
TARTALOM

E SZÁMUNK TÉMÁJA

150 éve alapították meg a Magyar Általános Hitelbankot
*A Nemzetgazdasági Minisztérium
és a Magyar Bankszövetség közös konferenciája (2017. október 19.)*

152 ELŐSZÓ

154 KOVÁCS TAMÁS – KOVÁCS LEVENTE

Bankvezérek, akik a Magyar Általános Hitelbankot naggyá tették

176 BOTOS JÁNOS

A magyar bankrendszer a trianoni traumától az államosításokig

194 RAB VIRÁG – TÓTH IMRE

Személyiség – politikai kényszer – nemzetközi környezet
Kapcsolatok és kötődések a két világháború közötti gazdaságban

216 KOVÁCS TAMÁS

A Magyar Általános Hitelbank hattyúdala

228 BOD PÉTER ÁKOS

Bankrendszerünk fejlődésének kritikus szakaszai
és a rendszerváltozási folyamat
A visszatekintés relevanciája

243 KÖNYVAJÁNLÓ

Kovács Levente – Sipos József
Ciklusváltó évek, párhuzamos életrajzok
Arcképek a magyar pénzügyi szektorból, 2014–2016 (Madar László)

TISZTELT OLVASÓ!

A Nemzetgazdasági Minisztérium tömbje a József nádor tér felől. A Magyar Általános Hitelbank székházát Alpár Ignác tervezte, 1909–1913 között épült fel.

A Gazdaság és Pénzügy 2017/3. száma különleges lapszám, amely abból az alkalomból jelenik meg, hogy idén lenne 150 éves a Magyar Általános Hitelbank, kora legjelentősebb kereskedelmi bankja. Hosszú évtizedek óta a bank volt székháza szolgál a Nemzetgazdasági Minisztérium (korábban Pénzügyminisztérium) központi épületéül. Mondatnánk, ez az az épület, amely 150 éve a magyar gazdaság és pénzügyi élet központja.

Ebből az alkalomból a Nemzetgazdasági Minisztérium és a Magyar Bankszövetség 2017. október 19-én közös konferenciát szervez. A konferencián elhangzó előadások mögötti tanulmányoknak adunk helyet mostani tematikus lapszámunkban.

A Magyar Általános Hitelbankot 1867-ben, a kiegyezés évében alapították mint a Rothschild-bankház magyarországi bankját, s már a kezdetektől fogva a magyar pénzügyi élet meghatározó szereplője volt. E számunkban érdekes tanulmányokat olvashatnak a bank vezetőinek elhivatottságáról, a két világháború előtti és utáni bankrendszerről, a bankhoz kapcsolódó gazdasági vezetők személyes és nemzetközi kapcsolatairól, és nem utolsó sorban a sajnálatos államosításról.

Ha csak az évszámokat nézzük, érdekes, hogy idén több évfordulót is számon tartunk. A Magyar Általános Hitelbankot 150 éve alapították, majd 80 évnyi működés

után, 1947-ben (70 éve) államosították, beolvasztották a Magyar Nemzeti Bankba. Majd a 40 évig tartó, egyszintű bankrendszerrel működő gazdaságunkban a Magyar Nemzeti Bankból történő kiválással, 1987. január 1-jén formálisan is újraindult a kétszintű bankrendszer, amely így idén ünnepli 30 éves (újbóli) fennállását.

A kereskedelmi bankok negyvenévi tetszhalála is hozzájárulhatott ahhoz, hogy hajlamosak vagyunk elfelejteni: a háború előtt már fejlett bankrendszer működött Magyarországon. Ha pedig elolvassuk az elődök történetét, rá kell jönnünk, hogy a dolgok gyakran ismétlődnek. A bankárelenesség sohasem állt távol sem az európai társadalmaktól, sem a populista politikusoktól; de az elhivatott, a magyar gazdaság és pénzügyi szektor érdekeit szem előtt tartó banki vezetők és bankjaik sikerességét ez érdemben nem volt képes befolyásolni. Sőt, jó példákat láthatunk arra, hogy a magyar gazdaság sikereiben érdekelt, külföldi tulajdonosok és banki vezetők nagyon jól együtt tudtak működni úgy a magyar arisztokráciával, mint a kormánnyal is.

Visszatérve napjainkhoz, a kétszintű bankrendszer 30. évfordulója alkalmából recenziót teszünk közzé a Magyar Bankszövetség „Ciklusváltó évek, párhuzamos életrajzok” címen megjelent, bankvezetőkkel készített interjúkötetéből. A könyv teljes terjedelmében a Bankszövetség honlapján elérhető.

Jó olvasást!

Cikkeinkhez illusztrációként Eisenmann József (BTM Kiscelli Múzeum) fotóit használtuk fel.

Kovács Levente
a szerkesztőbizottság elnöke

Marsi Erika
felelős szerkesztő

BANKVEZÉREK, AKIK A MAGYAR ÁLTALÁNOS HITELBANKOT NAGGYÁ TETTÉK

Kovács Tamás – Kovács Levente

A miniszteri iroda az NGM-ben

A 19. század utolsó harmadának, illetve a 20. század első felének egyik, ha nem „a” meghatározó bankja a Magyar Általános Hitelbank (továbbiakban: MÁH) volt. A bankról, annak működéséről, a bank vezetőiről és döntéseik háttéréről, valamint az alkalmazottakról számos levéltári forrással rendelkezünk. Jelen tanulmányunkban a MÁH történetének rövid bemutatása után az egykori, kiemelkedően fontos vezetőinek a pályaképét vázoljuk fel. Bemutatjuk, hogy döntéseik milyen fontos szerepet játszottak, illetve milyen hatást váltottak ki a magyar gazdaság, illetve Magyarország életében. Célunk bemutatni azt is, hogy a MÁH vezetői is „csak hús-vér” emberek voltak a maguk különleges adottságaival, gyarlóságaival, személyes és családi tragédiáival, akik azonban mindenkor átértézték a feladat és a vagyon adta felelősségüket is hazájuk iránt.

JEL-kódok: N23, N24, B31

Kulcsszavak: Magyar Általános Hitelbank, banktörténet, bankárok

1. HÁTTÉR

Az 1867-es esztendő több szempontból is kiemelkedő év volt mind a magyar-, mind a világtörténelemben. Nemcsak amiatt, mert elindult a távíróforgalom Bécs és Budapest között, hanem azért is, mert ebben az évben születtek meg – hosszas tárgyalások eredményeképpen – a 1867. évi XII. törvénycikk („*a magyar korona országai és az Ő Felsége uralkodása alatt álló többi országok között fenforgó közös érdekű viszonyokról, s ezek elintézésének módjáról*”), valamint az ennek háttérét biztosító, egyéb törvények. Érdemes kiemelni azt is, hogy a törvények egy jelentős része kifejezetten gazdasági jellegű kérdéseket és problémákat tárgyalt, illetve szabályozott. Az 1867 és 1914 közötti időszakot a történelemtudomány és a kollektív nemzeti emlékezet is egyfajta aranykornak tekinti, amikor szinte minden területen, így a gazdasági életben is jelentős fejlődés mutatkozott. Természetesen ez a 20. században kialakult kép erősen idealizálja a dualista birodalom időszakát – hiszen akkor is voltak gazdasági problémák és válságok (1869, 1873, 1882) –, de ugyanakkor tény az is, hogy a fejlődés valóban minden értelemben, így a reálgazdaságban is tetten érhető, illetve statisztikailag is jól kimutatható. A viharos 20. században a magyar bankárok és a bankrendszer nemcsak két világháborút, két valutacserét és egy nagy gazdasági világválságot éltek túl, hanem folyamatosan biztosítani tudták a gazdaság, az állam és a magánszemélyek finanszírozását, vagyonaik kezelését. A kialakult banki, bankári kultúrát azonban a II. világháború, illetve az ebben az időszokban elfogadott, különféle zsidóellenes törvények, rendeletek és egyéb intézkedések, majd az 1945 utáni államosítások és vezetőcserék szinte teljesen megsemmisítették.

2. A MAGYAR ÁLTALÁNOS HITELBANK MEGALAPÍTÁSA

Ha a magyar gazdaság, vagy még inkább a pénzügyi rendszer történetére koncentrálunk, akkor az 1867-es esztendőhöz egy igen jelentős eseményt lehet kötni: nevezetesen az első magyar credit mobilier¹, vagyis a Magyar Általános Hitelbank (MÁH) alapítását. Önmagában már az a tény is figyelemre méltó, hogy a bécsi székhelyű, a *Rothschild* család érdekkörébe tartozó Creditanstalt (CA)² vezetésével bankok és bankárok egy csoportja úgy döntött, hogy Magyarországon bankot alapít. Meg kell jegyeznünk azt is, hogy egyrészt a bécsi és londoni *Rothschild*-bankházaknak már korábban is voltak magyar, magyarországi kapcsolatai, gondoljunk csak a Lánchíd finanszírozására. Másrészt pedig számos akkori gazdasági

¹ A franciaországi eredetű modell lényege, hogy a kereskedelmi és a beruházási banki modell kombinálta egy pénzügyintézet.

² A Creditanstaltnak 1857 óta működött egy kirendeltsége Pesten is, ezt azonban csak 1871-ben vette át a Magyar Általános Hitelbank.

szereplőnek is érdeke volt, hogy a már jelen lévő Osztrák Nemzeti Bankkal³ szemben legyen egyfajta alternatíva, hiszen a nagy cél, az önálló és független magyar jegybank ekkor már és még csak illúzió volt. A tőkeszegény magyar gazdaságnak már ekkor is óriási szüksége volt a külföldi működő tőkére, így nem meglepő, hogy 1867-ben, illetve az azt követő másfél évtizedben számos pénzintézet alakult budapesti és nem ritkán vidéki székhelyekkel.

Míg az 1866. év végén működő három bank (Budai Kereskedelmi és Iparbank, Első Magyar Iparbank, Pesti Magyar Kereskedelmi Bank) összesen 1,75 millió forint befizetett alaptőkével rendelkezett, addig 1872 végén már 59,16 millió forint alaptőkéje volt a budapesti bankoknak (*Pólya*, 1895). Ehhez képest a Magyar Általános Hitelbank Rt. névleges részvénytőkéje alapításakor⁴ 15 millió forint volt, az indulásnál azonban csak 6 millió forint befizetett összeg állt rendelkezésére (*Pólya–Hegedűs*, 1892). Végül a Pesti Magyar Kereskedelmi és Váltótörvényszék 1867. szeptember 15-ei ülésén bejegyezték a Magyar Általános Hitelbankot, de a részvényeivel már 1867. augusztus 24-én lehetett kereskedni a bécsi tőzsdén. Bejegyzéskor a cég vezetésében *Kochmeister Frigyes*⁵, *Fuchs Rudolf*, *Frank Antal* (ő volt egyben a bank első igazgatója), *Harkányi Frigyes*⁶ és *Ullmann Károly* nevével találkozhatunk (*Tallós*, 1995).

Ugyanakkor mégiscsak jogosnak tűnik a kérdés: a Rothschild-bankház miért akart ennyire és ilyen jelentős tőkével megjelenni Magyarországon? A válasz visszavezet bennünket az 1848-as forradalom és szabadságharc 12 pontjának gazdasági jellegű követeléseire. Az 1867-es kiegyezés megoldotta ugyan a magyar–osztrák közjogi viszony legfontosabb kérdéseit, de az azt megelőző évek, az 1850-es évtized „passzív rezisztenciájának eredményei”, vagyis a pénzügyi nehézségek fennmaradtak. A bécsi udvar által keresztülvitt jobbágyfelszabadítás 1853-ban komoly anyagi terheket rótt az államra, mert a magyar nemességet az így

3 Az Osztrák Nemzeti Banknak 1851 óta működött Pesten kirendeltsége. Az 1816. június 1-jei császári pátenssal létrehozott Osztrák Nemzeti Bank a birodalom egész területén működő, a mindenkori uralkodó által privilegizált bank volt, amely számos monopóliummal – például bankjegykibocsátási joggal – rendelkezett. Létrehozása hátterében az a szándék munkált, hogy a napóleoni háborúkban eladósodott Habsburg Birodalom pénzügyi helyzetét rendezzék, illetve stabilizálják.

4 További tőkeemelések a Magyar Általános Hitelbank Rt.-nél: 1891-ben az alaptőke 10 milliőről 14 millió forintra emelkedett, 1897-ben 17 millió forint, 1905-ben 44 millió korona, 1907-ben 60 millió korona, végül 1911-ben 80 millió korona volt (*HOMONNAY*, 1946).

5 Az 1860-as években ő volt a budapesti tőzsde előkészítő bizottság vezetője, majd a tőzsde elnöke is (1864–1900), de 1859-től ő töltötte be a Pesti Kereskedelmi és Iparkamara elnöki tisztét is. A protestáns egyház kiemelkedő mecénása, osztrák és magyar báró.

6 1867-ig *Koppély*, illetve szintén 1867-től taktaharkányi *Harkányi*, 1895-től pedig báró. Jelentős szerepet játszott számos pénzügyi és gazdasági társaság (Budai Takarékpénztár, Magyar Általános Biztosító Társaság, Magyar Földhitelintézet) megalapításában. A Földművelés-, Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztériumban a kereskedelmi és vámosztály vezetője (1867–1870), a Szabadelvű Párt programjával országgyűlési képviselő (facseti kerület, 1870–1897), a főrendiház tagja (1897–1918). A párizsi világiállítást magyar részlegének kormánybiztosa (1878).

elvesztett ingyenmunkaerő és föld után kárpótolni kellett, ami több évre elhúzódó folyamat volt. Ez az anyagi kompenzáció 1874-re érte volna el a csúcspontját, hatalmas összegekkel terhelve meg az államkasszát. Mindezt tetézte az 1873-as súlyos kolerajárvány, a rossz termés, az egész Európát megrázó tőzsdekrach, amelyek így együttesen megadták a kegyelemdőfést az amúgy is ingatag lábakon álló magyar költségvetésnek. Magyarországot a teljes pénzügyi és gazdasági összeomlástól egy Rothschild-érdekeltségű konzorcium 153 millió osztrák ezüstforintnyi gyorshitele mentette meg. Természetesen a hitel visszafizetése miatt a család számára alapvető fontosságúvá vált a magyar gazdaság és pénzügyi rendszer stabilitása.

Fontos kérdés megvizsgálni, hogy milyen tevékenységi körrel rendelkezett a frissen alapított magyar „credit mobilier”, a MÁH. Míg a régebben alapított pénzintézetek egy részének hatásköre lényegében alig tért el a takarékpénztárakétól, addig az új alapítású bankok jóval tágabb működési kört biztosítottak maguknak. Így például a MÁH tevékenysége felölelt mindenféle pénzügyletet, kivéve a bankjegyes záloglevél-kibocsátást, amely továbbra is az Osztrák Nemzeti Bank kizárólagos joga és feladata volt. Megjegyezzük, hogy az Osztrák Nemzeti Banknak erre csak 1876-ig volt meg a monopóliuma. A MÁH – hasonlóan a többi pénzintézethez – bekapcsolódott az ipari és kereskedelmi vállalatok alapításába, jellemzően kölcsönök, váltóleszámitólási- és folyószámlahitel nyújtásával, vagy részvényeikre előleg adásával. További tevékenysége volt, hogy közreműködött különböző állami és önkormányzati beruházások finanszírozásában: vasútvonalak, vízi utak létesítésében, építésük előmozdításában, középületek kivitelezésének finanszírozásában. Tevékenysége volt továbbá előlegnyújtás iparcikkre és nyersterményekre, adott esetben ezeknek a megvásárlása és eladása saját számlára vagy bizományként, valamint korlátozott mértékben az ingatlan-adásvétel is. Végül, de nem utolsó sorban az óvatosság szem előtt tartásával végzett váltóleszámitolás, külföldi váltók vásárlása, az értékpapírokra nyújtott előleg és a betétgyűjtés egészítette ki a Magyar Általános Hitelbank – mint látható, igen széles – üzletkörét (Pólya, 1895).

Jelen tanulmányunk nem tekinti feladatának a MÁH magyar gazdaságban betöltött szerepének bemutatását, de néhány tény feltétlenül érdemes felsorolni, amelyek mutatják a bank erejét és befolyását a magyar nemzetgazdaságban. Egyik, hogy a MÁH már 1868-tól(!) segítette a magyar államot pénzügyeinek kezelésében. 1873-ban pedig megbízást kapott a Pénzügyminisztérium bankári ügyleteinek ellátására, vagyis az értékpapírok, a váltók és a vert pénzek bizományi eladására és vételére belföldön és külföldön egyaránt. „Ezzel a Hitelbank a magyar állam bankárjává lett, és ezt a megtisztelő megbízást előbb évente, majd hosszabb időközökben megújított szerződések alapján megszakítás nélkül teljesítette.” (MNL OL Z 50–8). Az 1893–95 közötti időszakban, amikor birodalmi szinten zajlott le a valutarendezés, a MÁH szintén közreműködött a régi kötvények konverziós mű-

veletében (*Pólya*, 1895). A magyar gazdasági életben való beágyazódását és befolyását mutatja, hogy – a teljesség igénye nélkül – részt vett a következő cégek alapításában:

- Fiumei Első Magyar Rizshántoló- és Keményítőgyár (1881),
- Kőolajfinomító Rt. (1882),
- Brassói Cellulose Gyár Rt. (1888),
- Magyar Fém- és Lámpaárugyár Rt. (1887),
- Hungária Gőzmalom (1891),
- Banca di credito Fiumano (Fiumei Hitelbank Részvénytársaság, 1887),
- Magyar (Királyi) Folyam- és Tengerhajózási Rt. (1895), a Magyar Leszámítoló és Pénzváltó Bankkal közösen).

A MÁH 1890-ben létrehozta a magyar mezőgazdaság egyik legjelentősebb vállalatát, a 3 millió forint alaptőkével rendelkező Mezőgazdasági Ipar Rt.-t. A MÁH 1892-ben átvette a Magyar Cukoripar Rt. elsőbbségi részvényeit, és ugyancsak az élelmiszeripart erősítette azzal, hogy 1897-ben a Hungária Egyesült Gőzmalom Rt.-nél is részvényt pakettet szerzett. A MÁH-nak érdekeltségei voltak az alábbi cégekben is:

- Fegyver- és Gépgyár Rt. (1895),
- Részvénytársaság Villamos és Közlekedési Vállalatok Számára (1895),
- Ganz és Társa Vasöntöde és Gépgyár Rt. (1898),
- Urikány-Zsilvölgyi Szénbánya Rt. (1899),
- Franklin Társulat Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda Rt. (1902),
- Ganz-féle Villamossági Rt. (1906),
- Magyar Pamutipar Rt. (1906),
- Pannónia Kender- és Lenipar Rt. (1908),
- „Flóra” Első Magyar Stearingyertya- és Szappangyár Rt. (1910),
- Bácsmegyei Cukorgyár Rt. (1911),
- Láng L. Gépgyár Rt. (1911),
- Sopronvidéki Kőszénbánya Rt. (1912),
- „Methana” Földgáz-, Kémiai Tanulmányi Rt. (1912),
- Magyar Sertéshizlaló és Húsipari Rt. (1913).

A MÁH természetesen a hazai pénzügyi szektorban is aktív, illetve azt (ki)alakító és befolyásoló szereplő volt. Így például 1886-ban átvette a Brassóban székelő Első Erdélyi Bank újonnan kibocsátott 100 000 forint névértékű részvényeit, de a Szegedi Kereskedelmi és Iparbank tőkéjének emeléséhez is 57 300 forinttal járult hozzá. Mindezek mellett megalapította az alábbi pénzintézeteket:

- Pest-Lipótvárosi Takarékpénztár,
- Miskolci Hitelintézet Rt.,
- Marosvásárhelyi Takarékpénztár Rt.,
- Horvát Általános Hitelbank,
- Felsőmagyarországi Hitelbank Rt.,
- Tiszavidéki Hitelintézet és Takarékpénztár Rt.,
- Nagybecskereki Takarékpénztár,
- Dunántúli Agrárbank Rt.

Budapesten pedig az 1893 óta működő Hermes Magyar Általános Váltóüzlet Rt. is a MÁH érdekeltségi körébe került (*Pólya*, 1895; MNL OL Z 50 Közgyűlés és igazgatóság, 155. csomó 8. tétel). Látható, hogy a MÁH a 20. század elejére nem pusztán egy nagy bankká növekedett, hanem a gazdasági élet meghatározó szereplőjévé vált, hiszen 28 hitelintézet és 63 iparvállalat tartozott érdekkörébe (*Ránki*, 1982). A Budapesti Áru- és Értéktőzsde aktívabb működtetése szükségessé tette a saját elszámolóház (Budapesti Giro- és Pénztáregylet Rt.) létrehozását, ami a MÁH akkori vezetőjének aktív szerepvállalásával, 1893-ben valósult meg (*Ferber-Nagy*, 1990). A meghatározó bankká válást jelképezte az 1910 és 1913 között, a József nádor téren megépült, impozáns megjelenésű és méretű székháza (*Gerle*, 1994). Ez a fajta pénzügyi és gazdasági erő nem pusztán magyar, hanem immár Habsburg-birodalmi szinten is jelentősnek mondható, így sikerült az osztrák jegybankkal szemben is kedvezőbb piaci pozíciókat kialakítania (*Ránki*, 1982).

Az első világháború után teljesen új helyzet jött létre. A MÁH szempontjából kétségtelenül előnyös volt, hogy lazult a bécsi anyabanktól való függése, és egyre önállóbbá válhatott a bank. Ugyanakkor a trianoni határon túlra került fiókok⁷, az ott maradt vállalatok ügye komolyan befolyásolta és veszélyeztette a bank értékét és vagyonát. Az 1920-as évek koronainflációja mind a hitel-, mind pedig a betéti állomány elértéktelenedésének veszélyét hordozta, így nyilvánvaló volt, hogy erre a helyzetre is új, azt kezelni képes stratégiát kellett kidolgozni.

Ugyanakkor tény, hogy a MÁH megőrizte vezető szerepét a magyar gazdasági életben a két világháború közti időszakban is. 1920 és 1926 között 590 iparvállalat állt a MÁH-hal üzleti kapcsolatban (ez jellemzően hitelnyújtást, számlavezetést jelentett), a magánszemélyek száma ennek nyilvánvalóan többszöröse. Az érdekeltségi körébe tartozó vállalatok száma is jelentős volt: 1920-ban 120, 1929-ben 76 vállalat (*Pogány*, 1992).⁸ Érdemes felhívni a figyelmet arra is, hogy a vesztes

7 A bank végül számos, immár külföldi fiókját meg tudta tartani, így az erdélyieket is. Érdekesség, hogy *Bethlen István* miniszterelnök felhívta a MÁH vezetésének figyelmét egyik tehetséges rokonára azzal, hogy a kolozsvári fiókban a bank hasznára válhatna (MNL OL B).

8 Természetesen már a korban is többször átszervezettek cégeket, cégcsoportokat is, illetve egy adott bank nem feltétlenül hosszú távon tartja meg részvénycsomagját. Erről részletesen írt *POGÁNY* (1989; 1991).

háború után ebben a fél évtizednyi időben zajlott a korona hiperinflációja; az országot a háborús jóvátétel és a trianoni békeszerződés következményeként számos más gazdasági probléma is sújtotta. De a MÁH képes volt jórészt meg- és fenntartani vállalati érdekeltségi körét, illetve jelentős hiteleket nyújtani a gazdasági élet szereplőinek.

Ebben a stabilitásban szerepe volt az 1923-as – a nagypolitika által is támogatott – tőkeemelésnek, és így a már meglévő osztrák tulajdonosi kör mellett egy jelentős francia és egy kisebb német is kialakult. A bank értékét és vonzerejét növelte a már korábban említett, 1873-as szerződése az állammal, amelyet 1886-ban, 1901-ben (kisebb módosítással) és 1915-ben is megerősítettek és meghosszabbítottak. Az állammal való, nagyon szoros együttműködés mindenki, de különösen a külső szakmai befektetők számára egyfajta biztosíték volt. S ne feledjük el, a bank jó hírnévnek örvendett külföldi szakmai körökben is, ezt a profi „menedzsment” és a jól felkészült szakmai stáb munkája alapozta meg (MNL OL Z 51 56. cs., 1928. január 1.) Így nagyon is érthető, hogy a MÁH-nak az 1920-as évek közepén döntő szerep jutott a különböző külföldi kölcsönök felvételében (Ránki, 1982). *Berend T. Iván és Ránki György számításai szerint „1929-ben 18 bank és takarékpénztár volt a Hitelbank érdekkörében, mintegy 9 450 000 pengő alaptőkével. A Hitelbank alaptőkéje 41 400 000 pengőre rúgott, így a Hitelbank-csoport a magyar pénzügyi hálózat részvénytőke-állományának (339 480 000 P) mintegy 15%-át ellenőrizhette. 1929-ben 75 iparvállalat tartozott a Hitelbank és csoportja érdekkörébe. Ezen vállalatok alaptőkéje 254,5 millió P-re rúgott, ami a magyar ipari részvénytársaságok tőkéjének (900 millió P) 28%-át tette ki”* (Ránki, 1982).

Az 1929–33-as gazdasági világválság azonban alapjaiban rengette meg nemcsak a MÁH-ot, hanem az egész magyar gazdaságot. Nem pusztán egy konjunktúrális időszak ért véget, annál sokkal mélyrehatóbb változások következtek be az 1930-as években. A MÁH 1929-ben még közvetítette az ún. svéd gyufakölcsön 143 millió pengős összegének leszámítolását, 1930-ban pedig a Magyar Királyi Államvasutaknak a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank Rt.-vel együtt 5,25 millió dolláros előleget folyósított (MNL OL Z 50 155 tétel, 8. csomó). Szintén 1930-ban mint a magyar állam bankárjának egy 20 millió fontsterlinges magyar államkölcsönt sikerült megszereznie. Valamivel később pedig alig tudta elkerülni a fizetésképtelenség nyomában járó felszámolást. A bank számára ugyanakkor roppant tragikus esemény volt, hogy 1931. május 11-én összeomlott a bécsi Creditanstalt Bankverein. Ez szinte a teljes régiót magával rántotta, s a magyarországi vezető hitelintézeteket csak egy gyors és hatékony állami beavatkozás mentette meg (MNL OL. K 256 PM. elnöki, reservált 1931–334., 1933–230., 1937–209.; *Holbesz*, 2012). A világválságot szerencsésen túlélte a MÁH is, sőt az 1936–37-es esztendőben kifejezetten eredményesen működött, de 1938-tól ismét viharfelhők gyülekeztek Európa és Magyarország felett. 1938-ban meghirdette ugyan a kormány

a győri programot (Kovács, 2013), de Magyarország hadba lépése (1941) hosszú távon megpecsételte az ország sorsát. A MÁH a kimutatások és a mérlegek alapján sikeres bank volt, például 1938-ban a Magyar Általános Takarékpénztár Rt., majd 1942-ben a Nova Közlekedési és Ipari Rt. olvadt bele. Ekkor a Hitelbank alapítókéjét 44 millió pengőre emelték fel (MNL OL Z 19–4.). A rövid távú politikai sikerekért és a kibontakozó gazdasági konjunktúráért súlyos árat kellett fizetni. Az évről évre megjelenő zsidótörvények (1938, 1939, 1941, 1942), egyre több tehetőséges vezetőt és vállalkozót szorítottak háttérbe. Az 1944. március 19-ei német megszállással megkezdődött az ország kifosztása, s a korábban szinte érinthetetlennek hitt, gazdag, zsidó származású magyar pénzarisztokrácia immár a pusztaságért küzdött. Az 1944–45-ben átvonuló front pusztítása, a menekülő nyilasok rablásai és a Vörös Hadsereg „spontán jóvátételi” akciói minden értelemben romba döntötték az országot: a nemzeti vagyon mintegy 40%-a semmisült meg alig háromnegyed év alatt.

Az 1945 után kialakuló, új rendszer kezdetben – kizárólag hosszabb távú érdekei miatt – megtartotta ugyan a régi szakembergárdát, de a törvényhozási folyamatokból és az egyre erősödő kommunista befolyásból egyértelműen látszott, hogy hosszú távon nem számolnak a „régis gárdával”. Az állami gazdaságpolitikában pedig az államosítás eszméje és gyakorlata már 1945-ben megjelent, amely 1948-ra a bankokat is elérte.⁹

3. A BANK VEZETÉSE

A magyar gazdaság, így a magyar bankszektor fejlődése szempontjából is fontos lépés volt az 1875. évi XXXVII. tc. elfogadása (kereskedelmi törvény). Ez lényegében a már működő német modellt vette át az egyes vállalatok irányítási struktúrájában: közgyűlés – igazgatóság – felügyelőbizottság. 1875-re a MÁH-on belül kialakult egy irányítási modell. Így a már meglévő Verwaltungsrat (kormányzótanács) új neve igazgatótanács (Direktionsrat) lett, és mellette a közgyűlés is választott egy igazgatóságot (Direktion). Előbbinek 10–16 (közülük lett egyvalaki az elnök, ketten pedig a helyettesei), míg utóbbinak minimum 3 tagja kellett, hogy legyen. Az igazgatóság tagjai részt vettek az igazgatósági tanács ülésén, de szavazati joggal nem rendelkeztek. Természetesen a törvény által előírt, korábban nem létezett felügyelőbizottság is ekkortól működött.

A kereskedelmi törvény alapján 1876-ban a bankvezetői struktúra átalakult, de stabil maradt, hiszen a vezetők személyében nem történt változás. A három igazgató lényegében folytatta azt a munkáját, amelyet elkezdtek néhány évvel

⁹ A MÁH államosításáról lásd KOVÁCS TAMÁS: *A Magyar Általános Hitelbank hattyúdala* című cikkét a *Gazdaság és Pénzügy* jelen számában (216–227. o.).

korábban. Közülük – „primus inter pares” – *Weininger Vince* töltötte be a vezérigazgatói funkciót, míg *Mauthner Zsigmond* és *Frank Antal* „csak” igazgatók voltak. *Weininger* 1879-ben hirtelen elhunyt, helyére 1879. december végén *Pallavicini Ede* örgrófot, a Pénzügyminisztérium osztálytanácsosát jelölték, aki 1880. január 5-ei hatállyal lépett hivatalba. A nagybirtokos *Pallavicini* család leszármazottjának ilyen fontos és magas pozícióba való emelése azonban még a közgyűlés előtt is némi magyarázatra szorult (*Bernát*, 1914). Mindenesetre tény, hogy a minisztérium hierarchikus rendjéhez szokott arisztokratának nem volt teljesen zökkenőmentes a beilleszkedése a MÁH felső vezetésébe. Praktikus okokra – a mind mennyiségében, mind pedig minőségében megnövekedett munkára – hivatkozva, szintén 1880-ban került a bank igazgatóinak sorába *Kornfeld Zsigmond* (személyéről később részletesen írunk), akinek a tevékenysége nemcsak a bank működésére, hanem a teljes magyar gazdaságra kihatott.

Az 1876-os első igazgatótanács tagjai:

- *Andrássy Aladár* gróf elnök
- *Fuchs Rudolf* alelnök
- *Wodianer Mór* alelnök (a bécsi CA delegáltja)
- *Degenfeld Imre* gróf
- *Herz Gyula*
- *Kochmeister Frigyes* báró
- *Lukács Antal*
- *Mayrau Kajetán* báró
- *Schiefner Gyula*
- *Tschögl János*
- *Ullmann Károly* (Pesti Magyar Kereskedelmi Bank alelnöke)
- *Weiss Károly* lovag
- *Eduard Wiener von Welten* lovag (a bécsi CA delegáltja)

Célszerű alaposabban is megvizsgálni a MÁH vezető testületeiben helyet foglaló személyek életpályáját. Megállapíthatjuk ugyanis, hogy nemcsak a régió, illetve Magyarország pénzügyi kultúrájában és fejlődésében kulcsszerepet játszó, és a 19. század végére kifejezetten gazdag zsidó családokat találjuk meg a bank testületeiben. Közülük többen a bárói méltóságot is elérték a századfordulóra, illetve néhányan a főrendiház tagjai is lettek a 20. század elején. Tény az is, hogy bankárcsaládok között gyakoriak voltak a házasságok, és így az üzleti érdekeltségek és családi nexusok sűrű és sajátos hálózata alakult ki már a 19. század végére, 20. század elejére.

Mellettük azonban a magyar arisztokrácia képviselői is megjelentek a MÁH, illetve más pénzüzetek vezetésében. Annak az arisztokráciának a képviselői, akik – túl azon, hogy szintén főleg egymás között kötöttek házasságokat – a politikai élet számos kulcspozícióját is a kezükben tartották még a dualista korszakban. Befolyásuk ugyan az I. világháború után csökkent, de kapcsolati hálójuk – mind Magyarországon, mind pedig külföldön – továbbra is kiterjedt maradt.

A harmadik, egyben legkisebb csoportot a vezetőségben azok a tehetséges és különösebb „hátszéllel” nem rendelkező banki alkalmazottak alkották, akiket vélelmezhetően tehetségük és szorgalmuk juttatott ilyen komoly pozícióba.

Talán nem meglepő az sem, hogy a fő tulajdonos, a CA által delegált tagoknak a szava mindig sokkal nagyobb súllyal esett latba, mint más tagoké.

Az első igazgatótanács ebben a formában mindössze 3 évig létezett, ugyanis Ullmann Károly és Wodianer Mór 1879-ben kilépett a bank kötelékéből (*Kövér*, 1993, 95 o.), illetve idővel többen elhaláloztak. 1878-tól kezdve folyamatosan kisebb-nagyobb változások történtek a bank felső vezetésében, ezek az évről évre kiadott *Gazdasági, pénzügyi és tőzsdei kompaszokban* jól nyomon követhető.

1905-ben Kornfeld Zsigmond és *Ullmann Adolf* – összhangban a kereskedelmi törvénnyel – felszámolta az igazgatóság és az igazgatótanács kettősségét, és a bank vezetését egy 9–18 főből álló igazgatóságra bízta. Ez az igazgatóság választott aztán saját kebeléből ügyvezető igazgatóságot, illetve tagjai alkothatták a végrehajtott bizottságot (MNL OL Z 50, 14. cs., 4. t.).

Ugyanakkor feltehető a kérdés, vajon ezeknek a változásoknak volt-e hatása – és ha igen, akkor milyen – a MÁH működésére. Valójában azt kell látnunk, hogy a Kornfeld és az Ullmann családok, valamint az I. világháborút követően *Scitovszky Tibor* lényegében 1944–45-ig meghatározó szerepet játszottak. Ők egyaránt bíztak úgy a külföldi, mint a legfelsőbb kormányzati körökhöz fűződő, igen kiterjedt kapcsolataikban. Tény, hogy ez a fajta bizalom mindkét esetben működött visszafelé is. Nyilvánvaló, hogy a bizalom fontos kérdés a szektorban, de egyben az egyik legnehezebben megfogható eleme a bank működését befolyásoló döntéseknek (*Krausz*, 1937).

Másrészt tudnunk kell, hogy a korban számos komoly és fontos kérdés nem nyilvános vitákon vagy a sajtó előtt zajlott le. Mind a politika, mind pedig a bankok világában a személyes tárgyalásoknak, a „fehér asztalnál”, egy családi eseményen vagy éppen egy vadászaton történt beszélgetéseknek meghatározó szerepük volt. A papírokon és a különböző dokumentumokban pedig sokkal inkább ezeknek a megegyezéseknek a leiratát látjuk – ha a releváns dokumentumok egyáltalán megmaradtak. Ne feledjük, a MÁH számos vezetője felsőházi tagként egyben a politikai elit tagja is volt. Így „a” politikával való formális és

informális érintkezésük szinte napinak volt mondható. S végül ne feledjük az elitet átszövő családi kapcsolatok hálóját, ahol szintén minden kérdés és probléma szóba kerülhetett, s ugyebár családon belül mindig minden más optikát kap... (Strasserné– Bán, 1999; de más oldalról felmerült a nepotizmus vádja is: *Népszava*, 1905. június 13., p. 4.).

A bankok és általában a magyar gazdaság életében az 1938-tól meghozott és bevezetett zsidótörvények meghatározóak voltak. Önmagában kérdés az is, hogy az egyes intézmények „milyen lelkesedéssel” hajtották végre a törvényeket. Mindenesetre a MÁH jogászainak sikerült elérniük, hogy a Magyar Általános Hitelbank nem minősült zsidó cégnek, így szabadon folytathatta korábbi tevékenységét (MNL OL Z–51).

Ugyanakkor lássuk azt is, hogy a magyar állam egyszerűen nem engedhette (volna) meg magának, hogy az ország talán legfontosabb, és egyfajta tartalék-MNB szerepet is betöltő bankot hagyjon leromlani vagy meginogni, különösen 1941 után. A MÁH pedig egyfajta kapocs volt vagy maradt valamilyen szinten a Nyugat irányába.

Az alábbiakban az 1937-es és 1942-es igazgatóság névsorát közöljük. A két vezérigazgató személyével a későbbiekben foglalkozunk, de érdemes összehasonlítani a két névsort, amely nemcsak személyekben, hanem létszámában is eltér egymástól. Megfigyelhető, hogy 1942-re a nyugati tulajdonosok képviselői jórészt kiestek, illetve már ügyelni kellett a zsidótörvények által előírt százalékos arányok betartására is, amelyet például a létszám megemelésével lehetett a legegyszerűbben kijátszani.

1937

Harkányi János báró

Kornfeld Pál báró

Rotschild Lajos báró

Ullmann György báró

Dr. Domony Móric

Dr. Egry Aurél

Dr. Scitovszky Tibor (vezérigazgató)

Andrássy Sándor gróf

De Boissieu, Albert gróf

De Saint-Sauveur, Armand gróf

Mailáth József gróf

Kovács Géza

Kux Emil

Lepercq, Aimé

Lion, Louis

Pierson, Allard

Russó Illés

Vida Jenő

Wevl, Ernest

1942

Kornfeld Pál báró

Ullmann György báró

Berczelly Jenő

Dr. Apold, Anton

Dr. Beck Róbert

Dr. Beöthy László

Dr. Egry Aurél

Dr. Fabinyi Tihamér (vezérigazgató)

Dr. Pilder, Hans

Dr. Mándy Lajos

Dr. Perényi István

Dr. Scitovszky Tibor

Andrássy Sándor gróf

Hagyó Kovács Gyula

Juhász Zoltán

Kállay Rudolf

Kánya Kálmán

Goetz, Karl

Kovács Géza

Láng Gusztáv

Pierson, Allard

Vida Jenő

Horthy Miklós kormányzó ellentmondásos viszonyát a zsidósággal, illetve a nevével fémjelzett korszakban folyamatosan megjelenő „zsidókérdés”, illetve 1938 után a nyíltan zsidóellenes törvények és rendeletek elemzése, illetve értékelése nem ezen tanulmány feladata, jelen írásban csak utalunk ezekre, illetve bizonyos elemeit rögzítjük.

Ugyanakkor sokatmondó *Dietrich von Jagow* SA-Obergruppenführer német nagykövet jelentése 1943. április 15-i táviratában, amelyben jelzi, hogy a felsőház külügyi bizottságába két zsidó származású tagot választottak be: *Chorin Ferencet* és *Egry Aurélt*. Ugyanakkor a felsőház pénzügyi bizottságában öt zsidó származású személy foglalt helyet: báró *Kornfeld Móricz*, báró *Ullmann György*, *Chorin Ferenc*, *Egry Aurél* és *Vida Jenő*. „*A magyar kormánynak nem áll szándékában a zsidókérdésben az általunk képviselt vonalat követni*” – írta jelentésében von Jagow feletteseinek Berlinbe (*Ránki–Pamlényi–Tilkovszky–Juhász*, 1968).

Vagyis a politikai elit és az ország legfelsőbb vezetése a gazdasági életben meghatározó szerepet játszó nagytőkéseknek – még ha azok zsidók vagy a törvény értelmében zsidó származásúak is – pozícióban tartotta, mi több: fontos feladatokkal bízta meg.

A helyzet 1944. március 19-én gyökeresen megváltozott. Az országot megszálló Wehrmacht mellett és mögött megjelenő speciális SS-egységek ugyanis a magyar zsidó nagytőkések vagyont is meg akarták szerezni – akár a maguk, akár a III. Birodalom számára... (*Szita*, 2005). A nyilas hatalomátvételt követő bő fél évben pedig a front pusztításai és a teljes káosz uralkodott az országban, amikor banki szolgálatáról nem, legfeljebb a bankok kifosztásáról lehet csak beszélni.

Az alábbiakban öt kiemelkedő MÁH-vezető életrajzán keresztül próbáljuk meg bemutatni nemcsak a bank történetét, hanem azt is, hogy a vezetők személyisége miként befolyásolta a MÁH fejlődését – gyakran igen nehéz történeti időkben.

Kornfeld Zsigmond (Goltsch-Jenikau [ma Golčův Jeníkov], 1852. március 27. – Budapest, 1909. március 24.) apja egy szeszfőzde bérlője volt, aki azonban taníttatta valamennyi gyermekét. Kornfeld Zsigmond eredetileg rabbinak készült, de apja betegsége miatt 14 éves korában munkát kellett vállalnia. Így kimaradt a gimnáziumból, és a Thorsch M. fiai és a Wahrmann és fia bankokban kezdett el dolgozni. Tehetségének és munkabírásnak köszönhetően gyorsan emelkedett a bankvilág ranglétráján. Húszéves korában az újonnan alapított Bömischer Bankverein egyik vezetője, négy év múlva a Credit-Anstalt igazgatóhelyettese lett (*Kornfeld*, 2014).

1877 decemberében azonban *Albert Rothschild* magához rendelte fiatal, alig 25 éves beosztottját. Egy kvázi vizsgabeszélgetés után felkérte Kornfeldet, hogy men-

jen Magyarországra, és ott vegyen részt az „ikerbank”, vagyis az akkor már 10 éves Magyar Általános Hitelbank irányításában.

Kornfeldet kifejezetten ellenségesen fogadták, azonban ez őt nem zavarta: Pestre költözött, és 1878. március 13-ai kezdéssel mint igazgatósági tag kezdett dolgozni a MÁH-ban. A kormány, pontosabban a kormányok hamar felismerték az ifjú bankár képességeit, és egyre inkább hallgattak tanácsaira, sőt: bizalmukba fogadták. Így a Bosznia-Hercegovina 1878-as okkupációjához szükséges anyagi fedezetet biztosító Rothschild-bankházzal is a fiatal Kornfeld tárgyalt, emiatt többször is járt Párizsban (Halmos, 2004). Sikeres üzletfilozófiájának alapja: „Kockázat nélkül nincsenek nyereségek, ahol nincs veszteség, ott nincs üzlet” (Radnóti, 1929, p. 272.).

Ugyanakkor vélelmezhetően Kornfeld is megszerette nem csak új munkáját, hanem új lakhelyét, és általában véve, Magyarországot. Nemcsak itt telepedett le véglegesen, hanem szinte tökéletesen megtanult magyarul – a hagyomány szerint 1885-ben kezdett el magyarul tanulni –, és családot is itt, Budapesten alapított. 1879-ben vette feleségül *Frankfurter Borbálát (Bettyt)*, akinek hozománya sem volt megvetendő. Összesen öt gyermekük született: György (1880–1902), Mária (a későbbi dr. domonyi *Domony Móricné*, 1881–1939), Móric (1882–1967), Pál (1884–1958) és Ferenc (1897–1945). Közülük a középső gyermeke, a rendkívül művelt és áldozatkész Móric (Radnóti, 1929) szintén a magyar gazdasági élet meghatározó alakjává vált. Esetében érdemes megjegyezni, hogy 1925-ben katolizált, illetve, hogy felesége, *Weiss Marianne Weiss Manfréd* lánya volt, s így sógora *ifj. Chorin Ferenc* GYOSZ-elnök. Negyedik gyermeke, Pál is közgazdasági pályára került, széles műveltségű és a közért dolgozó ember volt, aki „az európai gazdasági elit megítélésben is egyike a legtehetségesebb és legelhivatottabb embereknek” (Radnóti, 1929, p. 274.) A bankban vezérigazgató-helyettesi állásig jutott. „A Kornfeld fiúk általában akceptálták a bismarcki bölcsességet, hogy csak az ökor következetes, mert mindig szénát eszik. Az üzletek, a chance-ok, a kockázatok, a lehetőségek, az arányok és a sikerek változnak és a nos mutamur erre is vonatkozik” (Radnóti, 1929, p. 271.).

Az egész Osztrák–Magyar Monarchia számára fontos pénzreformban, vagyis a korona bevezetésében is döntő szerepet játszott Kornfeld. Egy kortárs szerint *Wekerle Sándor* miniszterelnök-pénzügyminiszter volt „a hadvezére a valutarendezési küzdelemnek és Kornfeld volt a vezérkari főnöke”. Kornfeld 1899-től a Budapesti Tőzsde elnöki posztját is betöltötte. Egyik legfontosabb intézkedésével a német helyett a magyart tette meg a börze hivatalos nyelvén. Az ellenzők ellenállását végül azzal verte le, hogy elrendelte: a nem magyarul kötött üzletek egyszerűen érvénytelenek. Halála után bronz mellszobrát a Tőzsdepalota épülete előtt állították fel. Emellett közreműködött a Budapesti Giro- és Pénztáregylet megalapításában, amely az ingótoke forgalmának megkönnyítésére és biztonságossá tételére jött létre (Halmos, 2004; *Ferber-Nagy*, 1990).

A századfordulóra Kornfeld Zsigmond a magyar politikai-gazdasági elit köztiszteletnek örvendő és megkerülhetetlen figurája. 1890-ben III. osztályú, 1893-ban pedig II. osztályú Vaskorona-rendet kapott. 1901 decemberétől a felsőház tagja, 1909-ben pedig – nem sokkal halála előtt – megkapta a bárói címet is. Felsőházi taggá való kinevezésekor egy hosszú, méltató cikk jelent meg Kornfeldről:

„Kornfeld Zsigmond a magyarság legértékesebb és legérdekesebb hódításai közé tartozik. Mint a legnemzetközibb hatalomnak, a pénznek képviselője került Csehországból Magyarországra, most huszonnégy éve és ma mint a magyar gazdasági életnek egyik intéző hatalma foglal helyet a magyar főrendek házában. Hogyan emelkedett fokról-fokra e húszonnégy év alatt, mit és hogyan dolgozott és alkotott, hogyan nőtt belsőleg és hasonult át magyarrá (...) Kornfeld a magyar gazdasági élet önállósításának már eddig is nagy tényezője, a jövőben egyik legfőbb reménye. Ilyen vezéremberrel lehet a magyar pénzpiacot a maga lábára állítani és fölvirágoztatni. Hogyan szerezte meg ezt a hatalmat? Csak a legtisztább, legnemesebb és legerősebb fegyverekkel. Szellemének ereje és akaratának energiája nem kisebb, mint jellemének integritása (...) Ezek után senki sem fog csodálkozni rajta, hogy ez az úgynevezett üzletember egyetemes műveltségű férfiú, a szónak és tollnak mestere, a magyar szónak és a magyar tollnak! Szabad óráiban szinte tudományos magaslatra emelkedő gondolkodásában. Kornfeld Zsigmondról szólva, őt új méltóságában üdvözölve, nem kell a szokott szólásokhoz folyamodni; róla csak az igazságot kell megírni, egyszerűen és czikornyátlanul, hogy kinevezését méltó módon magyarázzuk.” (Budapesti Hírlap, 1901. december 29.)

Ugyanakkor, ahogyan más zsidó származású családok tagjai, ekkor még Kornfeld sem gondolta, hogy asszimilációját vallásváltással kellene összekötnie. Kornfeld büszke volt izraelita vallására, ezért jelentős szerepet vállalt a fővárosi zsidó közéletben: 1897-től a Rabbiképző Intézet vezetőségi tagja, 1905-ben a Pesti Izraelita Hitközség alapítványi ügyosztályának elnöke, 1906-tól pedig a hitközség alelnöke volt. 1890-ben vásárolt egy kisebb birtokot Rakovicán (ma: Szlovákia), s az ott élő zsidó közösségnek zsinagógát építtetett.

Egy Móricz Zsigmond által megörökített anekdota szerint, miután tető alá hozott egy hitelszerződést Oroszország számára, az orosz követ felkereste, hogy köszönetet mondjon, és kitüntetést ajánljon fel Kornfeldnek. Erre a bankár a következőt válaszolta: *„Bankár vagyok, aki ezt az üzletet a kormány óhajására csinálom. (...) A köszönetet tudomásul veszem, de a kitüntetésből nem kérek. Zsidó vagyok s az Ön hazájában üldözik, sőt gyilkolják a zsidókat, én tehát orosz kitüntetést nem fogadok el.” (Kornfeld, 2014)*

Baranyavári báró Ullmann Adolf (Pest, 1857. június 19. – Budapest, 1925. február 5.) apja, *Ullmann György Móricz*, ismert nagykereskedő, illetve a Budapesti Áru- és Értéktőzsde alelnöke. A kereskedelmi akadémiát végzett Ullmann Adolf 1874-től a Magyar Általános Hitelbank alkalmazásában állt. 1881-től cégvezető, 1885-től igazgató, 1895-től pedig mint elnök dolgozott. Kornfeld Zsigmond visszavonulása után, 1909-ben pedig a bank „jó lelkű és tisztességes” vezérigazgatója lett (*Radnóti*, é. n.) Mindezek mellett az Országos Iparegyesület alelnöke és a gyár- ipari szakosztály elnöke. Ebbéli minőségében lett a „kivándorlási tanács” tagja 1910-ben, amely pozíciójában többször is megerősítették (*Belügyi Közlöny*, 1910, 52.). Szintén 1910-ben az éppen megalakult Magyar Földhitelintézetek Országos Szövetségének az igazgatósági tagja is lett. A korra is jellemző, és egyben Ullmann fontosságát is mutatja, hogy 1910-től a főrendiház tagja, 1918-ban pedig bárói címet kap az uralkodótól. Az ennek kapcsán megjelent, méltató cikk nem csupán összefoglalja Ullmann Adolf életrajzát, hanem sokkal inkább nyíltan példaképül állítja a teljes magyar társadalom elé:

„Mintegy 28 évvel ezelőtt ismét a Magyar Általános Hitelbanknál folytatta tevékenységét, néhai báró Kornfeld Zsigmond mellett, ki benne nemcsak legjobb munkatársát látta, hanem véleményét minden fontos eseménynél meghallgatta. Az a szellem, mely mindenkor uralkodott e vállalatnál s a melynek mindig az volt a mottója, hogy a nyereség csak akkor bír értékkel, ha ezzel a köznek is szolgálatot teszünk: volt Ullmann Adolfnak is vezérgondolata s ma is az. Ez tette nagygyá az intézetet és a vezetése alatt működő számos vállalatot; ez tette oly tiszteltté nevét. Közgazdasági működését részletezni annyi volna, mint a Magyar Általános Hitelbanknak és a magyar közgazdaság fejlődésének utolsó huszonöt év történetét megírni. (...) Báró Ullmann Adolfnak egyik legértékesebb tulajdonsága, hogy annyira jó ember, miszerint személyes ellenségei sincsenek. Pedig egy bankigazgatónál ez nagyobb dolog, mint másnál. Neki sokszor kell kívánságokat teljesítenül hagyania, követeléseket visszautasítania s intézetének érdekét másokkal szemben megvédelmeznie. A pénz amúgy is sok embernek kelti fel az irigységét s a szegény ember sokszor ellensége annak, a ki nagy tőkékkel bír vagy azok fölött, mások megbízásából rendelkezik. A mellett olyan korszakban élünk, a mikor a bankokat egyáltalában sok támadás éri. (...) Ez a nagy munkakedve és munkabírása egyszersmind az ő nagy karrierjének az egyedüli magyarázata a legkisebb fokozaton kezdte meg pályáját s elérte a legnagyobb fokot. A legkisebb fizetéssel lépett a legnagyobb intézetbe s Magyarország e legelső bankjának élére került – nem protekciók, nem családi összeköttetések révén, hanem a maga szorgalmából és erejéből.” (*Vasárnapi Újság*, 1918, 65. évf. 16. sz., p. 243.)

Érdekes adalék: 1925-ben sajtóhír volt az a döntése a MÁH-nak, hogy Ullmann Adolf halála után nem töltik be senkivel sem a megüresedett vezérigazgatói posztot.

Feleségétől, *Lichtenberg Ellától* három gyermeke született. Idősebb fia, *György* követte apját, s maga is bankár, illetve a MÁH vezetője lett. *Ferenc* öccse 1914-ben, 20 évesen halt hősi halált. *Mária* nevű leányának sorsáról azonban alig rendelkezünk információval.

Ullmann Adolf 1920-ben megvásárolta a bélai kastélyt (ma: Szlovákia), amely a család egyfajta bázisa lett az évek alatt. Az Ullmann család kiváló kapcsolatokat alakított ki a község lakosaival. Ha a szükség úgy hozta, segítettek a rászorulóknak, akár a saját tulajdonú autójukkal szállították a betegeket a párkányi orvosi rendelőbe.¹⁰

Baranyavári báró Ullmann György (Budapest, 1891. augusztus 6. – Köln, 1961. március 21.) Ullmann Adolf fia piaristáknál érettségizett, de nem csak ez mutatta meg a család asszimilációs törekvéseit. A „legifjabb” Ullmann mindig is érdeklődött a magyar politika, ilyen értelemben az ország és a nemzet jövője iránt, de a magyar kultúra és művészet iránti elkötelezettsége is közismert volt. Az első világháború után Ullmann György katolizált ugyan – az 1930-as években tagja volt a Szent István Társulat vezetőségének is –, de ennek ellenére sosem tudott például a Nemzeti Casinóban tagságot szerezni. Ez a tény ugyanakkor rámutat arra, hogy a társadalmi integrációnak mégis voltak határai.

Ullmann György a MÁH igazgatótanácsába 1927-ben került be, Kux Emillel egyetemben. Bankári működésére kevés közvetlen adat lelhető fel, vélelmezhetően továbbvitte az apja és a Kornfeldek által is képviselt, gazdasági-pénzügyi értelemben konzervatív irányvonalat. Találó megfogalmazás szerint az „*apja fia*”, akinek „*legfőbb emberi erényei: az egyenessége, az őszintesége és a tisztessége*” (*Radnóti*, 1929, p. 327.)

Ugyanakkor a társadalmi kapcsolatrendszeré és a közéletben való részvétele nem csak aktív volt, hanem jól dokumentált is. 1924. december 23-án hét egyesület képviselőinek részvételével megalakult a Magyar Országos Asztalitenisz Szövetség, amelynek az első elnöke Ullmann György lett, nemkülönben megválasztották a Magyar Közgazdasági Társaság igazgató-választmányi tagjának is 1925-ben.

Az elszórt utalásokból és megjegyzésekből érezhető, hogy Ullmann nem rokonosított sem a hitleri Németországgal, sem a kommunista Szovjetunióval. A *Bajcsy-Zsilinszky Endre* és *Kiss János* vezette szerveződéshez kapcsolódó, a Hitelbank munkatársaiból szerveződő csoportnak ifjabb báró *Ullmann György* is a tagja volt. Maga a csoport pedig csak az idősebb báró Ullmann Györgynek, a bank ügyvezető igazgatójának/vezérigazgatójának a „*tudtával és beleegyezésével*” működhetett (*Kövágó*, 1994, pp. 45–46).

---

¹⁰ 2000 decemberében *Ilona von Krockow* grófnő és *Matthias* gróf, *Ullmann György* unokái visszavásárolták a családi birtokot, és elindították a kastély felújítását.

Ullmann végül 1945-ben elhagyta az országot, s ebben a döntésében vélelmezhetően közrejátszott egy *Rákosi Mátyással* folytatott beszélgetése. Ebben Rákosi nem hagyott kétséget afelől, hogy mit gondol Ullmannról... (*Kövér*, 1993). A rendszer azonban nem könnyen engedte el az Ullmann családot (lásd: december 8-án a belügyminiszter beszámol a 264/18. napirendi pont alatt ifj. Ullmann György banktisztviselő, *Weiner József*, dr. Illés József jogakadémiai rendkívüli tanár, *Vaszary Jánosné Muráti Lili* színésznő, *gróf Széchenyi Imréné gróf Nádasdy Ilona*, *Fóthi Kálmán* m. kir. kormányfőtanácsos, a Magyar Vasúti Forgalmi Rt. vezérigazgatója, *dr. Orczy Béla*, *Vérfi János*, *Tibold Károly*, *dr. Bohus Márton*, *Ákontz Sarolta*, *Pethő Józsefné* és *Burg Mihály* hazatérésre történő felhívásáról. In: Minisztertanácsi jegyzőkönyvek napirendi jegyzetei, p. 271.). Az 1948. évi XXVI. törvény, az 1948. évi LX. törvény és az ezt követő, 1957. évi V. törvény értelmében Muráti Lili, *Nagy Ferenc*, Ullmann György és még sokan mások is elvesztették magyar állampolgárságukat.

Emigrációs éveiről keveset tudunk. Annyi biztos, hogy 1954-ben a Magyar Nemzeti Bizottmány tagja lett, de tényleges eredményt sem ő, sem pedig a bizottmány nem tudott felmutatni.

Dr. nagykéri Scitovszky Tibor (Nőtincs, 1875. június 21. – Los Angeles, USA, 1959. április 12.) Lengyelországból Magyarországra települt katolikus, magyar nemességet kapó, értelmiségi család sarja (*Scitovsky*, 1997). Kalksburgban a jezsuitáknál érettségizett, majd a budapesti és a párizsi egyetemeken végzett jogi tanulmányokat. Diplomájának megszerzése után, 1889-ben a Kereskedelemügyi Minisztériumban kezdett el dolgozni. Itt főként általános kereskedelempolitikai kérdésekkel foglalkozott. Szorgalma, franciás előkelősége, angolos hűvössége, lényének nobilitása, nyelvkészsége és nyelvismerete alapján minisztériumi karrierje nem volt kétséges. (*Radnóti*, 1929). 1920-ban áthelyezték az akkor nemrég alakult, önálló magyar Külügyminisztériumba. Mint delegátus részt vett a trianoni béketárgyalásokon. 1922-ben a Kereskedelmi Minisztérium államtitkára lett. Alig egy évvel később minisztériumi kollégája, Domony Móric ajánlására (*Radnóti*, 1929, p. 211.) 1923-ban a Magyar Általános Hitelbank ügyvezető igazgatójának választották meg, ekkor bankjának a képviselőjében a GYOSZ alelnökségét is ellátta. Újabb esztendő elteltével azonban visszatért a kormányzati munkához: 1924. november 16. és 1925. március 17. között a *Bethlen*-kormány külügyminisztere volt. Majd – a miniszteri presztizsnövekedés eredményeként – a Magyar Általános Hitelbank vezérigazgatója, alelnöke, majd 1944-től 1947-ig elnöke. Az 1920-as évek derekán történt – s a korban túl sűrűnek mondható – munkahelyváltások hátterében egyértelműen az akkor zajló kölcsönügyletekhez kapcsolódó tárgyalások állhattak (*Ránki*, 1982). Hasonlóan szenzitív küldetés lehetett, amikor Scitovszky Rómában tárgyal egy Olaszország által nyújtott hadi hitelről. Noha *Mussolini*

megígérte Bethlen István miniszterelnöknek, hogy anyagilag is támogatni fogja a magyar haderőfejlesztést egy 300 millió pengős hitellel, amikor azonban a konkrétumokra került volna sor, a Duce visszakozott, és csak az ígért összeg felét kívánta folyósítani. A kormány Scitovszkyt küldte Rómába, hogy rendezze el a hitelügyletet, a tárgyalások azonban végül nem vezettek eredményre (MNL OL K 63–1930–23–636.).

Fia, *Scitovsky Tibor* (Budapest, 1910. november 3. – Stanford, 2002. június 1.) elméleti közgazdászként vált ismertté. A jóléti közgazdaságtannal, az emberek boldogságának és fogyasztási szokásainak viszonyával foglalkozott. A Stanford Egyetemen volt professzor, közgazdasági munkásságának elismeréseképpen az Amerikai Közgazdasági Társaságtól megkapta a Distinguished Fellow címet (https://hu.wikipedia.org/wiki/Scitovsky_Tibor).

A MÁH irategyüttesében megmaradtak a Scitovszky Tibor nyugdíjba vonulásával kapcsolatos iratok. Ennek értelmében 1939. márc. 31. hatállyal ment nyugdíjba. Járandósága 36 000 pengő/év volt, és halála után az özvegye 24 000 pengő/év járandóságot fog kapni, kvázi özvegyi nyugdíjként. Ugyanakkor Scitovszky jogosult volt állami nyugdíjra is mint egykori minisztériumi alkalmazott, illetve miniszter. Ennek nagysága 12 247 pengő 20 fillér/év volt. Ezért a MÁH a 36 000 pengős összegből levonta a 12 247 pengő 20 fillért, s az így kapott összeget utalták nyugdíjként az egykori igazgatónak (MNL OL Z 53–49).

Scitovszky munkája és szolgálatai elismeréseként alapításakor a felsőház tagja lett. A II. világháború után, a bankok államosításakor azonban az USA-ba távozott.

Fabinyi Tihamér (Hisnyóvíz, 1890. augusztus 7. – Boston, 1953. június 11.): az evangélikus vallású, nemzetközi kitekintéssel bíró jogász a politikából érkező banki felsővezető tipikus példája volt. Pályája elején a budapesti törvényszéken, majd a Kúrián és a hatásköri bíróságon dolgozott, innen került az Igazságügyi Minisztériumba törvény-előkészítő bírónak. 1921-ben a Ganz-Danubius Gépgyár jogi igazgatója lett, majd önálló ügyvédi irodát nyitott. Időközben a Pázmány Péter Tudományegyetem perjogi magántanárává avatták (1924), majd 1927-től a Királyi Magyar Tudományegyetemi Közgazdaságtudományi Karának az előadója részvénytársasági, szövetkezeti és polgári perjogi témában.

Fabinyi 1931-ben lépett aktív politikusi pályára. Kormánypárti programmal a kiskundorozsmai választókerületben megválasztották képviselőnek. 1932-től kereskedelemügyi miniszter a Gömbös-kormányban (1932. október 1. – 1935. március 4.). 1935-ben Pécsen szerzett mandátumot, s 1935. január 6. és 1938. március 9. között pénzügyminiszter volt. Vagyis néhány nappal a győri program bejelentése után mondott le posztjáról, utódjául *Reményi-Schneller Lajost* nevezték ki. Fabinyi ezek után lett kormányzói döntéssel a felsőház tagja, illetve „meghívták”, legyen a MÁH alelnök-vezérigazgatója. Úgy festett, karrierje töretlenül ível fel:

1940-ben a Magyar Tudományos Akadémia igazgatósági tagjává választották. A német megszállás után azonban Fabinyi is nehéz helyzetbe került. Reményi-Schneller Lajos a 6294/1944. Va. Res. P. M. IV. főszám alatti ügyiratban kifogást emelt Fabinyi MÁH-nál betöltött pozíciói ellen. A nyilas kormányzat számára is útban volt Fabinyi, ezért 1944. november 22-én leváltatták a MÁH-nál betöltött valamennyi posztjáról. A háború befejezte után is „egyértelmű” volt, hogy Fabinyi nem maradhat semmilyen poszton a MÁH-ban. 1945. november 30-ai hatállyal felmondtak neki, majd másnap nyugdíjazták. Fabinyi azonban ekkorra már rég elhagyta Magyarországot (MNL OL Z 53– 49).

4. ÖSSZEGZÉS

A Magyar Általános Hitelbank és vezetői a kezdetektől egy célnak rendelték alá munkájukat. Ez pedig nem volt más, mint a magas szakmai színvonalú szolgáltatás bárki számára – legyen az ügyfél vállalat, magánszemély vagy maga a mindenkori magyar állam. Támogatták a magyar ipar és pénzügyi rendszer kiépülését, de az emberbaráti célok és a kultúra dotálása sem volt idegen tőlük. Volt, akit elismert a kor és a kormányzat, voltak azonban, akiknek nem ez jutott osztályrészül. Tényként rögzíthetjük, hogy a dualista kor, de a Horthy-rendszer gazdasága és pénzügyei is nagyon másként alakultak volna, ha nincs a Magyar Általános Hitelbank, és ha nem a tanulmányunkban emlegetett, magas műveltségű, kiváló bankárok vezetik ezt az intézményt.

HIVATKOZÁSOK

- BERNÁT ISTVÁN (1914): *Pallavicini Ede örgróf emlékezete*. Kilián biz., 13 p.
- FENYŐ MÁRIÓ (1972): *Hitler, Horthy and Hungary*. New Haven, Yale University Press,
- FERBER KATALIN – NAGY KRISZTINA (1990): *A Budapesti GIRO és Pénztáregylet Rt. 1893–1948*. Budapest, GIRO Elszámolásforgalmi Rt.
- GERLE JÁNOS (1994): *A pénz palotái*. Budapest, Sík.
- HALMOS KÁROLY (2004): *Kornfeld Zsigmond*. In: SEBŐK MARCELL (szerk.): *Sokszínű kapitalizmus*. HVG Kiadói Rt.–K FKI Csoport.
- HEGEDŰS ISTVÁN (é. n. [1942]): *Órsékváltás*. Budapest, Stádium.
- HOLBESZ ALADÁR (2012): *A magyar hitelszervezet története*. Budapest, Históriaantik Könyvesház.
- HOMONNAY FARKAS (1946 [1947]): *Banktörténet. A fizetesközvetítés fejlődése Babylontól napjainkig*. Budapest, Officina Nyomda és Kiadóvállalat.
- KATUS LÁSZLÓ (2007): *A Osztrák–Magyar Monarchia közös piaca*. In: GERŐ ANDRÁS (szerk.): *A Monarchia kora – ma*. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó, pp. 22–43.
- KORNFELD TAMÁS (2014): *Nem mindennapi élet* (fordította: Borbás Mária). Budapest, Corvina Kiadó.
- KOVÁCS TAMÁS (2013): *Az MNB és a „győri program” finanszírozása*. In: HALM TAMÁS (szerk., 2015): *A Magyar Nemzeti Bank szerepe a magyar gazdaságban – változó történelmi korszakokban*. Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár, pp. 27–41.
- KÖVÁGÓ JÓZSEF (1994): *Emlékezés a Náci-ellenes Magyar Katonai Ellenállásra*. Budapest, Püski.
- KÖVÉR GYÖRGY (közread. és bev., 1993): *Báró Ullmann György naplójegyzetei*. Debrecen, 1945. február 27. – április 1. *Valóság*, 7., pp. 61–87.
- KÖVÉR GYÖRGY (2005): *Bankárok és bürokraták. A Magyar Általános Hitelbank igazgatósági tanácsa és igazgatósága (1876–1905)*. *Aetas*, 1–2., pp. 93–114.
- KRAUSZ SIMON (1937): *Életem*. Budapest, Cserépfalvi.
- KUNCZ ÖDÖN (1922): *A magyar kereskedelmi- és váltófog vázlata*. Budapest, Grill K.
- POGÁNY ÁGNES (1989): *From the Cradle to the Grave? Banking and Industry in Budapest in the 1910's and 1920's*. *The Journal of European Economic History*, Vol. 18 No. 3.
- POGÁNY ÁGNES (1991): *The Industrial Clientele of the Hungarian General Creditbank in the Period of Inflation and Stabilization (1920–1926)*. Report from the BHU International Conference 1991. *Papers in Business History*, Vol. 11, London School of Economics and Political Science.
- POGÁNY ÁGNES (1992): *A Magyar Általános Hitelbank és vállalati köre*. *Aetas*, 4., pp. 527–529.
- PÓLYA JAKAB (1895): *A budapesti bankok története az 1867–1894. években*. Budapest, Márkus Samu kny.
- PÓLYA JAKAB – HEGEDŰS LÓRÁNT (1892): *A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank keletkezésének és ötven éves fennállásának története (1841–1892)*, I. köt. Budapest.
- RÁNKI GYÖRGY – PAMLÉNYI ERVIN – TILKOVSKY LORÁNT – JUHÁSZ GYULA (szerk., 1968): *A Wilhelmstrasse és Magyarország (Német diplomáciai iratok Magyarországról 1933–1944)*. Budapest, Kossuth Kiadó.
- RÁNKI GYÖRGY (1982): *A Magyar Általános Hitelbank a 20-as években. Történelmi Szemle*, 1., pp. 67–81.
- RADNÓTI JÓZSEF (1929): *Pesti pénzülgarchák*. Budapest, May János Nyomda.
- SCITOVSKY TIBOR (1997): *Egy „büszke magyar” emlékiratai*. Budapest, Közgazdasági Szemle Alapítvány.

- STRASSERNÉ CHORIN DAISY – BÁN D. ANDRÁS (1999): *Az Andrássy úttól a Park Avenue-ig*. Budapest, Osiris Kiadó
- SZITA SZABOLCS (2005): *Aki egy embert megment – a világot menti meg. Mentőbizottság –Kasztner Rezső – SS-embervásár*. Budapest, Corvina Kiadó.
- TALLÓS GYÖRGY (1995): *A Magyar Általános Hitelbank története (1867–1948)*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.

Felhasznált levéltári források:

Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltára, Gazdasági Levéltár, Magyar Általános Hitelbank
Z 50 – Magyar Általános Hitelbank, Közgyűlés és Igazgatóság
Z 51 – Magyar Általános Hitelbank, Titkárság
Z 53 – Magyar Általános Hitelbank, Személyzeti és szervezési osztály
Személyzeti ügyek

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Pénzügyminisztériumi Levéltára
Pénzügyminisztérium, Elnöki, Reservált és Általános iratok (K 256)

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Külügyminisztériumi Levéltár
Külügyminisztérium, Rezervált politikai iratok (K 63)

A MAGYAR BANKRENDSZER A TRIANONI TRAUMÁTÓL AZ ÁLLAMOSÍTÁSOKIG

Botos János

A fényűző korábbi pénztárcsarnok ma protokollcélokat szolgál

A vereséggel záruló első világháborút követően a trianoni békeszerződés előírásai súlyos gazdasági következményekkel jártak. A háborús vereség nyomán Magyarországon folytatódott, és a korábbinál nagyobb lendületet vett a korona inflációja, amelyet az 1924-ben végrehajtott stabilizációval állítottak meg, majd bevezették a pengőpénzrendszert. A magyarországi pénzügyi intézetek a háborús vereséget követően az érdekvédelmi és érdekképviselői tevékenységre létrehozták a Takarékpénztárak és Bankok Egyesületét (TÉBE)¹, és a korábbi előzményekre támaszkodva, a Bankközi Megállapodás rendszerét. A stabilizáció után a banki forrásbevonás meghatározó útja a külföldi pénznemre szóló záloglevelek és kötvények kibocsátása, külhoni értékesítése lett. A pénzügyi intézetek forgalma a stabilizációt követően lassan újjáéledt, majd a gazdasági, később a pénzügyi válság hatására lefékeződött, visszaesett, és a válságok előtti szintet csak az újbóli világegés éveiben érte el, majd haladta meg. A második világháborús vereséget követően a pengő 1937–1938 fordulójától tartó inflációja felgyorsult, hiperinflációba csapott át, és meg-

1 A TÉBE történetét l. MÜLLER et. al. (2014, 11–40.); BOTOS (1994, 25–52.)

semmisítette a pengőpénzrendszert. A forintpénzrendszer bevezetését követően a bankszektor újbóli fejlődésnek indult, ezt azonban 1947 nyarától befolyásolta a pénzintézetek államosításának a felvetése, majd megkezdése. Az 1947–1948-ban lezajlott rendszerváltoztatás egyúttal a kétszintű bankrendszer végét, az egyszintű bankrendszer kialakítását is magával hozta.

JEL-kódok: No, N₁, N₂, N₄

Kulcsszavak: világháború, infláció, stabilizáció, külföldi kölcsönök, jelzálog-hitelezés, bankközi együttműködés, pénzügyi válság, állami beavatkozás, államosítás

1. ARANYKOR UTÁN EZÜSTKOR, VÁLSÁGGAL ÉS HÁBORÚVAL TERHELVE

A 19. század utolsó és a 20. század első évtizedét joggal a magyar bankrendszer aranykoraként írták le. Ezt követően, az első világháborús megrázkódtatások után az 1924-ben végrehajtott pénzügyi stabilizáció kedvező feltételeket teremtett a bankrendszer újbóli megerősödéséhez, üzletági fellendüléséhez, az aranykor azonban nem tért vissza, legfeljebb néhány évig tartó ezüstkorról beszélhetünk. 1924-ben az angol fontsterlinghez kapcsolódóan sikeresen megvalósult a papírkorona stabilizációja, megalakult a Magyar Nemzeti Bank, a kormányzat a konszolidációra, a gazdaság fellendítésére külföldi hitelt kapott, vett fel. Mindezek a tényezők új, a korábbi éveknél előnyösebb feltételeket teremtettek a bankrendszer fellendüléséhez is. A pénzpiac működésében döntő szerepet betöltő bankrendszer a kedvező lehetőségeket a rivalizálás és az együttműködés sajátos kapcsolati hálójának kiépítésével és működtetésével, a külföldi és hazai tőkebevonás szélesítésével, a hitelkihelyezés bővítésével, az üzletágak forgalmának fellendítésével használta ki. A stabilizációt követően a bankrendszer tovább erősítette, szélesítette azoknak az új szervezeteknek, intézményeknek a hatáskörét, felhasználását, amelyeket – részben korábbi próbálkozások tapasztalatait felhasználva – a háborús vereséget követően alakítottak ki. A formális és informális kapcsolatokhoz nemcsak az új szervezetek, intézmények biztosítottak megfelelő keretet, hanem változatlanul a Lipótvárosi Casino (Budapest V., Zrínyi u. 5., ma Belügyminisztérium, Duna-palota) kényelmes társalgói is.

1.1. A Takarékpénztárak és Bankok Egyesülete

A rivalizálás és az együttműködés egyszerre és egy időben alapvetően a Takarékpénztárak és Bankok Egyesülete (TÉBE) és a Bankközi Megállapodás keretrendszerében érvényesült. Az 1919. január 31-én létrehozott TÉBE érdekvédelmi

és érdekképviseleti tevékenysége mellett a banküzem korszerűsítését is egyik alapvető feladatának tekintette. Az érdekvédelmi és érdekképviseleti tevékenység keretében nemcsak a bankszektorra vonatkozó jogszabályok előkészítésébe kapcsolódott be, és egyes esetekben azok kezdeményezésében, véleményezésében vett részt, hanem megismertetését, egységes értelmezését is elősegítette, elsősorban a körözüvényei, a TÉBE Könyvtár kötetei és más kiadványai útján. Az egyesület által működtetett szervezetek és testületek emellett – mint már jeleztük – megfelelő keretet és formát teremtettek arra, hogy a hazai pénzvilág vezető személyiségei formális és informális módon véleményt cseréljenek, álláspontokat, törekvéseket ütköztessenek és egyeztessenek. Ilyen testületek, bizottságok voltak a havonta megtartott teljes ülések, a vezérigazgatói értekezletek, az előkészítő bizottsági tanácskozások. Ezt a három elsőrendű ülésorozatot kiegészítették a különböző témakörökkel foglalkozó bizottságok, így a személyzeti, a jogi, az adó- és illetékügyi, a békeszerződés végrehajtására vonatkozó, a devizaügyi, a jelzáloggal, a sajtóval kapcsolatos, a jótékonyági és kulturális, valamint az ad hoc jellegű kérdéseket tárgyaló testületek. Jelentőségüket az is jól mutatta, hogy a stabilizációt követő évben, 1925-ben a bizottságok együttesen 135 alkalommal üléseztek, munkájukról, annak eredményeiről körözüvények tucatjaiban számoltak be. A TÉBE operativitásának és tekintélyének növelése céljából 1934 tavaszától működött a szervezet Végrehajtó Bizottsága. A két-három hetente ülésező testület operatív módon dolgozott, és hozta meg a pénzüintézetekre érvényes döntéseit. Tagjai úgy vélték, hogy tevékenységükkel növelik a TÉBE tekintélyét, súlyát a kormányzat előtt is. Ez az elsőrendű fontosságúnak tekintett cél azonban nem valósult meg teljes mértékben, mert a *„hiteléletet érintő törvényes intézkedések előkészítésénél még mindig előfordul – állapította meg Lamotte Károly, a Végrehajtó Bizottság soros elnöke 1942. április 23-án –, hogy az illetékes körök nem veszik igénybe a TÉBE közreműködését, és gyakran a TÉBE nélkül, vagy éppen a TÉBE állásfoglalásával ellentétesen döntenek.”*²

Amikor 1927-ben a TÉBE összeolvadt a Pénzüintézetek Országos Egyesülésével, felállították a szervezet vidéki szakosztályait. A következő esztendőben életre hívták a pénzüintézeti kongresszusok intézményét, amely a szervezet valamennyi tagja számára egyenlő feltételek mellett biztosította, hogy a bankrendszeret érintő, alapvető kérdésekben kifejtthesse álláspontját. Az első esztendőben, 1928-ban két ilyen típusú rendezvényt tartottak, amelyeken megvitatták a pénzüintézeti kamatok, a szociális biztosítás, a pénzüintézeti reform és a szakági nyugdíjpénztár, valamint a jogalkotásban való részvétel kérdéseit. Szintén ebben az évben döntött a TÉBE teljes ülése arról, hogy egységes elvek, szempontok alapján félévente készüljenek el a pénzüintézetek mérlegei, és azokat a *Budapesti Közlönyhöz*³ csatolt *Hivatalos*

2 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár (MNL OL) Z 51, 390. tétel

3 A *Budapesti Közlöny* azt a szerepet töltötte be, mint napjainkban a *Magyar Közlöny*.

Értésítőben tegyék közzé. Ezzel megvalósult az az elvárás, hogy a pénzügyintézetek mérlegei összehasonlíthatóvá váljanak, és külön eljárás nélkül nyilvánosan megtekinthetők, tanulmányozhatók legyenek. Ugyanakkor a nyilvánosságra hozott mérlegek értelemszerűen nem tartalmaztak adatokat az ún. titkos tartalékokról, amelyeket az adott bank vagyoni elemei egy részének az alulértékelésével teremtettek meg. Ezeket a titkos tartalékokat pénzügyi, likviditási veszélyhelyzet esetén lehetett mobilizálni. Az 1931 nyarán kirobbant pénzügyi válság arra készítette a TÉBE vezetését, hogy képviseltesse magát az Országos Hitelügyi Tanácsban, ezáltal részese lehessen a hitelezés kereteinek a megállapításában, a felszámítható kamatok és a kamatmarzs⁴ meghatározásában. Mindkét esetben még a tizedszázalékok is fontos tételt jelentettek a bankok jövedelmezőségének a szempontjából.

A TÉBE az érdekvédelmi tevékenység mellett összehangolt lépéseket tett a bankok költségeinek csökkentésére, tevékenységük, üzletmenetük racionalizálására. Ennek keretében elsősorban a banküzem technikai oldalának az egységesítésére történtek lépések. Ezt a célt szolgálta az irat- és levélmintatípusok kidolgozása, a folyószámla-kivonatok sokszorosításának megszervezése, az egyesített számoló- és írógép népszerűsítése. Az egyesület megszervezte a javasolt irattípusok tömeges előállítását, és azokat a tagjai rendelkezésére bocsátotta. Szintén a pénzügyintézeti tevékenység korszerűsítését szolgálta, hogy a TÉBE központilag követte és tagjai számára hozzáférhetővé tette a vezető külföldi bankok kamatait, összegyűjtötte a forgalomban lévő bankjegyek leírását, nyilvántartotta az elveszett és a hamisított értékpapírok, csekkok, váltók adatait. Megszervezte a bankok számára a fordító- és futárszolgálatot, és a készpénzkímélő fizetési mód elterjesztése érdekében a gyorsutalványosztályt. A pénzügyintézeti alkalmazottak képzésére, továbbképzésére szakmai- és nyelvtanfolyamokat indított.

A TÉBE általában távol tartotta magát a napi politikai küzdelemtől. Ettől az alapelvétől csak igen kivételes esetben tért el. Ilyen helyzet állt elő, amikor Gömbös Gyula miniszterelnök meghirdette korporációs rendszerét. A TÉBE mint szervezet – karöltve az Országos Magyar Gazdasági Egyesülettel, a Magyar Gyáriparosok Országos Szövetségével és az Országos Magyar Kereskedelmi Egyesüléssel – határozottan fellépett Gömbös Gyula miniszterelnöknek azzal a meghirdetett tervével szemben, hogy a magyar érdekképviseleteket korporációs rendszerbe szervezze. 1935. július 31-én keltezett, terjedelmes beadványukban rámutattak arra, hogy Magyarországon nincs szükség a társadalom olyan mértékű és irányú „megszervezésére”, mint Németországban és Olaszországban. Szembefordultak a kötelező érdekvédelmi szervezeti tagsággal, a munkaadók és munkavállalók kényszerű egy szervezetbe tömörítésével, és kiálltak a kialakult érdekképviseleti és érdekvédelmi rendszer változatlan formájú további működése mellett. A négy

4 Haszonrész, jelen esetben az idegen tőke kamata és a hitelkamatok közötti különbség mértéke.

nagy érdekvédelmi, érdekképviseleti szervezet együttes fellépése is hozzájárult ahhoz, hogy a gömbösi álmokból nem lett valóság.⁵

A magyar bankrendszer 1938-tól egyértelműen szembesült a háborús felkészülés következményeivel. A Pénzügyi Központ – amely többek között az állami bankfelügyelet egyik korai megjelenési formája volt, és szabályozó tevékenységével hozzájárult a pénzügyi megrázkódtatások elkerüléséhez – a 10/1939. P. M. számú rendeletével jogot kapott arra, hogy a magyar bankokat évenként kötelező felülvizsgálat alá vonja, és ennek a végrehajtása során az intézmény revizorai rá láttak a pénzügyi intézetek érdekeltjei körébe tartozó vállalatok, vállalkozások tevékenységére is (*Pénzügyi Központ 1916–1941*, 107–108.).

A TÉBE vezető szerveinek, szervezeteinek 1938 májusától szembe kellett nézniük a zsidótörvények és -rendeletek gazdasági következményeivel. Az egyesület személyzeti bizottsága szűkebb szakbizottságot hozott létre a zsidó vallásúak, származásúak foglalkoztatási korlátozásáról szóló rendelkezések humánus végrehajtására – arra ösztönözve tagjait, hogy a kényszerűségből az utcára tett emberek részére nyugdíjat vagy kellő végkielégítést biztosítsanak, a katonai munkaszolgálatra behívottakat ne bocsássák el és helyüket ne töltsék be –, illetve annak igazolására, hogy az adott pénzügyi intézet nem minősül zsidó tulajdonúnak. Ezeket az irányelveket még az ország német megszállását követően is alkalmazták.⁶ Minderre azért volt szükség, mert a magyar pénzügyi szektorban a zsidó vallásúak, származásúak foglalkoztatása lakossági számarányukhoz képest erősen felülreprezentált volt. Ez érvényes volt a zsidó vallásúak, származásúak pénzügyi tulajdoni hányadára is. 1943-ban, az utolsó teljes olyan évben, amikor az ország területén még nem folytak hadműveletek, a TÉBE vezető testületei 43, szakbizottságai 114 ülést tartottak, 112 felterjesztést készítettek a kormányzati szervek részére, és 247 körözlényt küldtek ki tagjaiknak. Ebben az évben az egyesület tagjainak a száma 392 volt. A TÉBE tagsága egyetlen esztendőben sem foglalta magába az ország területén működő valamennyi pénzügyi intézetet, azonban a pénzügyi piac működését meghatározó, összes bank a soraiba tartozott.

Az első világháború tapasztalatai alapján, amikor 1938. július derekán a „győri program”⁷ finanszírozásához szükséges Nemzeti Beruházási Kölcsön első kibocsátása forgalomba került – amelynek az egyes bankokra eső átvételi arányát a TÉBE állapította meg –, a kölcsönt átvevő pénzügyi intézetek elkezdtek alkalmazni azt a taktikát, hogy az átvett kötvények értékét közvetve vagy közvetlenül a Magyar Nemzeti Bankkal refinanszíroztatták. Ezzel a technikával kívánták megvédeni forrásaikat attól, hogy azokat az állam a háborús készülődés idején, majd a később-

---

5 MNL OL Z 25, 6. tétel

6 MNL OL Z 83, 9. tétel; Z 86, 15. tétel

7 *Darányi Kálmán* miniszterelnök 1938. március 5-én a Nemzeti Egység Pártja győri gyűlésén hirdette meg az egymilliárd pengős hadseregfejlesztési, fegyverkezési programot.

bi kölcsönök esetében a háborús finanszírozásra elvonja. A refinanszírozás során – mivel a kényszerűségből átvett kibocsátások értékesítése nem névértéken, hanem alacsonyabb árfolyamon történt, és kamatozásuk valamivel kedvezőbb volt, mint a refinanszírozási hiteleké – gyakorta nagyobb összegű refinanszírozást igényeltek, mint amennyi kölcsönkötvényt átvettek (*Botos*, 1999, 211–222.).

A TÉBE két világháború közötti tevékenysége azt igazolta, hogy a magyar pénzügyintézetek hosszabb ideig képesek voltak összeegyeztetni az üzleti versenyt a bankári szolidaritás elvével, gyakorlatával. Az érdekvédelmi szervezet döntései nem akadályozták a pénzügyintézetek közötti üzleti versenyt, miközben elősegítették a bankok és takarékpénztárak álláspontjának összehangolását és azok együttes fellépését, meggátolva azt, hogy az állam és szervei, szervezetei saját céljaik érdekében egymással szembe fordítsák, egymás ellen kijátsszák azokat. Hangsúlyozni szükséges azonban azt is, hogy a TÉBE döntéseiben a meghatározó szerepet a nagy tőkeerejű fővárosi bankok töltötték be. Szavuk – amely a piaci súlyukra támaszkodott – gyakorta erősebbnek bizonyult, mint a számszerű többségben lévő, azonban csekélyebb tőkeerejű, piaci részesedésű pénzügyintézeteké.

1.2. A Bankközi Megállapodás

Az Osztrák-Magyar Monarchia pénzügyintézeteinek egy része a 20. század elején bankközi megállapodást kötött (korabeli német elnevezése: Übereinkommen), amelyben rögzítették a különböző üzletágakban az ügyfelekkel szemben alkalmazandó minimális költség-, jutalék- és egyéb feltételeket. Ezt az egyezményt az első világháború éveiben a megváltozott feltételekhez igazították.⁸ A háborús vereséget követően – mint már jeleztük – számos meghatározó jellemzőjében új gazdasági, politikai környezet jött létre. A meghatározó erejű magyar bankok a változó feltételekhez alkalmazkodva nemcsak a megállapodás feltételeit módosították, hanem létrehozták a Bankközi Megállapodás – kartelljellegű – rendszerét, és irányítására, a döntések végrehajtásnak ellenőrzésére háromtagú elnökséget választottak, továbbá erre irodát állítottak fel. A koronastabilizációt követően a résztvevő pénzügyintézetek 1925-ben újra rögzítették a magyar fizetőeszközben elhelyezett betétek maximális kamatait, az alkalmazható kedvezményeket, az egyezményt megsértő intézmények szankcionálását. Ezt a megállapodást a későbbiekben több alkalommal módosították és bővítették, így további feltételekkel kiegészítve, kiterjesztették a külföldi pénzügyintézetekkel lebonyolított forgalomra, a deviza- és valutaüzletekre, valamint más üzletágakra, rögzítve a kamat-, a jutalék- és egyéb feltételeket.

A Bankközi Megállapodás adott korszakbeli utolsó módosítása 1943 novemberében történt meg (*Botos*, 1994, 53–80.). Az egyezmény megsértésének nemcsak

8 MNL OL Z 40, 1791., 1792. irattári szám, Z 51, 738. tétel

erkölcsi és 100 ezer pengőig terjedő, pénzbeli szankcionálását rögzítették – ez az összeg a kor viszonyai között, amikor a népszerű sláger szerint 200 pengő fixszel az ember könnyen viccel, horribilisnak számított –, hanem a megsértő személy felelősségét is meghatározták. Ennek megfelelően 1929. július 13-án kimondták, hogy *„az az intézet, mely a Bankközi Megállapodás határozmányait megszegi, súlyos erkölcsi hibát is követ el, mert az intézetek egymás iránti loyaltása és a kollegialitása ellen vét, különösen azért is, mert e révén az az intézet, mely a határozmányokat pontosan betartja, hátrányos helyzetbe kerül. Ezen gondolatmenetből kifolyólag az intézetek arra az álláspontra helyezkednek, hogy az a tisztviselő, ki a megállapodás rendelkezéseit, vagy annak csak a szellemét is megsérti, intézetének tetemes erkölcsi kárt okozván, súlyos fegyelmi vétséget követ el, amelynek megtorlásaképpen az illető tisztviselő fegyelmi úton elbocsátandó.”*⁹

A Bankközi Megállapodás a két világháború között soha nem fogta át sem a bankok, sem a pénzügyi üzletágak teljes körét, csak annak az egyezményekben résztvevők által fontosnak minősített területeit. Annak ellenére, hogy a megállapodásokat aláírók száma nem lépte túl a két tucatot, ez nem jelentette azt, hogy hatóköre a piacnak csupán egy részére korlátozódott volna, mert a feltételeket vállalók közvetett és közvetlen úton lényegében a teljes magyar pénzüpiacot képesek voltak befolyásolni. Miközben a megállapodásokat általában az önkorlátozás és a verseny körülhatárolása jellemezte, ugyanakkor emellett számos területet szabadon hagytak az egymás közötti rivalizálásnak. Versenyre nem csak a maximális vagy minimális feltételeken belül nyílt lehetőség, hiszen ezek mellett állandóan léteztek a kivételes eljárások, a „pult alatt” nyújtott kedvezmények, amelyeknek a mértéke esetenként súrolta azt a kritikus pontot, amelytől értelmetlenné válnának a megállapodások. Ezt a pontot azonban az aláírók egyike sem kívánta átlépni, így a Bankközi Megállapodás rendszere minden gond és probléma dacára képes volt ténylegesen funkcionálni a húszas évtizedtől a második világháború végéig.

2. A BANKI ÉRTÉKPAPÍROK

A pénzügyi intézetek az 1924. évi stabilizációt követően a hitelkihelyezéseikhez szükséges forrásokat értékpapírok forgalomba hozásával is bővítették (Botos, 2002, 138–178; 2008, 116–138.). Ennek sorában az egyik legfontosabb tétel a záloglevelek és az ipari kötvények¹⁰ kibocsátása, eladása lett. Az 1925. évi XV. törvénycikk le-

⁹ MNL OL Z 51, 740., 741., 742., 747., 748., 749., 750. tétel, Z 65, 51. tétel, Z 100, 7., 9., 10. tétel

¹⁰ Ipari kötvényeket az 1928. évi XXI. törvénycikk alapján lehetett kibocsátani. A zálogfedezetet a központi telekkönyvben az adott iparvállalat vagyonára, mint eszmei egészre – universitas rerum – lehetett bejegyezni (Corpus Juris Hungarici CD, 1999).

hetővé tette az értékpapírok kibocsátását a pénzüintézetek által alapított szövetkezeteknek, illetve különválasztotta az 1925. január 1. előtt és után kibocsátott értékpapírok biztosítékait (l. Corpus Juris Hungarici CD, 1999). Ez a törvénycikk arra ösztönözte a Magyar Általános Hitelbankot, a Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesületet és a Pesti Magyar Kereskedelmi Bankot, hogy tárgyalásokat kezdeményezzenek angol, észak-amerikai és német bankházakkal hosszabb lejáratú kölcsönök felvételéről, továbbá záloglevél-kibocsátó szövetkezeteket hoztak létre. A záloglevelek kibocsátása és a jelzáloghitelek között szoros összefüggés állt fenn, hiszen egyfelől, ha a pénzüintézet a piacon nem tudott záloglevelet értékesíteni, akkor nem nyújthatott törlesztéses jelzálogkölcsönt, másfelől a törlesztéses jelzálogkölcsön-állománynak – mint a záloglevelek fedezetének – meg kellett haladnia a kibocsátott záloglevelek együttes névértékét. A külföldi kibocsátást azt indokolta, hogy a magyarországi tőkeszegény viszonyok közepette ez időben kevés lehetőség nyílt arra, hogy záloglevelek, kötvények értékesítésével új forrásokat vonjanak be a bankok.

1. táblázat

A külföldön értékesített záloglevelek és ipari kötvények névértéke (millió pengőben)

Év	Névérték (M pengő)
1925	17,13
1926	133,95
1927	79,93
1928	269,03
1929	33,70
1930	23,49
1931	26,40

Forrás: Varga (1932, 193.)

A táblázat adataiból látható, hogy a külföldi kötvény értékesítése hullámzott, és a gazdasági válság nyomán a korábbiak a töredékére zuhant vissza. 1925–1931 között az 583,63 millió pengő névértékű kötvény eladásából – a kibocsátási árfolyamtól függően – valójában néhány százalékkal kevesebb forrás folyt be.

Az 1925. évi XV. törvénycikk alapján 1926-ban hat nagybank megalakította a Magyar Pénzüintézetek Záloglevélkibocsátó Szövetkezetét, amely az alapító pénzüintézetek kezessége mellett a szövetkezetre engedményezett (átruházott, cedált) földbirtokokra folyósított kölcsönök alapján zálogleveleket bocsátott ki (a kihelyezett

hitelek csupán a felajánlott ingatlanok becsértékének 25 százalékáig terjedhettek). 1927-ben öt magyarországi vezető pénzintézet létrehozta a Magyar Jelzálogintézetek Szövetkezetét, amely elsősorban városi ingatlanokra és csak kisebb részben – legfeljebb egyötödig – mezőgazdasági ingatlanokra folyósított törlesztéses jelzáloghitelt a becsérték 40%-áig. Mindkét szövetkezet kibocsátványai elsősorban aranydollárra, illetve angol fontsterlingre szóltak, és azokat bevezették a külföldi tőzsdékre is. A szövetkezetek kibocsátásai mellett a bankok, takarékpénztárak és földhitelintézetek, kihasználva a nemzetközi pénzpiacok nyújtotta, kedvező lehetőséget, 1926–1931-ben egymást követően hozták forgalomba a külföldi fizetőeszköze – amerikai dollárra, angol fontsterlingre, svájci frankra – szóló saját zálogleveleiket, kötvényeiket. Emellett Budapest, a városok és a vármegyék is kibocsátottak kötvényeket. 1925. július és 1929. augusztus között 26 jelentősebb kibocsátás történt, amelyek futamideje 10 és 45 év között mozgott, kamata 6–7,5%-ot tett ki, a kibocsátási árfolyam kettő kivételével – ahol 100%, illetve 100,50% volt – 89–98,75% között váltakozott, így a vevő tényleges kamata 6,75–8,66%-ot tett ki. A kibocsátási árfolyam alapján a pénzintézetek által külföldön értékesített záloglevelekből és községi kötvényekből 1926–1931 között 385,60 millió pengő folyt be, ami jelentős többletforrásnak számított megfelelő, célszerű felhasználás esetén. A Magyar Nemzeti Bank üzletvezetősége nyomon követte a külföldi kibocsátásokat, és 1927-től felemelte a szavát a külföldi eladósodás ellen. 1928-ban elkészült egy törvényjavaslat is, amely korlátozta és ellenőrzés alá vonta volna a külföldi kölcsönfelvételt, elfogadása azonban a nagybankok ellenállásán elbukott. Ebben közrejátszott az is, hogy *Popovics Sándor* – a Magyar Nemzeti Bank elnöke –, megváltoztatva a jegybank korábbi álláspontját, maga is kiállt a pénzügyi szférába történő etatista beavatkozásokkal szemben (*Botos*, 2002, 139–155.).

A záloglevelek és kötvények tőzsdei árfolyamának védelmére 11 magyarországi pénzintézet 1929-ben intervenciószindikátust alapított, majd a gazdasági válság előrehaladtával 1931 elején megalakították a Magyar Investment Részvénytársaságot azzal a céllal, hogy az a Budapesti Áru- és Értéktőzsdén, illetve a külföldi tőzsdéken záloglevelekkel és kötvényekkel kapcsolatos ügyleteket bonyolítson le, megakadályozva ezzel azok értékének nagymértékű zuhanását. A részvénytársaság minden árfolyam-szabályozó, -védelmező kísérlete dacára sem érte el a célját, nem tudta meggátolni a záloglevelek és kötvények áresését sem a hazai, sem a külföldi tőzsdéken (*Botos*, 2002, 156–157.).

1931 júliusában a magyar pénzvilágot is elérte a pénzügyi- és hitelválság. A kormányzat előbb háromnapos – 1931. július 14–16. közötti – bankzárlatot rendelt el, majd egy időre korlátozta a banki pénzforgalmat, és megkezdte a kötött devizagazdálkodás újbóli kiépítését, az állami kifizetések visszafogását, csökkentését (*Horváth*, 1984). A kötött devizagazdálkodás bevezetése nyomán¹¹ a külföldi

11 A kötött devizagazdálkodás utolsó előírásai hét évtized elteltével, 2001-ben szűntek meg.

kölcsönökkel rendelkező bankok hitelezőikkel Stillhalte – a kötelezettségek teljesítését részben vagy egészben szüneteltető – egyezményeket kötöttek (Domány, 1936). A kormányzat a devizaadósság visszafizetésével kapcsolatos gondokat 1931. december 23-tól a transzfermoratórium bevezetésével kívánta orvosolni, amely az 1924. évi népszövetségi kölcsön kivételével felfüggesztette az adósságszolgálat (tőke- és kamattörlesztés) külföldre irányuló teljesítését. 1932 tavaszától a külföldi hitelek visszafizetését – amíg ez az újabb világegés közepette lehetetlenné nem vált – Stillhalte egyezmények szabályozták. Ezek érvényesekké váltak a rövid lejáratú külföldi tartozással rendelkező, 17 legnagyobb bankra – az intézményi, visszaleszámítolási, folyószámla- és egyéb hitelek, illetve kezességek értéke 351 544 377 pengőt tett ki –, valamint a záloglevelek és ipari kötvények törlesztésére is (Botos, 1999, 115–125, 157–165). Emellett lépések történetek a mezőgazdaság részére folyósított hitelek visszafizetésének biztosítására, a kölcsönt felvevő mezőgazdálkodók terheinek a csökkentésére, amelynek súlyos anyagi következményei lettek a pénzügyi válság nézve (Botos, 1999, 144–149.). A pénzügyi válság nyomán a kormányzat fúziók útján is törekedett a pénzügyi intézetek egy részét érintő likviditási problémák megoldására. Ennek keretében kezdeményezték, hogy a Magyar Általános Hitelbank olvassza magába a „gyenge intézeteket”, majd ezt követően egyesüljön a Pesti Magyar Kereskedelmi Bankkal. A tervezet azonban végül csak elképzelés maradt (Scheurer, 1988, 23.).

A pénzügyi válság kirobbanása jelentősen rontotta a záloglevelek, kötvények értékesítési feltételeit is. Ebben a terjedő befektetői bizalmatlanság mellett az is szerepet játszott, hogy bevezették a transzfermoratóriumot, az angol fontsterling letért az aranyalapról, az amerikai dollárt 1933-ban leértékelték, majd ezt követően szintén letért az aranyalapról. Mindezek nyomán erőteljesen hanyatlottak az árfolyamok, és a záloglevél- és kötvényeladások a korábbi évek töredékére zuhantak. Forgalmukat tovább rombolta itthon és külföldön egyaránt, hogy a magyar kormányzat 1936-ban elrendelte az értékpapírok – köztük a magyar kibocsátású záloglevelek és kötvények – számjegyzékbe vételét, nosztrifikálását. Ezt követően csak azokat az értékpapírokat tekintették honi tulajdonban lévőnek, amelyeket számjegyzékbe vettek és lebélyegeztek. Ezzel teljesen külön akarták választani az értékpapírok hazai és külföldi forgalmát. A rendelkezés csak részben érte el a kitűzött célját, mert a forgalomban lévő zálogleveleknek és kötvényeknek csupán 52,28%-át jelentették be, és a még belföldi tulajdonként számon tartott értékpapírok 6,87%-át sem vették számjegyzékbe. A külföldi értékre szóló záloglevelek és községi kötvények árfolyama 1934 végén névértékük 45,50–75%-a között mozgott. 1939-ben a névérték 88–101% közöttire, majd 1941-re 117–159% közöttire emelkedett. Az áremelkedés oka annak tudható be, hogy a háborús készülődés, majd a világháború viszonyai közepette a befektetők úgy vélték, hogy szemben a pengő várható, majd érzékelhető inflációjával, az amerikai dollárra, aranydollárra, angol fontsterlingre és svájci frankra szóló kötvények változatlanul megőrzik értéküket (Botos, 2002, 158–160.).

A pénzügyi- és hitelválság kirobbanása magában hordozta azt a veszélyt, hogy erőteljesebbé válik a pengő értékvesztése, és újabb inflációs hullám bontakozik ki. A közhangulat megnyugtatósára, az inflációs várakozások hűtésére 1931. augusztus 15-én megjelent a pengőértékre szóló követelések aranypengőben történő meghatározásáról szóló rendelkezés. A jogszabály rögzítette, hogy a kiadását megelőzően kereskedelmi ügyleten vagy más magánjogi címen alapuló pénzkövetelést aranypengőben meghatározottnak kell tekinteni. Egy aranypengő egyenlő lett egy pengővel. Ezt a jogszabályt hamarosan kiegészítették azzal, hogy pengő alatt – ellenkező kikötés hiányában – mindig aranypengőt kell érteni.¹² Az aranypengő-rendelet magában hordozta a kettős valutarendszer kialakulásának lehetőségét, amely végül nem vált valósággá. Ugyanakkor bevezetése és alkalmazása elsősorban lélektani hatást gyakorolt, noha a kedvező gazdasági következményei sem lebecsülendők (Varga, 1931). Az aranypengő alkalmazása nem tudta megakadályozni az újabb világegés időszakában és utána a pengő teljes értékvesztését, és a pénztulajdonosoknak azzal kellett szembesülniük, hogy az aranypengő mint virtuális fizetőeszköz nem jelentett védelmet a vagyonvesztés ellen.

2. táblázat

A pénzintézetek takaré- és folyószámlabetétje, váltóállománya, mérlegösszege (1927–1943. év végi adatok, millió pengőben)

Év	Takarékbetét	Folyószámla	Váltó	Mérlegösszeg
1927	–	1393,1 ¹³	1372,2	3257,1
1928	834,6	878,0	1706,3	4179,6
1929	992,1	919,5	1836,1	4424,1
1930	1018,9	898,0	2009,6	4633,4
1931	811,5	797,0	1893,6	4259,3
1932	719,4	769,3	1714,1	4039,9
1933	730,7	775,0	1684,3	3893,3
1934	761,1	673,5	1729,7	3860,6
1935	800,3	701,1	1728,6	3868,0
1936	839,9	684,4	1756,0	3844,1
1937	925,9	717,3	1747,7	3973,3
1938	816,6	726,1	1653,6	3984,2
1939	876,6	835,4	1766,1	4291,9
1940	975,6	961,5	1962,5	4722,9
1941	1081,4	1282,3	2663,1	5852,1
1942	1290,1	1614,4	2633,1*	6158,0*
1943	1561,3	2123,3	–	–

Megjegyzés: A *-gal jelzett adatok az adott év június 30-ai állapotát jelzik.

Forrás: Magyar Gazdaságkutató Intézet (1944, 34–35.)

12 MNL OL XXIX-L-1-p, 55. doboz

13 1927-ben a takaré- és folyószámlabetétek együttes összege.

A táblázat négy adatsora megfelelő képet nyújt a magyar bankrendszernek a második világháborús vereséget megelőző pengőkorszakbeli gazdasági szerepéről. A négy adatsor azt tükrözte, hogy 1927–1930 között kisebb hullámzással az üzleti forgalom jelentékenyen fellendült, kapcsolódva a magyar gazdaság stabilizálódásához, a kibontakozó, korlátozott ütemű fejlődéshez, a kedvezőnek minősíthető pénzügyi viszonyokhoz. A gazdasági válság, majd a nyomában kirobbant pénzügyi válság hatása az üzleti forgalomban 1931-től egyértelműen megjelent; a takarékbetét, a folyószámlabetét, a váltótárca állománya, a mérleg összege számottevően csökkent. A pénzintézetek az 1930. évi forgalmukat újra körülbelül egy évtized múlva, 1940–1941-ben érték el, illetve lépték túl, amikor a nominális adatokat már befolyásolta az 1937–1938 fordulójától újra teret nyerő infláció. A folyószámlabetét és a mérleg összege 1940-ben, a takarékbetét és a váltótárca a következő esztendőben lépte túl az 1930. évi szintet. A magyar bankrendszernek így nagyjából egy évtized kellett ahhoz, hogy a korábbi szintet forgalomban elérje, túlhaladja. Ez jól tükrözi az 1929-es gazdasági, majd az 1931-es pénzügyi válság súlyos, pusztító következményeit. Az 1942–1943-as adatokat már erőteljesen befolyásolták a háborús gazdálkodás, a háborús konjunktúra hatásai és az egyre jobban nekilendülő infláció.

3. A KÉTSZINTŰ BANKRENDSZER MEGSZÜNTETÉSE

Az újabb háborús vereséget követően a bankrendszer súlyos gondokkal nézett szembe. A pénzintézetek vagyonának egy részét a nyilas kormányzat a német birodalom területére szállította, a megmaradt értékeket a megszálló náci, a visszavonuló magyar és az előretörő szovjet hadsereg elrabolta, a trezorokat, a széfeket feltörték, kifosztották, a letéteket elhurcolták. Az elrabolt vagyon visszaszerzésére a TÉBE és a vezető budapesti pénzintézetek lépéseket tettek, sikertelenül (*Tallós*, 1989, 24–28.). További vagyonvesztést jelentett, hogy az 1945. januári fegyverszüneti szerződés előírása, majd az 1945. nyári potsdami konferencia döntései alapján a német és olasz tulajdonban lévő értékpapírok, részesedések, vagyontárgyak, a velük szemben fennálló követelések hadizsákmány címén a Szovjetunió birtokába jutottak. Ennek révén többek között a Magyar Általános Hitelbank részvényeinek mintegy negyede a Szovjetunió tulajdonába került, ezt Magyarországnak – más vállalatokkal, vállalkozásokkal együtt – a későbbiekben vissza kellett vásárolnia (*Tallós*, 1995, 376–390.).

A pénzintézetek vagyonának mobilizálható maradékát felemésztette a világtörténelem legnagyobb méretű inflációja (*Canan*, 25–117.), amely lehetővé tette, hogy az állam megszabadulhasson belföldi adósságától, a pénzintézetektől hitel felvevők a valorizáció hiányában az értékét vesztő pengőben idő előtt törlesszék adósságaikat. A földosztás és a háborús pusztítás nyomán gyakorlatilag eltűnt a

jelzáloghitelek fedezete, a változatlanul érvényesülő, szigorú devizagazdálkodás – a Szovjetunió beavatkozása mellett – továbbra is gátolta a nemzetközi pénzügyi kapcsolatokat, és a politikai élet szereplői szívesen mutogattak a bankokra mint a pénzügyi, gazdasági gondok okozóira. A Gazdasági Főtanács és más állami szervezetek az állami beavatkozás operatív végrehajtásával folyamatosan belenyúltak a Magyar Nemzeti Bank és a pénzintézetek életébe, hitelezési tevékenységébe, üzleti forgalmába.

A második világháborús veszteségek miatt meggyengült pénzintézetek egy része a központi állami pénzügyi szervezetek támogatásával fúziók útján is igyekezett megrendült helyzetét megerősíteni (Botos, 2008, 139–140.). Például a Pesti Hazai Első Takarékpénztárnak a Pénzintézeti Központ maga is azzal a feltétellel engedélyezte új fiók nyitását, ha négy helyi pénzintézetet magába olvaszt, mert a működő hálózatot túlméretezettnek tartotta. A politikai hatalomért folyó harc közepette ezek a tervek vagy csak az elvi megállapodásig jutottak el, vagy részleges formában valósultak meg. Az elvi megállapodásig jutott el a Hazai Bank által 1945 tavaszán kezdeményezett elképzelés a Magyar Leszámitoló- és Pénzváltó Bank, a Magyar Országos Központi Takarékpénztár, a Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület és a terv kidolgozójának az egybeolvadásáról. Részben valósult meg a Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület 1946. nyári javaslata a korábban már említett pénzintézetek fúziójáról, mert ismét közbeszólt a politika. Így csupán a Hazai Bank olvadhatott be anyaintézetébe, a Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesületbe.

Az említett példákkal szemben, sikerrel zajlott le két bankfúzió is. A Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület 1947 nyarán magába olvasztotta a Nemzeti Hitelintézetet, illetve 1946 nyarán a Magyar Általános Hitelbank egyesült a Magyar Országos Központi Takarékpénztárral (Tallós, 1991, 112–113.). Az egyesülések a fiókhálózatok racionalizálásával elősegítették az adott bankok háborús veszteségeinek a pótlását, a pénzintézetek újbóli megerősödését. Az egyesüléssel a Magyar Általános Hitelbank tulajdonába – majd a bankállamosítást követően a Magyar Nemzeti Bank érdekeltségébe – jutott a később „kalandos” utat befutott Central Wechselstuben AG. Niederlassung Wien (közismertebb nevén CW Bank) is. 1945–1946-ban a bankpiac racionalizálása fúziók útján – elsősorban a Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt ellenállása miatt – csak részlegesen valósult meg, emellett több esetben a politika meghiúsította a tervek végrehajtását. Amikorra a bankállamosítást követően a fúziók ismét előtérbe kerültek a bankpiac rendezése során, amit ekkor már a politika is ösztönzött, addigra megpecsételődött a kétszintű bankrendszer sorsa.¹⁴

14 Budapest Főváros Levéltára, XI, 1530, 8. doboz; Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár 274. fond, 12. csoport, 88. őrzési egység; MNL OL Z 25, 54. tétel; Z 50, 6. tétel; Z 51, 274., 276. tétel; XXIX-L-1-n, 5. doboz; XXIX-L-2-b, 20. doboz

A TÉBE a megváltozott viszonyok közepette is korábbi tevékenységi formáit igyekezett újjáéleszteni, azonban egykori befolyása javarészt elenyészett. A nagybancok és érdekeltségi vállalataik államosításával nyilvánvalóvá vált, hogy megszüntetése csupán idő kérdése, hiszen az operatív irányítás az Állami Bankok Központi Irodájának a feladatává vált. A TÉBE utolsó levelét 1948. október 12-én keltezte.¹⁵ A Bankközi Megállapodás irodáját a megváltozott gazdasági és politikai viszonyok közepette nem szervezték újjá, a szükséges egyeztetéseket, megállapodásokat a TÉBE keretében kötötték meg, tették közzé. Ennek során megállapították üzletáganként a felszámítható költségeket és jutalékokat. A megállapodás azonban alig lépett életbe, amikor rendeleti úton rögzítették a pénzügyi intézetek által felszámítható költségeket.¹⁶ Az üzleti kondíciók meghatározását is a Gazdasági Főtanács hatáskörébe sorolták. A Pénzügyi Központ I. kúriájába tartozó bankok magyar tulajdonú részvényeinek az államosítását követően a Bankközi Megállapodás rendszerét is felszámolták, és a bankvilág elvetett múltjának kellei közé sorolták (*Botos*, 1994, 80–81.).

A banki tevékenység pénzügyi feltételei a második világháborút követően a forint 1946. augusztus 1-jei bevezetésével konszolidálódtak. Az 1945 tavaszától 1946. július végéig tartó időszakban a pénzügyi intézetek folyószámlabetét-, takarékbetét- és váltótárca-állománya – már ameddig egyáltalán létezett váltóforgalom – szám szerint a millió pengős értékekről papírpengőben számolva a kvintillió (10^{31} -en) pengőig, illetve adópengőben számolva milliárdokig emelkedett, miközben valószínűs értéke a teljes megsemmisülés felé közeledett. Ezért csupán érdekességként – nem a banki tevékenység tényleges értékét jelezve – utalunk arra, hogy 1946. július 27-én – a pengőkorszak vége előtt négy nappal – a budapesti pénzügyi intézetek takarékbetét-állománya 836 milliárd, folyószámla-állománya 37 982 milliárd adópengőre rúgott (a váltóforgalom ekkor szünetelt). A forgalom a forint fizetőeszköz bevezetését követően – a bankjegyplafon szigorú betartása mellett – gyorsan minősíthető ütemben növekedett. A budapesti pénzügyi intézetek takarékbetét-állománya 1946 augusztusa és 1947 májusa között 12,1 millió forintról 110 millióra, folyószámlabetétei 38,7 millióról 379,3 millió forintra emelkedtek (*Magyar Gazdaságtudományi Intézet*, 1947, 15). Az ezt követő időszak forgalmi adatait azonban már erőteljesen befolyásolta az, hogy 1947. június 9-én a kormánykoalíciót alkotó pártok képviselőinek pártközi értekezlete kimondta: az 1947. július 1-jén induló hároméves terv végrehajtása érdekében „a hitelszervezetet a szükséges mértékben államosítani kell” (*Horváth–Szabó–Szűcs–Zalai*, 2003, 513.). Ezzel megkezdődött a kétszintű magyar bankrendszer hatványdala.

A magyar bankrendszer mindkét világháborús vereséget követően – alkalmazkodva a megváltozott gazdasági és politikai körülményekhez – igyekezett te-

15 MNL OL Z 42, 611. csomó; XXIX-L-2-b, 1., 2., 9., 15. doboz

16 MNL OL Z 51, 723. tétel

vékenységét újjászervezni, vagyonvesztését pótolni, korábbi súlyát és szerepét visszaszerezni. Ehhez az első világháborút követően a gazdasági és politikai viszonyok javarészt kedvező feltételeket teremtettek, míg a második világháború után a szuverenitásában korlátozott Magyarországon a kizárólagos politikai hatalomért folyó küzdelem közepette már csak részlegesen és rövid ideig jöttek létre a szükséges feltételek. Az 1947–1948 folyamán végrehajtott rendszerváltoztatás nyomán a kétszintű bankrendszer a politikai döntéshozók számára felesleges teherré vált, és mint már jeleztük, helyét – központjában a Magyar Nemzeti Bankkal – az egyszintű bankrendszer váltotta fel.

4. ÖSSZEGZÉS

Az Osztrák–Magyar Monarchia és annak részeként a magyar királyság 1918 novemberében vereséggel zárta az első világháborút.¹⁷ A katonai vereség következményeként a dualista monarchia felbomlott, Ausztria és Magyarország önálló országgá vált, és már a békekötést megelőzően megalakultak az új, nemzetiségi alapon szerveződő utódállamok is. A háborús vereség nyomán az ország területének jelentékeny része a békeszerződés megkötését megelőzően elveszett. Magyarországon a dualista politikai struktúra és hatalom összeomlott, forradalmak söpörtek végig az országon. Az 1920. június 4-én, az úgynevezett Nagy-Trianon kastélyban aláírt békeszerződéssel véglegessé vált, hogy a történelmi Magyarország – Horvátország nélkül – elvesztette területének a kétharmadát, lakosságának több mint a felét, és mintegy 3 millió magyar Ausztria, Csehszlovákia, Románia és a délszláv állam fennhatósága alá került.¹⁸ Az ország feldarabolása nemcsak a családi, rokoni, baráti kötődéseket szakította szét, hanem javarészt a korábbi gazdasági kapcsolatokat is lerombolta. A magyarországi bankok elveszítették az új államok fennhatósága alá tartozó területen működő affiliációikat¹⁹, fiókjaikat, ott maradt vagyonuk és követeléseik jelentékeny részét. Az Osztrák–Magyar Bank – a monarchia jegybankja – megszűnt, helyét, szerepét Magyarországon ideiglenesen a Magyar Királyi Állami Jegyintézet vette át (*Bácskai*, 1993, 413–499.). A háborús vereség és a forradalmak nyomán az infláció felgyorsult, a megállítására tett kísérletek egyelőre kudarcot vallottak, a gazdaság mélyrepülésbe kezdett, az állami költségvetés változatlanul deficitese maradt, hogy csak a bankrendszert érintő, legfontosabb hatásokra utaljunk (*Botos*, 2015). A pénzvilágba történő állami beavatkozásnak az első világháború alatt kiépült rendszere az 1924-es konszo-

---

17 A tanulmányban tárgyalt időszak magyar történetét átfogóan feldolgozta ROMSICS (2010).

18 A trianoni békeszerződés dokumentumait közreadta GECSÉNYI–MÁTHÉ, (2008).

19 Az affiliációt azok a pénzügyintézetek jelentették, amelyek a részvénytársasági formában működő bankok érdekeltségi körébe tartoztak, velük szoros üzleti kapcsolatban álltak, jogilag azonban önálló intézményként dolgoztak.

lidációt követően enyhült, azonban a harmincas évtized végétől előbb az újabb világgézésre való felkészülés során, majd a világháború éveiben ismét rohamosan terjedt, erősödött. A második világháborút követően az állam a korábrinál erőteljesebben, célratörőbben avatkozott be a gazdasági folyamatokba; ennek a központi irányítója, végrehajtója az 1945. november végén megalakított Gazdasági Főtanács lett (*Pető–Szakács*, 1985, 62–82). A magyarországi pénzüzetek – bankok, takarékpénztárak, földhitelintézetek, hitelszövetkezetek – száma (a felszámolás alatt lévöket is ideszámítva) az 1914. évi 4990-ről 1923-ra 2234-re csökkent (*Tomka*, 2006, 92; Statisztikai évkönyv 1923–1925, 1928, 186.). A pénzüzetek számának a csökkenése az államosításokig jellemző, meghatározó tendencia maradt. 1947 végén a magyarországi pénzüzetek száma nem érte el a félezret (*Tallós*, 1989, XXXII).

A pénzüzetek háborús vereség utáni vagyonszertését jól mutatta, hogy a budapesti értéktörszden lajstromozott banki részvények forgalmi értéke 1913-hoz viszonyítva 1924-ben 9,1%-ra, a takarékpénztáraké 6,2%-ra zuhant. A trianoni határok közötti területre számítva a sajáttöke állománya a pénzügyi stabilizáció kezdetére a világháború előtti 2,8 milliárd pengöről 0,4 milliárdra, az idegen töke értéke 4,5 milliárdról 0,3 milliárdra esett vissza (*Botos*, 1994, 25). A korábban kihelyezett hiteleket – az elcsatolt területek kivételével, ahol szerény valorizáció történt – az értékét gyorsuló ütemben elvesztő papírkoronában idő előtt törlesztették. Az előleg és folyószámla-üzletág a nominális növekedés dacára az infláció nyomán értékében mérséklödött, a takarékbetétek összege az összes tőkéhez viszonyítva a világháború kirobbanása előtti 30%-ról 1923-ra 3%-ra csökkent (Statisztikai évkönyv 1923–1925, 1928, 352–354.). Az ország kereskedelmi mérlege a világháborús vereséget követő évtizedben rendre passzívnak bizonyult, a hiányt külföldi kölcsönök felvételéből fedezték (*Varga*, 1932, 187.). Ettől függetlenül az 1926–1927-es, az 1927–1928-as és az 1928–1929-es pénzügyi évben a magyar államháztartás számottevő költségvetési többlettel zárult (151,1 millió, 93,8 millió és 10,4 millió pengő értékben).

A két világháború közötti időszakban a bankvilág meghatározó szereplői a Magyar Általános Hitelbank, a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank, a Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület, a Magyar Bank és Kereskedelmi Rt. (a későbbiekben az újabb háborúba lépésig: Angol-Magyar Bank Rt.), a Magyar Jelzálog-Hitelbank és a Magyar Leszámítoló és Pénzváltó Bank voltak. A pénzüzeteknek visszavisszatérően szembesülniük kellett az esetenként a politika által is generált bankellenes hangulattal, azzal, hogy az inflációért, a magas kamatokért, a pénzügyi válságért a közhangulat a bankokat tette felelössé. A bankellenes hangulat gerjesztése a második világháborút követően a bankok államosításáig a hatalom kizárólagosságáért folyó politikai küzdelem eszköztárának is része lett.

Az 1924. évi stabilizációs lépéseket követően mérsékelt gazdasági növekedés bontakozott ki, amelyet azonban mintegy fél évtizedre az 1929-ben kirobbant gazdasági válság derékba tört. A harmincas évtized első éveit követően fokozatosan újra talpra állt a gazdaság, amelynek a növekedése az évtized végétől már egybefonódott az újabb világhéges előzményeivel, történéseivel. A több mint fél évtizedig tartó második világháború idején a bankok működési feltételeit alapvetően befolyásolta az ismét megjelenő, majd egyre gyorsuló infláció (Botos, 2016), az ország katonai megszállása és az, hogy a trianoni határokkal ölelt területen közel nyolc hónapig hadműveletek zajlottak. A bankok működési feltételeit emellett hátrányosan érintette a fokozatosan egyre nagyobb teret nyerő állami beavatkozás, az 1938 májusától a háború végéig elfogadott, a zsidóság jogait korlátozó, vagyonát elvonó, elkobzó 21 törvény, 367 miniszterelnöki, miniszteri rendelet és a több mint tízezer egyéb jogszabály (Botos, 2015a).

Az 1945. január 20-án aláírt fegyverszüneti egyezmény, majd a párizsi békeszerződés tovább kurtította az ország területét (Gecsényi–Máthé, 2008), jelentékeny jóvátételi kötelezettséget írva elő. Magyarország katonai megszállás alá került, szuverenitását évekig korlátozták, a belpolitikai küzdelembe pedig beavatkozott a Szovjetunió az általa elvárt rendszerváltoztatás érdekében. A bankok működési lehetőségeit nemcsak a háborús vagyonszerzés, az állami beavatkozás terjedése, a világtörténelemben példa nélküli hiperinflációba átsapó pénzromlás korlátozta (Canan, 1956, 25–117.), hanem a gazdaság egyre nagyobb részére kiterjedő államosítás is. 1947-ben elérte a pénzügyi szektort az államosítás, amelynek a következményeként több lépésben felszámolták a kétszintű bankrendszert, és helyét évtizedekre az egyszintű bankrendszer foglalta el (Botos, 1999; 2004).

HIVATKOZÁSOK

- BÁCSKAI T. (szerk.) (1993): Az Osztrák Nemzeti Banktól a Magyar Nemzeti Bankig 1816–1924. In: *A Magyar Nemzeti Bank története I.* Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 594 p.
- BOTOS J. (1994): *A magyarországi pénzintézetek együttműködésének formái és keretei.* Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 252 p.
- BOTOS J. (1999): Az önálló jegybank 1924–1948. In: *A Magyar Nemzeti Bank története II.* Budapest, Presscon Kiadó, 403 p.
- BOTOS J. (2002): *A magyarországi jelzálog-hitelezés másfél évszázada.* Budapest, Szaktudás Kiadó Ház, 252 p.
- BOTOS J. (2008): *Banki értékpapírok Magyarországon.* Budapest, Szaktudás Kiadó Ház, 294 p.
- BOTOS J. (2015): A fizetőszköz inflációja az első világháború alatt és után, 1914–1924. *Múltunk*, 3., 70–138. p.
- BOTOS J. (2015a): *A magyarországi zsidóság vagyonának sorsa 1938–1949.* Budapest, Veritas – Magyar Napló, 126 p.
- BOTOS J. (2016): A pengő megsemmisülése, a forint születése 1938–1946. *Múltunk*, 1., 160–206. p.

- BOTOS J. – BOTOS K. (2004): A jegybank útja rendszerváltozástól rendszerváltozásig 1948–1989. In: *A Magyar Nemzeti Bank története III.* Budapest, Tarsoly Kiadó, 735 p.
- CANAN, PH. (1956): The Monetary Dynamics of Hyperinflation. In: MILTON FRIEDMANN (ed.): *Studies in the Quantily Theory of Money.* Chicago, The University of Chicago Press, 25–117. p.
- Corpus Juris Hungarici (1999): CD, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó – Kerszöv.
- DOMÁNY GY. (1936): *A magyar devizagazdálkodás.* Különlenyomat a *Közgazdasági Szemle* 3–4. számából. Budapest, Légrády Testvérek Nyomdai Műintézet Nyomása, 19 p.
- GECSENYI L. – MÁTHÉ G. (szerk.) (2008): *Sub Clausula 1920–1947. Dokumentumok két békeszerződés – Trianon, Párizs – történetéből.* Budapest, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft., 1324 p.
- HORVÁTH J. – SZABÓ É. – SZÜCS L. – ZALAI K. (szerk.) (2003): *Pártközi értekezletek. Politikai érdekegyeztetés, politikai konfrontáció 1944–1948.* Budapest, Napvilág Kiadó, 1099 p.
- HORVÁTH R. (1984): *Az 1929–1933-as magyar pénzügyi válság főbb monetáris gazdasági jellegzetességei.* Szeged, a Szegedi József Attila Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara, 102 p.
- JAKABB O. – REMÉNYI-SCHNELLER L. – SZABÓ I. (1941): *A Pénzüntézeti Központ első huszonöt éve (1916–1941).* Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda.
- Magyar Gazdaságkutató Intézet (1944): *A Magyar Gazdaságkutató Intézet 53. számú gazdasági helyzetjelentése.* Budapest. 101 p.
- Magyar Gazdaságkutató Intézet (1947): *A Magyar Gazdaságkutató Intézet 54. számú gazdasági helyzetjelentése.* Budapest, 23 p.
- MÜLLER J. – KOVÁCS T. – KOVÁCS L. (2014): *A Magyar Bankszövetség története.* Budapest, Tarsoly Kiadó, 152 p.
- PETŐ I. – SZAKÁCS S. (1985): *A hazai gazdaság négy évtizedének története 1945–1985. I. Az újjáépítés és a tervutasításos irányítás időszaka 1945–1968.* Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 764 p.
- ROMSICS I. (2010): *Magyarország története a XX. században.* 4., javított és bővített kiadás. Budapest, Osiris Kiadó, 688 p.
- SCHREURER GY. (1988): A bankok iparszervezési gyakorlata a két világháború között. *Bankszemle*, 7. 17–27.
- Statisztikai évkönyv 1923–1925 (1928): In: *A m. kir. kormány 1923–1925. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv.* Budapest, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt.
- TALLÓS GY. (1989): *Dokumentumok a magyar hitelpolitika, pénzforgalom és bankrendszer történetéhez (1945–1949).* Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 845 p.
- TALLÓS GY. (1991): *A Magyar Általános Hitelbank története 1867–1948.* Budapest, MHB Rt. Marketing Főosztálya, 152 p.
- TALLÓS GY. (1995): *A Magyar Általános Hitelbank (1867–1948).* Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 451 p.
- TOMKA B. (2006): *Képes banktörténet. Magyar pénzüntézetek a kezdetektől az államosításig.* Budapest, HVG Kiadói Zrt, 158 p.
- VARGA I. (1931): Az aranypengő. *Közgazdasági Szemle*, 12. 754–759. p.
- VARGA I. (1932): Csonka-Magyarország gazdasági fejlődése. In: *Emlékkönyv Kenéz Béla negyedszázados professzori munkásságának évfordulójára.* Budapest, M. kir. József-Műegyetem, 179–213 p.

SZEMÉLYISÉG - POLITIKAI KÉNYSZER - NEMZETKÖZI KÖRNYEZET

Kapcsolatok és kötődések a két világháború közötti gazdaságban¹

Rab Virág-Tóth Imre

A miniszteri tárgyaló gyönyörű faburkolata Thék Ede bútorgárában készült

Az alábbiakban a gazdaság, a politika és a személyiség közötti összefüggések feltárásával mutatjuk be azt a hazai és nemzetközi környezetet, amelybe a Magyar Általános Hitelbank működése is ágyazódott fennállásának nagyjából 50. és 75. évfordulója között. A tanulmány részben a nemzeteken átívelő gazdasági folyamatok alakulását, az azokkal együtt járó kihívásokat és a kihívásokra adott szakértői válaszokat foglalja össze. Továbbá arra keresi a választ, hogy az egyes megoldási javaslatokat mennyiben határozták meg a következők: maga az egyén, annak kapcsolata, valamint az őt körülvevő – tevékenysége által kevésbé módosítható – szűkebb és tágabb környezet. Munkánk során abból a sajnálatos tényből kellett kiindulnunk, hogy a korszakban a magyar politikai gondolkodást a nemzetközi horizont hiánya jellemezte. Az egyéni példák ezzel összhangban azt mutatják, hogy míg a magyar szakemberek nemzetközi kapcsolataik és hozzáértésük birtokában is áttörhetetlen korlátokba ütköztek, addig holland kollégáik

¹ A szerzők köszönetet mondanak *Harsányi Iván* emeritus professzornak a dolgozathoz fűzött hasznos gondolataiért és megjegyzéseiért.

hasonló képességek, tudás, motiváció és tevékenység folytán sikerre tudták vinni terveiket. Ennek legfőbb oka, hogy más szituációban és más feltételek mellett akár ugyanazon adottságok és szakértelem sem vezet ugyanarra az eredményre. Összegezve tehát, az alábbiakban azokat a kapcsolatokat mutatjuk be, amelyek az egyes nemzetközi szintéren tevékenykedő személyiségeket a gazdaság kihívásaihoz, egymáshoz és politikai környezetükhöz kötötték.

JEL-kódok: B22, B31, N43, N44

Kulcsszavak: makrogazdaság, személyiségek, Európa 1913 előtt és után

1. BEVEZETŐ

Az elmúlt 150 év gazdasági fejlődésében az egyik legnagyobb törést az első világháború és annak gazdasági, egyben politikai következményei okozták. Sőt, ma már széles körben elfogadott nézet, hogy a nagy gazdasági világválság okai is nagyrészt az első világháború megoldatlan, vagy nem kielégítően orvosolt gazdasági és pénzügyi problémáira vezethetők vissza. Miután az 1929-es válság jelentősen elősegítette egyebek között *Hitler* felemelkedését, a „nagy háború” következményei a második nagy világösszeecsapás kirobbanásához is számottevően hozzájárultak.

Abból a szövevényes problémahalmazból, amelyet az első világháború okozott, csak 1945 után és hatalmas emberáldozatok árán sikerült kilábalni.² A két világháború között is voltak azonban olyan próbálkozások, amelyek több-kevesebb sikerrel jártak a helyzet megértése és kezelése terén egyaránt. Korábbi eredményeink azt mutatták, hogy e tekintetben a pénzügyi szakemberek (közgazdászok, bankárok) voltak a legeredményesebbek. Ennek egyik magyarázata, hogy a megoldandó problémák zöme gazdasági vagy gazdasági jellegű volt. Másrészt a szakemberek – a politikusok többségével ellentétben – nem voltak érzelmek és stratégiák foglyai.³ Továbbá, a nagy háború után kialakult, majd a versailles-i békerendszer által fenntartott politikai konfrontáció, nevezetesen a győztesek és vesztesek szembenállása sem kötötte őket gúzsba.

---

² A második világháború után természetesen legalább ugyanakkora gátak és ellentétek keletkeztek, mint amilyenek előzőleg is fennálltak, a hatalmi-ideológiai szembenállás ugyanis új problémákat idézett elő. Ez olyannyira így volt, hogy az új világrend konfliktusai még az ideológiailag „ártatlan” Római Klub javaslatait is a harmadik vonalba tudták tolni.

³ Igaz, a közgazdasági elméletekkel kapcsolatban ugyanezt már nem mondhatjuk el. Egyik korábbi következtetésünk éppen az volt, hogy miközben a kor közgazdaszai továbbra is a háború előtti szuverén, kormányzati politikától független gazdaságot és az autonóm pénzügyi mechanizmust tartották követendőnek, addig javaslataik szinte kivétel nélkül közvetlen állami beavatkozást igényeltek volna.

Tanulmányunkban azt vizsgáljuk, hogy az említett okokon felül mivel magyarázható szakmai eredményességük és csupán viszonylagos politikai sikerük. Az egyén személyiségének és kapcsolatainak jelentőségét a korszak kihívásaival összefüggésben egy hazai és egy külföldi pénzügyi szakember példáján keresztül, esettanulmány jelleggel rajzoljuk meg; bemutatjuk, milyen szerepe volt az első világháborút követően kialakult helyzet rendezésében a személyiségnek és az egyén kapcsolatainak. Végül a két példát – azoktól eltérő módszertani megközelítéssel – egy olyan diplomata habitusának és tevékenységének elemzésével egészítjük ki, aki a gazdasági szakemberekhez hasonlóan, sokrétűen közelítette meg az európai problémákat, ám politikusként e nézeteit sem a nagy nyilvánossággal, sem szűkebb körének tagjaival nem oszthatta meg, azokat mint háttérstratégiát őrizte. Az ő kapcsolati rendszerét általánosan, a külügyi intézményrendszer strukturális és szociológiai jellemzőin keresztül, míg a pénzügyi szakemberek szerepét konkrét kapcsolataik elemzésével, szociológiai elméletek és a hálózat kutatásban használt fogalmak segítségével elemezzük.

A vizsgált személyek mindegyikének volt valamiféle kötődése a Magyar Általános Hitelbankhoz (MÁH). A magyar pénzügyi szakembert, *Hegedüs Lorántot*⁴ a bank felső vezetésének két meghatározó alakjához fűzte szorosabb szakmai kapcsolat: *Scitovszky Tiborhoz*, aki 1925-től volt a MÁH vezérigazgatója és *Fabinyi Tihamérhoz*, aki az említett tisztséget Scitovszkyt követően, 1938-tól töltötte be. Scitovszky és Hegedüs szakmai kapcsolata közvetlenül az első világháború után különösen intenzív volt: mindketten tagjai voltak a trianoni béke delegációnak, emellett Scitovszky ugyanabban az évben került a külügyminisztériumba (1920), amikor Hegedüs pénzügyminiszter lett. A két szakember kölcsönösen elismerte egymás érdemeit: Scitovszky például 1926 végén, amikor *Weiss Fülöp* lemondott a Takarékpénztárak és Bankok Egyesületének⁵ (TÉBE) az elnökségéről, akkor – a TÉBE megszervezésében még 1919 őszi meghatározó szerepet játszó – Hegedüst javasolta a tisztségre.⁶

4 *Hegedüs Loránt* (1872–1943) közgazda, építész, politikus, szíró és publicista, az MTA tagja. Budapesten jogot, Berlinben *Adolph Wagnertől* pénzügytant, Londonban *Herbert Spencertől* szociológiát tanult. 1898-tól 1905-ig szabadalvú programmal a pápai kerület országgyűlési képviselője. Rövid ideig részt vett a *Huszádik Század* és a Társadalomtudományi Társaság munkájában. Egy évtizeden át (1900–1909) szerkesztette a *Közgazdasági Szemlé*t *Mandelló Gyulával* közösen. 1910-től munkapárti képviselő. 1905-től a Gyáriparosok Országos Szövetségének (GYOSZ) igazgatója, 1912-től alelnöke. 1913-tól a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank ügyvezető igazgatója. 1919 őszi vezető szerepet játszott a Takarékpénztárak és Bankok Egyesületének (TÉBE) megszervezésében. 1920. december 16-tól 1921. szeptember 27-ig pénzügyminiszter a *Teleki*-, majd a *Bethlen*-kormányban. Kísérletet tett a pénzügyi helyzet belső stabilizálására, de törekvése megbukott. 1925-ben a TÉBE elnöke lett. Mint a *Pesti Hírlap* főmunkatársa, publicisztikák, szépirodalmi művek szerzője, emellett közgazdasági tevékenysége is számottevő. 1920-ban a Kisfaludy Társaság tagjává választották (KENYERES, 1994).

5 A TÉBE történetéhez lásd MÜLLER-KOVÁCS-KOVÁCS (2014), 10–31.

6 Uo., 21.

Fabinyi Tihamérhoz – a szakmain túl – több évtizedes személyes kötelék, barátság fűzte Hegedüst. Mindketten tagjai voltak annak a társaságnak (sub auspiciis Regis et Gubernatoris Doktorok Baráti Köre⁷), amely a tudomány és kultúra terén állított példát az egyetemi ifjúság elé. Hogy mennyire jól ismerték egymást, az kiderül Fabinyi Tihamér Hegedüs Loránt fölött tartott búcsúbeszédéből is. Ebben Fabinyi a magyar szellemi élet kimagasló alakjának nevezte az elhunytat, és sokrétű tevékenysége mellett (gyakorlati gazdasági és pénzügyi szakember, államférfi, teológus, történettudós, publicista, prózaíró és drámaszerző), lelkialkatát és személyiségének erőit is hangsúlyozta (*Hegedüs*, 1994:3–4.).

A tanulmány másik alanya egy nemzetközi szakember, *Gerard Vissering*⁸. Vissering tevékenységének csúcsa az első világháború időszakára tehető. 1912-ben nevezték ki a Holland Központi Bank élére, s ebben a pozíciójában 19 éven keresztül irányította a holland pénzügyeket és gazdaságot. Vissering az európai gazdaság háború utáni újjáélesztésének egyik legaktívabb képviselője volt. Nemzetközi szerepvállalása ebben az időszakban volt a legjelentősebb. Vissering a háború végén már hatalmas szakmai tudással és gyakorlati tapasztalatokkal rendelkezett, ráadásul tevékenységét elismerték nemzetközi szakmai körökben is. A holland bankár Hegedűshöz hasonlóan Scitovszkyval állt szakmai kapcsolatban. Nagy valószínűség szerint a Népszövetség égisze alatt rendezett Brüsszeli Nemzetközi

---

7 Hegedüst kiemelkedő tanulmányi eredményei miatt a Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem jogi karának javaslatára, 1895-ben elsőként terjesztették fel – az 1848 előtt már működő, s ekkor újra visszaállított – „promotio sub auspiciis Regis” legfelső kitüntetésre. A király által adományozott gyémántos gyűrűt a Budapesten végzett összes egyetemi hallgató közül minden évben csak kettőnek adományozták, azoknak, akik az összes vizsgát és a doktori szigorlatokat is kitüntetéssel tették le. Őket egy Kolozsvárott végzett diákkal együtt a király védnöksége mellett ünnepélyesen felavatták. Az avatás 40. évfordulóján Hegedüs megalapította a *Sub Auspiciis Regis Et Gubernatoris Doktorok Baráti Körét*, amelynek haláláig elnöke is volt. Hegedüs abból indult ki, hogy a tagok a gyűrűt nem a kiválóságukért, hanem a *kötelességteljesítésük jutalmaként* kapták, ebből pedig az következett, hogy a kör tagjainak a tudomány és a kultúra terepén tevékenykedve egész életükben példát kellett adniuk az egyetemi ifjúság számára.

8 *Gerard Vissering* (1865–1937) bankár, publicista, aki nagyban hozzájárult a modern holland gazdaság felfutásához. 1912–1931 között a Holland Központi Bank elnöke. Apja Hollandia pénzügyminisztere (1879–1881). Karrierje gyorsan ívelt felfelé, előbb az amszterdami Értékpapír Kereskedelmi Társulat titkára (1895–1897), majd a fővárosi Takarékszövetkezet igazgatója (1897–1900), utóbb az Amszterdami Bank direktora (1900–1906). Szakmai felkészültségének elismerését jelentette, hogy 41 évesen a Java Bank (Holland Kelet-India, ma Indonézia) élére került (1906–1912). A kínai kormány 1911 októberétől alkalmazta tanácsadóként, feladata a kínai valuta stabilizálása volt. Mivel 1912-ben Kínában forradalom tört ki, így Vissering reform-elképzelései nem valósulhattak meg. Ennek ellenére az a kétkötetes könyv, amelyben közzétette javaslatait, hatalmas nemzetközi elismerést hozott számára, és karrierje Hollandiában is elérte a csúcát: kinevezték a nemzeti bank élére. Sikeresen elhárította az 1920-as években fellépő holland bankkrízist, s mindent megtett a holland valuta aranyalapra való visszaállítása érdekében (1925). Amikor azonban a gazdasági világválság Hollandiát is elérte, Vissering 1931-ben lemondott a bankelnökségről.

Pénzügyi Konferencián⁹ találkoztak először, ahol a MÁH későbbi vezérigazgatója a háromtagú magyar delegáció egyik tagja, míg Vissering a konferencia alelnöke volt. Sőt, Scitovszky Tibor volt azon kevesek egyike is, akik Hegedüs és Vissering közös ismerősei is voltak. Ennek a jelentőségére a későbbiek folyamán térünk ki.

Ami a magyar diplomatát, *Kánya Kálmánt* illeti, ő 1940–1943 között a MÁH igazgatóságának és ügyvezető igazgatóságának a tagjaként tevékenykedett (*Tallós*, 1995:437.). Emellett a bank részvényese is volt. Kánya – itt elemzett – gazdasági elképzeléseit feltehetően befolyásolták a bankhoz és annak munkatársaihoz fűződő kapcsolatai.

2. NEMZETKÖZI KÖRÜLMÉNYEK. AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ VÁLASZTÓVONALA.

A helyzet illusztrálásához ma sem találhatnánk jobb leírást, mint *John Maynard Keynes* (1883–1946) szavait 1919-ből. Keynes amellett, hogy a cambridge-i egyetemen matematikát, közgazdaságtant és filozófiát tanult, sőt tanulmányait követően maga is a Cambridge-i Egyetem katedrájára lépett, az India Office-ban is dolgozott, és az első világháború alatt a brit pénzügyminisztérium (Treasury) tanácsadója volt. Ebben a minőségében vett részt a *párizsi békekonzferencián* is, amelyet 1919 júniusában otthagyott, egyúttal hivataláról is lemondott. Keynes ugyanis nem értett egyet sem a német békeszerződés tartalmával, sem azokkal az érzelmi és stratégiai szempontokkal, amelyek alapján az létrejött. Mindenekelőtt a gazdasági megfontolásokat hiányolta a szerződésből; úgy vélte ugyanis, hogy azok nemcsak az európai gazdaság működésének beindításához elengedhetetlenek, de a tartós béke megteremtésének is előfeltételei. Véleményének széles körben hangot adott „*A békeszerződés gazdasági következményei*” (1919) című munkájában.

Keynes a nagy háború előtti Európát a következőképpen jellemezte: „*Az emberiség gazdasági fejlődésének micsoda epizódja ért véget 1914 augusztusában! Igaz, a népesség túlnyomó többsége keményen dolgozott és alacsony életszínvonalon élt, ám minden jel arra mutat, hogy ezzel a sorssal meglehetősen elégedett volt. Azonban minden átlagon felüli képességekkel és jellemmel rendelkező ember előtt nyitva állott a menekülés útja a felsőbb- és középosztályba, amelyek számára az élet kis költséggel és minden nehézség nélkül olyan kényelmet, jólétet és hétköznapi öröme-*

⁹ A Brüsszeli Nemzetközi Pénzügyi Konferencián (1920. szeptember 24.–október 8.) 39 nemzet – köztük Németország és a többi vesztes állam – gazdasági és pénzügyi szakértői vettek részt. Négy témakörben (államháztartás, valuta és árfolyam, nemzetközi kereskedelem, nemzetközi hitelek) születtek javaslatok és megállapodás a nemzetközi összefogás szükségességéről.

ket nyújtott, amelyről más korok leggazdagabb és leghatalmasabb uralkodói sem álmodhattak...” (Keynes, 2000:46).

A gazdasági rendszer lényege a következő volt: „A határok és a vámok zavaró hatását a minimumra csökkentették... A különböző pénznemek – valamennyit stabil árfolyamon tartották az aranyhoz és egymáshoz képest – oly mértékben megkönynyítették az akadálytalan tőkeáramlást és a kereskedelmet, hogy ennek teljes értékét csak most ismerjük fel, amikor már megfosztottak bennünket az előnyeitől. E hatalmas térségben szinte teljes vagyoni- és személyi biztonság uralkodott” (Keynes, 2000:46).

Mindemellett a 19. századi gazdasági szervezet jellege meglehetősen „szokatlan, ingatag, bonyolult, megbízhatatlan és ideiglenes” volt. A rend ugyanis, amelyben Európa népei éltek, kényes egyensúlyon nyugodott. Ennek lényege, hogy „bár a népesség tömegeinek napi életfeltételeiben némi folyamatos javulás mutatkozott, a társadalom úgy épült fel, hogy a megnövekedett jövedelem nagy részét annak az osztálynak az ellenőrzésére bízta, melyről legkevésbé volt feltételezhető, hogy el is fogyasztja azt... A tizenkilencedik századi újjgazdagokat ugyanis nem pazarló költsézésre nevelték, fontosabbnak tartották a beruházások nyújtotta hatalmat a közvetlen fogyasztás élvezeteinél. Valójában éppen a gazdagság elosztásában mutatkozó egyenlőtlenség tette lehetővé a lekötött vagyoni és tőkeberuházások hatalmas felhalmozását, ami minden más kortól megkülönböztette ezt a kort. Voltaképpen ebben rejlett a tőkés rendszer legfőbb igazolása. Ha a gazdagok új gazdagságukat saját szórakoztatásukra költik, a világ már réges-régen elviselhetetlennek találta volna az effajta rendszert” (Keynes, 2000:48.). A háborúval azonban odalettek a békés körülmények, azzal együtt pedig a beruházások egyik legfőbb előfeltételei is: a kiszámíthatóság és a tervezhetőség.

Lényeges megemlíteni, hogy a háborút követően több olyan mélyreható változás is bekövetkezett a világgazdaságban, amely nem az ellenségeskedés közvetlen következménye volt. Ráadásul ezek zöme több területen (a nemzeti és a nemzetközi pénzügyi, kereskedelmi és politikai szférában) egyszerre érezte hatását. Jó részük akár több évtizede jelenlévő tendenciák első komoly megnyilvánulásaiént került felszínre. Ilyen volt a nemzetgazdaságok ágazati szerkezetének átforgalmazása, ami a termelékenység és a technológiák terén megvalósult, hatalmas előrelépésből következett. Továbbá a kereskedelem irányultságainak megváltozása is, amit a 19. század vége óta a piacokért folytatott hatalmas verseny előzött meg. Végül a nemzetközi pénzügyek területén is jóval a háború előtt megmutatkozott az átalakulás, amelynek az eredményeképpen Nagy-Britannia egyre nehezebben tudott megfelelni a vele – mint legvégső hitelezővel – szemben támasztott követelményeknek. Ezek a változások jól szemléltetik a világgazdasági szereplők súlyában és helyzetében bekövetkezett elmozdulásokat, nevezetesen Európa pozíciójának gyengülését a világ más részeivel, elsősorban az Amerikai Egyesült Államokkal szemben.

A háború önmagában is különbözőféleképpen hatott az egyes országokra. Míg Európa iparát eltorzította s exportkapacitását megtépázta, addig az USA (és más államok, többek között Ausztrália, Kanada, Új-Zéland és Japán) iparát és kiviteli lehetőségeit serkentette. Európa számára a legfőbb kérdés az volt, miből fogja kifizetni az 1913–1918 között megduplázódott, más földrészekről származott importját. Az egyedüli járható út az export növelése lehetett volna, ami azonban a produktív gyártási kapacitás kiterjesztését feltételezte. Ám ez a háborút követően komoly akadályokba ütközött, mivel Európa ipari teljesítménye 1919–1920-ban az 1913-as szintnek csak 50–60%-át érte el (*Aldcroft*, 2000:11–12.). A háború során felgyülemlett deficit kezelése és a stabilizáció tetemes összegeket igényelt, vagyis a helyreállítás mikéntjén nagyon is sok múltott.

Miközben a világkereskedelem és a nemzetközi pénzmozgások szédületesen fel-futottak, a háborús adósságok és a jóvátételek révén jelentékeny egyirányú töke-mozgások indultak el, a fontsterling meggyengült, az infláció és a fizetési mérle-gek zavara állandósult. Ráadásul a békeszerződések nyomán bekövetkezett területi- és határmódosulások gazdasági következményei, illetve az újonnan ke-letkezett, az összezsugorodott vagy jelentősen megnövekedett államok berendez-kedési nehézségei is bonyolították a helyzetet. Ezeket a dilemmákat tetézte, hogy az említett folyamatok a technikai fejlődésnek, illetve a gazdaság méreteinek és internacionalizálódásának soha nem látott szintjén vetődtek fel. Többek között ez utóbbi követelte a gazdaság világméretű szabályozását, igényelte ennek mindenki által elfogadott, vagy legalább minden államra rákényszeríthető rendszerét. Arról sem feledkezhetünk meg, hogy éppen 1919–1923-ban minden korábbinál inten-zívebb, minden addiginál nagyobb földrajzi térségre kiterjedő szociális és nem-zeti függetlenségi küzdelmek rajzoltak aggasztó körképet a pénzügyi-gazdasági rendezésen munkálkodó szakemberek tanácskozásai és kerekasztal-értekezletei köré. Részleteikben ugyan nem térhetünk ki ezekre, tudomásul vételük nélkül mégis érthetetlen volna a háború utáni első évek gazdasági megoldásainak egy ré-sze, amelyek hol megpróbálták kifogni a szelet a szociális követelések vitorláiból, hol pedig a szanalás érdekében kíméletlenül szembementek velük.¹⁰

3. SZAKÉRTŐI VÁLASZOK

A szakemberek zöme a 19. század szülötte volt, így továbbra is a független gaz-daságot és az autonóm pénzügyi mechanizmust tekintette eszményinek, vagyis úgy gondolta, hogy a helyzet megoldását a korábbi gazdasági rendszerhez való visszatérés jelentheti. Abból indultak ki, hogy a rendszer a háborút megelőzően alapjában véve jól működött; stabil volt az árfolyam és a fizetési mérleg, ennél

¹⁰ Erről lásd például JEMNITZ (1996), 51–61.

fogva az árszint és a nemzetközi kereskedelem is jól funkcionált. Sőt, ez utóbbi a 19. század második felében rohamos fejlődésnek indult, és a befektetések is megsokszorozódtak. Ennek a sikertörténetnek a magyarázatát a legtöbben az aranyalapú pénzrendszerben látták.¹¹ Az aranystandard-rendszert¹² úgyszólván a szilárd gazdaság és pénzügyek szinonimájaként értelmezték. Emiatt vált a háború után a legtöbb nemzet illetékeseinek óhajává a korábbi rendszer restaurálása, s az, hogy valutájuk minél erősebb legyen; ha lehet, épp olyan erős, mint 1913-ban volt. Ez az elképzelés azonban nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Először csak annyit érzékeltek, hogy azok a pozitív hatások, amelyek a 19. század második felében a rendszer kísérői voltak, most elmaradoznak, a hazai gazdaságok növekedése lelassul. Végül pedig, mire sejtethetővé vált, hogy se a cél, sem az eszközök nem megfelelőek, már küszöbön állt a nagy válság. Tény, hogy a háború előtt azokban az országokban, ahol az aranytartalék nagyrésze felhalmozódott (Nagy-Britannia, Franciaország és Németország – magországok) mindennél fontosabbnak ítélték a nemzetközi rendszer fenntartását.¹³ Ennek lényege, hogy a kisebb válságokkal a magországok egyenként birkóznak meg, ám ha úgy nem megy, összefognak. A kooperáció alapja: a szisztéma fenntartását olyannyira fontosnak tartották, hogy azért nemzetközi felelősséget is készek voltak vállalni. A gyakorlatban ez azt jelentette, hogy abba a magországba, ahol az aranyalap megrendült, a másik két ország akár saját prosperitása rovására is nemesfémeket áramoltatott. Más szavakkal, a belső egyensúlyt (teljes foglalkoztatás, árszínvonal stabilitása) alárendelték a külsőnek. Az volt ugyanis a meggyőződésük, hogy amennyiben a rendszer fennmarad, úgy a nemzetgazdaságok stabilitása miatt sem kell aggódnunk. Tehát anélkül, hogy az állam beavatkozott volna, a rendszer stabil maradt.¹⁴

A szabadversenyességet megkoronázását jelentő aranystandardhoz való ragaszkodás azonban nemhogy nem oldotta meg a pénz és a gazdaság újkeletű

11 Barry Eichengreen mutatott rá arra, hogy T. E. Gregory (1935) — Gustav Cassel tanára — a londoni egyetemen egyértelműen kijelentette: a nemzetközi aranystandard fejlődése és a nemzetközi kereskedelem és beruházások hihetetlen felfutása a 19. század második felében nem véletlen egybeesés. „There can be no question, that the development of an international gold standard in the second half of the nineteenth century and the enormous growth of international trade and investment which then took place are no mere coincidences.” (EICHENGREEN, 1992:29.)

12 Olyan helyzet, amikor egy ország valutaegységét az arany egy bizonyos rögzített súlymennyiségével egyenértékűnek nyilvánítja, szabadon ad és vesz aranyat ezen a meghirdetett áron, és egyáltalán nem korlátozza az arany exportját és importját.

13 Ezt Eichengreen fogalmazta meg leghatározottabban (EICHENGREEN 1992:29–44.).

14 A kutatás mai állása szerint ennek a mechanizmusnak a fenntartása nem csupán Nagy-Britannián és a Bank of Englanden múltott. Barry Eichengreen amerikai kutató rámutatott arra, hogy bár az Angol Központi Banknak nagyobb befolyása volt a leszámítolási kamatlábakra, mint más nemzetek jegybankjainak, s az is igaz, hogy ezek a ráták biztosították a nemzetközi harmonizáció gyújtópontját, a rendszer stabilitása mégsem a Bank of England dominanciáján múltott. Eichengreen a szisztémát többközpontúnak és egyben decentralizáltnak írja le, amelyben Franciaországnak és Németországnak – a nemzetközi felelősségvállaláson keresztül – éppen olyan fontos szerepe volt, mint Nagy-Britanniának (EICHENGREEN, 1992:7, 19).

problémáit, inkább hosszú időre fölerősítette azokat.¹⁵ Sőt, a nagy gazdasági világválságból való kilábalás is csak e 19. századi recept végleges feladása nyomán vált lehetségessé. Minél tovább tartotta fenn egy ország az aranyalapot az 1929-es válság során, annál súlyosabb és elhúzódóbb következményekkel kellett számolnia.

Nem minden 19. századi tapasztalat bizonyult azonban teljesen működésképtelennek. A nemzetközi összefogás gondolatának megvalósítása ugyanis kimondottan ésszerű elgondolásnak bizonyult. A kivitelezés azonban számos problémába ütközött.¹⁶ A próbálkozások első fontos állomása az 1920. őszi Brüsszeli Nemzetközi Pénzügyi Konferencia volt, ahol hivatalosan is elismerték az együttműködés szükségességét az európai gazdaság helyreállításában. Ezt követte az 1922-es genovai találkozó, amikor ezt a gondolatot megpróbálták nagypolitikai szintre emelni. Genova eredménytelensége rámutatott arra, hogy a túlpolitizált légkör a kooperáció eszméjét nem engedi érvényesülni. Azok a további konferenciák pedig, amelyek a nemzetközi együttgondolkodás intézményes kereteit biztosították volna, elmaradtak. Az 1920-as évek végéig egyetlen komolyabb próbálkozás sem történt a Brüsszelben megfogalmazott elképzelés kivitelezésére. Az egyetlen figyelemreméltó kísérlet a Nemzetközi Fizetések Bankjának (BIS) létrehozása volt 1930-ban.

Ami az együttműködés létrejöttét akadályozó tényezőket illeti, elmondhatjuk, hogy a háborút követő nemzetközi politikai helyzet olyan keretét hozta létre a

---

15 Az aranystandardot a háborút követően nem lehetett tartósan és általánosan visszaállítani. Ráadásul korábban is csak a rendszer magját alkotó Nagy-Britanniában, Franciaországban és Németországban volt megfigyelhető, hogy az aranyalapú valutával és annak fenntartásával szemben nem volt politikai ellenállás. Ennek elsősorban az volt az oka, hogy a pénzügyek kezelése nem volt a mindennapi politika része. Azok ugyanis, akiket negatívan érintett a pénzsűke, mint például a munkanélküliek, nem voltak olyan helyzetben, hogy nemtetszésüknek hangot adjanak, ne adj' isten, azzal szemben nyomást fejtsenek ki. A helyzet azonban már a háborút megelőzően kezdett megváltozni. Az aranyparitás védelme a rendszer centrumában elhelyezkedő országokban sem állt már vitán felül. A választójog kiterjesztése, a munkásokat tömörítő politikai pártok megerősödése, a tömeges munkanélküliség mind azt sejtették, hogy az aranystandard más célokkal való összeütközése során egyre inkább védelemre szorul. Az első világháború felgyorsította ezeket a folyamatokat azáltal, hogy nyomában a gazdasági és szociális kérdések – a parlamentekbe bejutott munkáspártok révén – bekerültek a nagypolitikába. Egyes országokban még a köztulajdonnak, vagy legalább a gazdasági egységek állami vagy dolgozói ellenőrzésének bizonyos területeken való bevezetéséről is vitakoztak, és korántsem csak a munkásszervezetekben.

16 A nemzetközi együttműködés hivatalos kereteinek fenntartása már a háború előtti években is egyre több akadályba ütközött. A századfordulótól egyre több feszültség merült fel a nemzetközi politikában, több háborús konfliktusra is sor került, s ez aláásta az európai államok együttműködésre való hajlandóságát. Lényeges az a körülmény is, hogy az USA a 20. század első dekádjától gazdasági és főleg pénzügyi tekintetben annyira megerősödött, hogy a nemzetközi együttműködés a továbbiakban elképzelhetetlen volt nélküle. Az a tény, hogy a Federal Reserve System és irányítói inkább a hazai beruházásokban voltak érdekeltek, s hagyományok hiányában nem tudtak azonosulni a nemzetközi összefogás gondolatával, tulajdonképpen előrevetítette a későbbi eseményeket.

gazdasági törvények működésének, amely akadályozta a pénzügyek tartós stabilizálását. Az is fontos, hogy a politikusok céljai hatalmi-politikai ambíciók jegyében fogalmazódtak meg, s ezek a gazdasági szakemberek kooperációs elképzeléseivel szemben erőteljesebben érvényesültek. De az együttműködés szempontjából kulcsjelentőségű hatalom, az USA politikai és gazdasági érdekei sem támogatták annak az útnak a követését, amelyet Brüsszelben jelöltek ki. Nem kizárólag hagyományaiából adódóan, de azért sem, mert a háború után gazdasági, pénzügyi és technológiai téren bekövetkezett, számára kedvező változások megszabták a világ többi részével szemben képviselt politikáját. Ezenkívül az adósságok és a jóvátételek sokáig megoldatlan kérdése is akadályozta a kooperációt. Mindez hozzájárult a nemzetközi pénzügyek két világháború közötti tartós instabilitásához.

4. FORMÁLIS ÉS INFORMÁLIS KAPCSOLATOK

Gerard Vissering holland bankelnök az összefogás kézenfekvő akadályait – győztes-vesztes ellentétét – felismerve, az európai gazdaság talpraállítása érdekében egy informális nemzetközi hálózat kiépítésébe kezdett. 1919 őszén saját amszterdami otthonában két titkos találkozót is szervezett. (Erről részletesebben lásd *Rab* [2005a:190–202.; 2005b:314–329.].) Az amszterdami találkozók, a fentebb már említett Brüsszeli Nemzetközi Pénzügyi Konferencia mellett, számtalan további olyan nem hivatalos megbeszélést alapoztak meg, amelyek a győztesek és vesztesek – közülük is az európai gazdaság újjáépítése szempontjából meghatározó Németország – kapcsolatfelvételét és annak fenntartását segítették. Vissering közvetített a Bank of England kormányzója, *Montagu Norman* és számos német bankár között, emellett segítette az amerikai–német gazdasági kapcsolatok kialakítását, valamint hídszerepet töltött be az amerikai és angol pénzügyi szakemberek között is. (Erről részletesebben lásd *Rab*, 2015.)

Vissering a gazdasági kérdések megoldását minden egyéb kérdés elé helyezte, s ezzel összefüggésben döntéseit mindenekelőtt saját bankja, illetve a holland gazdaság érdekei szerint alakította. Másfelől a holland bankelnök felismerte a holland semlegesség előnyeit, nevezetesen azt, hogy hidat képezhet a győztesek és vesztesek között. Ráadásul gyarmatai révén Hollandia kiterjedt nemzetközi kapcsolatokkal rendelkezett, és szorosan kötődött a világgazdasághoz, ezért a holland szakember számára kézenfekvő, egyben természetes volt, hogy nemzetközi léptékben gondolkodjon. Kapcsolatépítő tevékenységének motorja pedig az a szilárd meggyőződés volt, hogy kizárólag nemzetközi együttműködés útján lehet újjáéleszteni az európai gazdaságot.

Arra, hogy ebben ki mindenki volt a partnere, e dolgozat keretén belül nem adható válasz. Az azonban, hogy Magyarországon ki értette, sőt beszélte a holland

szakember nyelvét, természetesen nem érdektelen. A korszak szereplői közül Hegedüs Loránt pénzügyminiszter volt azok egyike, akik felmérték a nemzetközi együttműködésben rejlő lehetőségeket. Ebben vélhetően az is segítette, hogy sokban hasonlított holland kollégájához.

A két szakember között mindössze hét év volt a korkülönbség a holland bankár javára. Közös volt bennük, hogy egy olyan nemzedék prominens képviselői voltak, amelynek a tagjait kivételes ambíció és tenni akarás fűtötte. Mindkettejük küldetése az volt, hogy minél hatékonyabban járuljanak hozzá a hazai gazdaság előtt álló kihívások leküzdéséhez. Mindkettejük apja szerteágazó tevékenységet folytatott, közgazdaságban jártas szakember és az ország boldogulásáért felelős miniszter volt. Emellett társadalmi szerepet is vállaltak, lapot, folyóiratot szerkesztettek s publikáltak is.

Eredetileg Vissering és Hegedüs is jogot végzett. Doktori értekezésüket azonban már gazdasági témából, egészen pontosan pénzügytanból írták. Érdeklődésük kiterjedt különböző társadalmi kérdésekre is; Hegedüs Londonban szociológiát is tanult Herbert Spencertől. Vissering már egyetemi éveitől publikált szociális témájú írásokat.

Ami a szakmai elképzeléseiket illeti, mindketten elkötelezett hívei voltak a liberális gazdaságpolitikának, jóval az után is, hogy a nagy háborút követően – az állami beavatkozások eredményeképpen – az már Hollandiában sem volt tartható. Ám egyikük sem esett soha a doktrinerség hibájába. Amit elsődlegesen szem előtt tartottak, az az országaik tényleges érdeke volt, amellyel kapcsolatban önálló, saját elképzeléssel rendelkeztek. Ennek alapját személyiségükön kívül szakmai hozzáértésük teremtette meg. Így ha szükség volt rá, akár bele is avatkoztak a gazdaságba. A függetlenséghez és az öngazgatáshoz való kötődésükhöz neveltetésük mellett az is hozzájárulhatott, hogy mindketten protestánsok voltak.

Ami a tapasztalatokat illeti, mindketten meg voltak győződve arról, hogy a nemzetközi szinten jelentkező problémák kizárólag nemzetközi keretben orvosolhatók. Visseringnek az európai gazdaság háború utáni újjáélesztésére tett erőfeszítései ezt világosan alátámasztják. Hegedüs esetében, ha kevésbé látványosan is, de erről szintén meggyőződhetünk. Ő különböző írásaiban hangsúlyozta a nemzetgazdasági problémák nemzetközi összefüggéseit. Emellett utazásai, nemzetközi konferenciákon való szereplései és levelezése is arra utalnak, hogy széles látókörű, nemzetközi kontextusban gondolkodó szakember volt.

Karrierjük csúcsát közel azonos életkorban érték el. Vissering 47 évesen, amikor kinevezték a Holland Központi Bank élére, Hegedüs 48 éves korában, amikor pénzügyminiszteri kinevezést kapott.

Míg Vissering karrierje ettől kezdve kiegyensúlyozott képet mutat (19 éven keresztül irányította a holland pénzügyeket és gazdaságot), addig Hegedüs alig 9

hónapig tudott helytállni. Mindössze háromnegyed év múltán, egyik pillanatról a másikra élete legmélyebb pontjára zuhant, s pszichésen összeomlott. Évekre kiesett a szakmai- és közéletből; még az országot is kénytelen volt (szanatóriumi kezelése miatt) egy időre elhagyni. 1925 tavaszán kezdett a pályája újból felívelni. Érdekes egybeesés, hogy Vissering 1931-es bukását – Hegedüshez hasonlóan – egy különösen nehéz szituáció (a gazdasági világválság) és egészségügyi problémák együttesen idézték elő.

Amiben a két férfi habitusa hasonlított egymáshoz: mindkettőjüket élénk képzelőerő jellemezte, de a szakmában többnyire reálisan gondolkodtak. Vissering kicsit érthetőbben írt és beszélt, koncepciói egyszerűbbek és világosabbak voltak. Hegedüs írásai, még a tudományosak is, nemegyszer tartalmaztak költői képeket. Mindkettejük ötletes és találekony személyiség, Hegedüs sziporkázó és humoros is. Munkamoráljuk és munkabírásuk szinte páratlan volt. Emberi kapcsolataikban mindketten őszintének és ragaszkodónak mutatkoztak.

Nagyra értékelték mások erőfeszítéseit; Hegedüs különösen megbecsülte a kiemelkedő képességekkel rendelkező kortársainak teljesítményét, és nemegyszer anyagilag is támogatta őket. Egyikük sem volt megközelíthetetlen. Ezért is gyarapodhatott ismerőseik száma egész életük során. Szerteágazó tevékenységük révén több közösséget is összekötöttek, ha kellett, közvetítettek emberek vagy csoportok között. Kimondottan fontosnak tartották az együttműködés stratégiáját, amelyet az élet minden területén szívesen alkalmaztak. Tudatában voltak az általuk vállalt feladatok jelentőségének. Vissering a látszat alapján fenntartások nélkül bízott önmagában, Hegedüs a sikertelenségek következtében többször (leghosszabb időre 1921 őszén, pénzügyminiszteri bukását követően) összeomlott. Személyes érdekeiket gyakran azonosították szűkebb és tágabb környezetük érdekeivel.

A két bankelnök viselkedésében és küzdőstratégiájában sok hasonlóságot találunk. Mindketten életük legnagyobb kihívásának tekintették a háború utáni gazdaság talpra állítását. Volt bennük akarat, ambíció és tenni vágyás is, ami az első világháború kitöréséig a gazdasági prosperitással is összefügghetett. Mindez kiegészült azonban tehetségükkel, sokrétű és mély elméleti tudásukkal, gyakorlati tapasztalatukkal és a szülői mintával.

A két pénzügyi szakember kapcsolatát néhány olyan, az Amszterdami Nemzeti Bank Irattárában őrzött hivatalos levél mutatja, amelyet Hegedüs Loránt írt holland kollégájának. Szakmai kapcsolatuk nemzetközi pénzügyekben játszott szerepére – szintén levelezésükre támaszkodva – Péteri György történész is utal (*Péteri*, 2002:9–14., 17–20.). Kapcsolatuk 1919 és 1921 között volt a legélénkebb. Nemcsak rövid, de esetenként a tíz oldalt is meghaladó, hosszú, tartalmas leveleket váltottak egymással. „*Hollandia nagy jegybankjának elnöke Wyssering [Vissering], akit Európa legnagyobb valutakapacitásának tartok, mert ő rendezte a kínai valutát, hozzám fordult és tanácsokkal látott el, figyelmeztetett arra, hogy mit csináljak;*

de nem egy rövid levélben, hanem tizenkét oldalas levélben, mert érezte, hogy a self-governmentnek, az autonómiának, tehát a protestáns gondolatnak az alapján próbálok valamit csinálni, és mint protestáns, kötelességének tartotta, hogy nekem segítsen” (Hegedüs, 1926:147). Hegedüs ezeket a szakmai tanácsokat be is építette elképzeléseibe. Pénzügyminiszteri expozéjában 1920. december 20-án nyíltan kijelentette, hogy Vissering javaslatait felhasználva készítette el a magyar valuta stabilizációjára vonatkozó tervezetét. *„Ez a terv nem az enyém. Európa egyik legnagyobb banktudósának, Visseringnek, a holland bank elnökének a terve, amelyet a brüsszeli értekezleten előadott.” (NN, 1921:275).*

A kettejük közt lévő kötelék jellegéről a jelenleg ismert levelek tartalma és jobbára az azokra való utalások tájékoztatnak. Mindemellett viszonyukról az a körülmény is sokat elárul, hogy alig voltak közös ismerőseik. Az eddig rendelkezésre álló információk szerint három olyan magyar szakember volt, akit Vissering és Hegedüs is ismert. Ők képviselték Magyarországot az 1920-as Brüsszeli Nemzetközi Pénzügyi Konferencián.¹⁷ Míg e három szakembernek a holland bankárral nem lehetett sok közös ismerőse, addig Hegedüs Lorántot és kollégáit mindhárman jól ismerték. Mindebből levonhatjuk azt a következtetést, hogy Hegedüs és Vissering között gyenge kapcsolat volt.¹⁸ Ennek ellenére hamar megtalálták a közös hangot, és nem jelentett különösebb gondot vagy plusz energiát számukra a kötelék fenntartása. A két bankár kapcsolata tehát gyenge, de intenzív volt, ezenkívül kölcsönös és közvetlen, következőképpen mindkettejük számára értékes is. Hegedüs Loránt és Gerard Vissering gyenge kapcsolatának leglényegesebb következménye az, hogy azon keresztül az erős kapcsolatokban gazdag, saját szakmai köreik tagjai is elérhették egymást; más szavakkal, az ő kapcsolatuk teremtette meg a lehetőségét annak, hogy a magyar gazdaság (a magyar szakembereken keresztül) a hollandhoz és az azzal összeköttetésben álló, más európai gazdaságok szakembereihez, esetlegesen döntéshozóihoz kapcsolódhasson. Az ilyen jellegű kapcsolatot, funkciója miatt, egy hídhöz szokták hasonlítani. Hegedüs és Vissering kapcsolatán keresztül mindkét irányba áramoltak az információk. Az a körülmény, hogy Hegedüsnek (és kollégáinak is) lehetősége nyílt hozzájutni olyan hírekhez, amelyek tőle távol, más körülmények (eszmék) és tapasztalatok során születtek, elősegítette, hogy a saját és kollégái információihoz képest valami újat ismerhessen meg. Ezek az ismeretek – gondoljunk csak a valutastabilizálásra

17 *Popovics Sándor, Scitovszky Tibor és Schober Béla.* Popovics 1918-ban a harmadik *Wekerle*-kormány pénzügyminisztere, Neuilly-ben Hegedüssal együtt a magyar delegáció tagja volt. Scitovszky Tibor, aki éppen ez idő tájt került a Kereskedelemügyi Minisztériumba, szintén részt vett a békelegáció munkájában. Shober Béla 1921-ben lett pénzügyi államtitkár, ebben a minőségében később is több pénzügyi konferencián képviselte Magyarországot.

18 *Mark Granovetter* amerikai szociológus (1943–) szerint a társadalom olyan, kapcsolatokban gazdag, kis csoportokra tagolódik, amelyekben mindenki ismeri egymást, és ezeket a csoportokat csak néhány külső kapcsolat (gyenge kapcsolat) köti össze a külvilággal.

vonatkozó elképzelések beemelésére Hegedüs pénzügyminiszteri tervébe – kedvezőbb helyzetbe juttatták a „felhasználót”. Emellett ahhoz is nagyban hozzájárultak, hogy a nemzetközi szinten kezelendő problémák esetén realisabb és hatékonyabb döntések születhessenek.

Magyarország esetében a gazdasági és politikai elszigeteltség miatt rendkívüli jelentőséggel bírt az az esély, hogy időben tudomást szerezhetnek bizonyos *lehetőségekről*, mivel csak azok ismeretében volt képes az ország az egyes elképzeléseit megvalósítani.¹⁹

Az egyes nemzetközi szervezetek együttműködésének alapjai is minden esetben a személyes kapcsolatokon múltak. A Brüsszeli Nemzetközi Pénzügyi Konferencián s azt követően is számos, a Népszövetség égisze alatt szervezett konferencián jutott fontos szerep a személyes ismeretségek kialakítását elősegítő kötetlen, közös programoknak. Ez arra utal, hogy a korszakban többen is ösztönösen felismerték a gyenge kapcsolatokban rejlő lehetőségeket.²⁰ A Hegedüst és Visseringet összekötő gyenge kapcsolatok szerepe azért is volt fontos a két világháború korában, mert az ilyen jellegű kapcsolatokkal rendelkező szakembereknek általában jobb rálátása volt a problémákra. Kevésbé kötötték ugyanis őket a saját csoport elképzelései, s a kívülről érkező impulzusok révén képesek voltak megújulni. Ebből kiindulva Hegedüsnek – Visseringhez hasonlóan – megvolt a lehetősége arra, hogy ún. komplex szerepkészletet alakíthasson ki. A gyenge kapcsolatok kiépítéséhez ugyanis nagyobb energiabefektetés szükséges, mivel a hozzánk kevésbé hasonló, általunk kevésbé ismert egyénekkal nehezebb kommunikálnunk. Mindemellett az idegenekkel folytatott beszédmód maga is komplexebb és univerzálisabb, s a kommunikáció megszervezésében is nagyobb gondosságot igényel (Coser, 1975:256.).

Mark Granovetter amerikai szociológus – Rose Coser hatására – arra a következtetésre jutott, hogy a gyenge kötések nemcsak a makrostrukturára hatnak, de fontos szerepük van a kognitív rugalmasság és a komplex szerepkészletek kialakulásában is. Ilyen következménye viszont csak azoknak a gyenge kapcsolatoknak lehet, amelyek a híd szerepét is betöltik, vagyis két, erős kötésekben gazdag csoportot fűznek össze. Ez főként a szakmai kötelékekre jellemző.

19 Erre az egyik legjobb példa a Magyar Nemzeti Bank 1924-es alapítása. A térségben gazdasági és pénzügyi értelemben is vákuum alakult ki, amelynek a hatására a Bank of England kormányzója, a Gerard Visseringhez közel álló *Montagu Norman* elhatározta, hogy erősíti pozícióit a térségben az Amerikai Egyesült Államokkal szemben. Ez az elhatározása, vagyis az angol bankvezető személyes ambíciói és az arról szerzett tudomás sugallta a *Bethlen*-kormányának az önálló magyar nemzeti bank felállításának lehetőségét.

20 Az egyes intézményekbe és szervezetekbe való bekerülés és az abban folytatott tevékenység, továbbá az ott szerzett kapcsolatok fenntartása gyakrabban vezetett két ország együttműködéséhez, mint bármiféle előírás. Az együttműködés fenntartásának garanciája is a gyenge kapcsolatban állók közti kötelék fenntartása volt.

5. A KÜLPOLITIKAI GONDOLKODÁS HORIZONTJA

Az említett hídszerep bizonyos intézményi struktúrák – pl. a külügyi intézmények – egyes pontjain álló személyek esetében szinte magától értetődő. Fentebb már említettük, hogy a nemzetközi szervezeteken belüli együttműködés is sokszor személyes szálakra épült. Ezek a szálak azonban a nemzetközi szervezetek létrejötte előtt már finom hálóná szövődték, ami közös nyelv, egységes attitűd kifejlődéséhez vezetett. Utóbbira nyilvánvalóan olyan szereplők között kerülhetett sor, akik feladatukból adódóan rendelkeztek külső kapcsolatokkal, vagy megfordítva: széles külső kapcsolatrendszerük miatt kaptak állami feladatokat. Családi kötelekei, anyagi lehetőségei, műveltségük, nyelvismerete és életmódja miatt a legszélesebb nemzetközi kapcsolatrendszerrel a preindusztriális elit rendelkezett. Nem véletlen, hogy a soraiból kerültek ki az államokat képviselő diplomáciai kar tagjai.

Az arisztokrácia a 19. század folyamán még Európa-szerte uralta a diplomatapályát. A Német Birodalom negyven nagykövete közül egyetlenegy sem volt polgári származású. 1908-ban a felső diplomáciai szolgálat 137 tagjának csaknem a fele arisztokrata családok leszármazottja volt, és a közel másfél százból csupán kilencen nem rendelkeztek nemesi oklevéllel. A helyzet Nagy-Britanniában sem tért el gyökeresen ettől. A 31 karrierdiplomatából, aki 1860 és 1914 között a nagykövetségi posztra feltornázta magát, 19 főnemesi, 5 nemesi (landed gentry) származék volt. Mindössze heten képviselték tehát a polgárságot. Saját színezetet legfeljebb az jelentett, hogy a brit diplomáciai szolgálatok exkluzivitását nemcsak a rokoni, hanem az iskolai és egyetemi kapcsolatok hálózata is biztosította. A származás mellett az anyagi függetlenség elvárása is fontos szűrő volt az érvényesülés csatornáin. A Foreign Office diplomáciai szolgálatába való bejutás előfeltételül szabták azt a legalább évi 400 font jövedelmet, amit az igencsak költséges foglalatosságnak számító nagykövetségi stallum anyagi alapjának tekintettek (Geppert, 2007:24.). Az egykori Osztrák–Magyar Monarchia diplomáciai karának tagjai jelentős részben szintén a régi arisztokrata elit soraiból kerültek ki. *Alois Lexa von Aehrenthal* és *Leopold von Berchtold* külügyministersége idején a külügyminisztérium 251 alkalmazottjából mindösszesen 26 volt középosztálybeli; ők is elsősorban a belső szolgálatban, a fogalmazói karban működtek (Godsey, 1999:17.). A 163 külügyi szolgálatban működő, nemesi származású diplomatának ráadásul 90 százaléka 19. század előtti nemesi címmel rendelkezett. A szintén ballplatzi *Musulin Sándor* szerint a kozmopolita európai arisztokrácia osztrák képviselőit nyitott ajtók fogadták a fővárosokban, ő viszont csak igen nagy nehézségek árán kapott bebocsátást (Godsey, 1999:24.). A felső nemességből kikerülő európai diplomatákban több volt a közös vonás, a gondolkodás- és mentalitásbeli azonosság, mint a saját országuk népével való hasonlóság. Emiatt a tárgyalások fesztelenebb

légkörben és nagyobb összhangban folytak. A nemzetközi hálózatok részeként a tradicionális elit sokkal inkább képes volt a folyamatokat rendszerben, nemzetközi összefüggések hálózatának részeként kezelni. Számaránya, a külpolitikai tevékenységből való részesevé az államok modernizációjával, valamint az első világháború miatt a diplomáciát ért súlyos presztízsveszteség miatt 1918 után Európa-szerte és – az 1918 előtt önálló nemzetközi kapcsolatokkal nem rendelkező – Magyarországon is csökkent.

Azoknak, akik nem voltak az arisztokráciára jellemző kapcsolati hálózat részesei, ezt ellensúlyozandó, korszerű tudásra, képzettségre volt szükségük. A diplomatajelölteket egyre átfogóbb nemzetközi jogi és közgazdasági ismeretekkel vértették fel. Többen közülük 1918 előtt a bécsi konzuli akadémia növendékei voltak, ahol a gazdasági képzés szerepe a 19. század utolsó harmadában jelentősen megnőtt. A nemzetközi kereskedelem fejlődésével, az európai országok tengeren túli érdekeltsegeinek szaporodásával a konzuli teendők is megsokasodtak, és egyre nagyobb igény mutatkozott a gazdasági jellegű ismeretekre, ami megkövetelte a képzés korszerűsítését. Emiatt a külkereskedelmi ismeretek elmélyítése felé mozdult el az akadémia oktatási programja, később pedig ez még inkább jellemzővé vált. A modell fontosságát jelzi, hogy a bécsi egyetem jogi fakultása mellett utóbb szoros együttműködés alakult ki az 1898-ban alapított k. k. Exportakadémia és a konzuli akadémia között (Tóth, 2016:22, 23.). A későbbi – nem arisztokrata származású, de jól képzett – magyar diplomaták a hagyományos diplomácia mellett alkalmassá váltak arra, hogy országuk kereskedelmi érdekeit is képviseljék. A konzulátusok mellett az 1920-as években a követségek is átfogó elemzéseket és jelentéseket küldtek haza fogadó országaik gazdasági és pénzügyi helyzetéről. A külképviselők fontos pénzügyi fejleményekről és intézkedésekről közvetlenül a Pénzügyminisztériumnak, illetve a legfőbb számvevőszéknek is jelentést küldtek (Pritz, 1995:47.).

A felkészültség és a tradicionális elit által közvetített minta olyan szemléletet és gondolkodásmódot formált ki, amely minőségi és a nemzetközi kapcsolatok rendszerébe illesztett politizálást tett lehetővé. Utóbbira kiváló példa annak a Kánya (Kania) Kálmánnak a munkássága, aki a két háború közötti magyar külpolitika egyik legfontosabb szereplője, 1933–1938 között pedig hivatalos irányítója volt. Bársonyszéke elfoglalásakor már jó néhány év telt el azóta, hogy megszületett az első hivatalos indítvány egy Európa-szintű – elsősorban politikai jellegű – együttműködésre. Az ún. Briand-terv próbálta az integrációs gondolatot elméleti síkról a gyakorlatba átültetni. 1932-ben a nagyhatalmi vákuum megszűnésével azonban a térségbeli integrációs tervek ideje lejárt, országainak külpolitikai lehetőségei mindinkább beszűkültek. Magyarországon a Kánya által jól érzékelt, érlelődő változások mindenestre az önálló tervezés végét is jelentették: a kormány számára egyidejűleg az a korlátozottabb ambíció vált a fő kérdéssé, hogy milyen feltételek mellett juthat jobb szerephez a Németország által szervezett piacon. A

harmincas évek derekán felmerülő, nem német kezdeményezésű tervek létrejöttét már a status quo fenntartása mellett egyre inkább a védekezési szándék motiválta. Az 1930-as évek második felében és közvetlenül a második világháborút megelőző időszakban pedig a dunai vagy közép-európai együttműködés nem német vezérlésű formája Magyarországon nyíltan már csak a kormányzattal valamilyen okból szemben álló táborban fogalmazódott meg. Ennek fő oka éppen az volt, hogy a kormányhoz tartozó körök az ilyesféle tervek sikerének semmiféle esélyt nem adtak.

A nemzetközi politika széljárása tehát egyáltalán nem kedvezett annak, hogy a magyar külügyek irányítója a nyílt színen keressen alternatív utakat. Rendelkeznie kellett azonban háttérstratégiával arról, hogyan lehet a kontinens és a dunai országok kiszámítható jövőjét a hitleri Németország nélkül, vagy annak ellenére eltervezni. A kormány hivatalos külpolitikáját képviselő Kányának igencsak mértéktartónak kellett mutatkoznia, hiszen az éppen hivatalban lévő külügyminiszter csakis olyan nézeteket hozhatott nyilvánosságra, amelyek megegyeztek a kormány meghirdetett irányvonalával. A külügyminiszter szemléletbeli szuverenitása, a gazdasági reálfolyamatok és a politikai realitások közötti, korabeli ellentmondásokat jól érzékelő szemléletmódja sem elsősorban a parlamenti beszédeiből olvasható ki. Nézetei, a gazdasági kérdéseket érintő elgondolások az ökonómia elméletét és gyakorlatát is kiválóan ismerő *Hantos Elemér* és *Gratz Gusztáv* elképzeléseivel mutatnak rokonságot, azzal a különbséggel azonban, hogy kidolgozottságukban egyikük munkájával sem hasonlítók össze. 1934–1935 táján több mint száz oldal terjedelemben, németül fejtette ki a korszak legfontosabb európai problémáira vonatkozó elképzeléseit, kísérletet téve a kontinens akkori többoldalú válságából kivezető utak felvázolására. Jellemző azonban, hogy – noha az Európa jövőjét firtató kérdések nagyon is aktuálisak voltak – nem látzott időszerűnek a szövegben megfogalmazott gondolatok nyilvános közlése. Ez azért sem volt tanácsos, mert a Kánya által is képviselt külpolitika volt az, amely egyszersmind német segítséggel gondolta megvalósítani a magyar revíziót. Nem lett volna célszerű amiatt sem, mivel 1933 után nyilvánvalónak látszott: a térség sorsát Németország fogja az általa gondolt gazdasági (majd pedig politikai) szisztéma logikája szerint elrendezni.

Természetesen a diplomata Kánya – aki így csupán az „asztalfióknak” írt dolgozatában fejthette ki nézeteit a nemzetközi gazdasági, jogi és diplomáciai problémák összefüggéseiről – nem rendelkezett részletesen kimunkált tervvel. Ezt annál kevésbé kérhetjük számon rajta, mivel ő maga nem volt gazdasági szakember. Gazdaságpolitikai elképzeléseinek papírra vetésével azonban megteremtette a maga számára azt az alapot, amire egy sikeres tervezet ráépülhet. Ez annál is fontosabb, mivel a különféle közgazdász-, illetve közgazdasági elméletek csakis a politikán keresztül, a politikusi elit meggyőzését követően válhattak működőképessé.

Kánya Közép-Európa gazdasági problémáit²¹ úgy mutatta be, hogy közben igyekezett ezeket részben ideológiai, részben történeti, részben pedig széles nemzetközi gazdasági összefüggésekbe helyezni. Felismerte, sőt meg is haladta azt a gondolatot, hogy a gazdaság összekapcsolódik, együtt mozog az élet valamennyi szegmensével: „A gazdaságot alá kell rendelni egyéb érdekszféráknak, hogy csak a társadalommal és a kultúrával szerves összhangban fejlődhessen. Érvényesíteni kell a gazdaság gondolati tartalmát. A gazdaság élő-szellemi magjáig kell hatolnunk és fel kell tárnunk a gazdasági jelenségek szellemi természetét” – írta. Jól érzekelte az akkori Európa hátrányát a „zárt gazdasági birodalmakkal” szemben, és úgy látta: az európai államok csak úgy maradhatnak versenyben a nagy, zárt gazdasági formációkkal, ha gazdasági csoportokban egyesülnek, és ezen keretek között a szabad áruforgalmat tisztességgel helyreállítják. Az egész kontinensre vonatkozó megállapítást azután a dunai térségre deriválta, és így folytatta: „Ezen okból kifolyólag tehát a külkereskedelem létfontosságú Közép- és Kelet-Európa számára. Továbbra is nagy szükség van ezekben az országokban a külföldi áruk behozatalára, valamint a mezőgazdasági és ipari árufelesleg eladására. Változatlanul exportálni fognak tehát, ha pedig ennek útját elzárják előlük, kétszeres erőfeszítéssel és nagyobb áldozatokkal teszik mindezt. (...) az export még alacsonyabb árakon, még nagyobb veszteségekkel valósul meg. (...) és ez jelen esetben a tőkefogyást és az életszínvonal további, még alacsonyabb szintre történő süllyedését vonja maga után.” Közben célzatosan hívta fel a figyelmet a gazdasági szempontok fontosságára a politikai alapú közelítésmóddal szemben. Ebbéli véleményét már a nemzetközi gazdaság természetéről szóló bekezdések egyikében megallolegezte, amikor arról írt, hogy mennyire „reménytelen vállalkozás, ha a világgazdaságban bárki a politika segítségével akarja saját részesedését gyarapítani a többiek kárára.”

Vesztes ország diplomatájaként eljutott odáig is, hogy az európai, illetve a közép-európai válság okát ne kizárólag a versailles-i rendszerben keresse. A munka emelkedett szellemet tükröz a tekintetben, hogy a térség belső gondjait össze-európai kontextusba helyezi, és a világgazdaság folyamatai felől közelít a kontinentális, majd a közép-európai problémákhoz. Az írás első néhány oldalán hétszer találkozunk a világgazdaság dilemmáival. Az ideológiai alapú bevezető mellett ez a kifejtett gondolatok origója. A kórmeghatározás során azokról a strukturális változásokról is olvashatunk, amelyek az előző egy-másfél évtizedben bekövetkezett átalakulások („mindenekelőtt Ázsiában bekövetkezett iparosítás és az USA gazdasági fejlődése”) révén a „világgazdaság alapjainak eltolódásához vezettek”. Az Egyesült Államok és Japán fejlődésével szembeállítja a vergődő, „rendezetlen”

21 Közép-Európa háborúk közötti gazdaságához lásd DOMONKOS ENDRE (2016): *Közép- és Kelet-Európa gazdaságtörténete a két világháború között- A félperiféria és a világgazdasági folyamatoktól való elzárkózás*. Budapest, Aposztróf Kiadó, 387.

Európát, amellyel – mint írta – „*egyres vélemények szerint világgazdasági tényezőként nem is lehet számolni*”. Ezek után kézenfekvő az az esszenciális javaslat, amelyet az európai szabad áruforgalom helyreállítására vonatkozóan tett. Ugyan ebben az összefüggésben hívta fel a figyelmet a nemzetközi gazdaság jelenségeire azzal, hogy „*érdemes az összefüggéseket tudatosítanunk, mert nem vonhatjuk ki magunkat a világgazdaság sorsközössége alól, akár tagjai vagyunk szövetségeknek, akár nem. Jelenleg az események előterébe kerül a közép-európai probléma, mi pedig nem maradhatunk tétlenek ezekkel a nagy világgazdasági áramlatokkal szemben.*” E megállapítás szellemében vázlatos képet festett az elmúlt évtizedek változásairól, bemutatva a szabadpiaci viszonyokat felváltó, gazdasági tömbösödés tendenciáját, és megállapítva, hogy „*a gazdasági kezd koalíciós területekre szét-esni*”. Később azzal folytatta, hogy „*(...) a szövetségesek kisebb-nagyobb mértékű előnyben részesítésének az árát a kívül maradók fizetik meg*”. Meggyőző külkereskedelmi adatokkal alátámasztva mindazonáltal arra is felhívta a figyelmet, hogy a legnagyobb ipari országok közül kettő, Japán és az Egyesült Államok kivitele áttöri a blokkhatárokat.

Kánya – azzal a felismeréssel, hogy alapvető szemléletváltásra van szükség – az új-rakezdés lehetséges kereteit Hantoshoz hasonlóan jelölte ki. Univerzális javaslatai voltak az együttműködéssel kapcsolatos problémák megoldására világgazdasági, kontinentális és regionális szinten egyaránt. Elképzelései egybevágóak számos, a korban alkotó nemzetközi és magyar gazdasági szakember elgondolásaival.

6. KÖVETKEZTETÉSEK

A dolgozatban olyan személyiségeket hoztunk fel példának, akik azáltal, hogy sokféle, a saját csoporttól különböző emberrel álltak kapcsolatban, különféle nézőpontokat ismertek meg, s ezekhez alkalmazkodtak is. Ebből következik, hogy ezek az egyének – *Robert Merton* kifejezésével élve – jóval komplexebb szerepkészlettel rendelkeztek, mint azok, akiknek szinte csak szoros kapcsolatai voltak. *Émile Durkheim*, a modern szociológia és kulturális antropológia atyja az individualizmus és az egyéni autonómia társadalmi létrejötte szempontjából maga is lényegesnek tartotta a különböző nézőpontok és tevékenységek széles választékának megismerését. Hasonló véleményen volt *Georg Simmel* német filozófus, szociológus és pszichológus is, aki a saját, legbelső attitűdök megőrzése szempontjából tartotta fontosnak, hogy az individuum sokszor és sokféle elvárással szembesüljön, s azokhoz alkalmazkodjon (*Coser*, 1975:237–263.). Rose Coser mindezen felül arra is rámutatott, hogy azok, akik szinte csak szoros kapcsolatokkal rendelkeznek, éppen a gyenge kapcsolatok hiánya miatt nem nyerhetnek rálátást arra a körülményre, hogy az életük elsősorban nem a saját csoporton belül

történektől függ, hanem olyan tényezőktől, amelyekhez – szintén a gyenge kapcsolatok hiányában – nincs hozzáférésük. Ráadásul ez a helyzet megakadályozhatja az egyéneket a külső világ komplexitásával kapcsolatos szerepek világos megfogalmazásában is. Mindezekből Coser azt a következtetést vonta le, hogy az erős kötésekben egyfajta gyengeség rejlik (Coser, 1975:242.).

A fentiekből következik, hogy gyenge kapcsolatok nélkül a magyar gazdaság nem tudott volna csatlakozni az európai-, azon keresztül pedig a világgazdasághoz, sőt maga a magyar gazdaság is széttöredezetté és inkoherenssé vált volna. A kevés gyenge kötéssel vagy csak erős kötéssel rendelkező gazdasági szakemberekhez ugyanis nem jutottak el a hírek és lehetőségek, aminek következtében könnyen elszigeteltté váltak. A tanulmányunkban bemutatott Hegedüs gyenge kapcsolatai például betegségének idején, 1921 végétől 1924 végéig teljesen megszűntek. Ezek fenntartására ugyanis nem jutott energiája; kizárólag a legerősebb családi és baráti kapcsolatait őrizte meg. Ez a helyzet jól szemlélteti, hogy hasonló esetekben makroszinten legtöbbször a széttöredezettség figyelhető meg, amely egészen addig fennáll, ameddig az egyes erős kötésekben gazdag csoportokat újra össze nem hálózzák új vagy régi *gyenge* kapcsolatok.

A gazdaság és pénzügyi élet szereplői mellett a szintén nemzetközi térben mozgó, és annak összefüggéseit érzékelő diplomáciai szolgálatok szakembergárdájának egy része (nem pedig annak összessége!) rendelkezett kellően széles horizonttal. Ez a látóhatár azok számára tágult ki, akiknek sokrétűbben alakultak a külső (nemzetközi) kapcsolatai, jobb képzésben részesültek, és formátumosság váltak személyes kvalitásaikat tekintve. Mivel a nemzetközi folyamatok ismeretében mutakozó, hazai deficit – természetesnek tekinthető módon – az említett területeken tevékenykedők körében volt a legcsekélyebb, a közgazdasági és a külpolitikai gondolkodás és hatásmechanizmus között párhuzamok fedezhetők fel. Ezek közé tartozik az is, hogy a számos esetben politikai kényszerpályák miatt leértékelt erények – úgymint tudás, tapasztalat, reális helyzetértékelés és az adott szituációk eredményes kiaknázása – egy minőségileg jobb politikálás alapjait teremthették volna meg a két háború közötti Magyarországon. A számos gyenge kötéssel kapcsolódó, de a tradíció, hasonló képzettség közös nyelven kommunikáló szereplők megteremtették az elvi lehetőségét annak, hogy saját (szakmai) köreik tagjai megismerhessék egymás nézeteit. (Mindeközben persze kapcsolatuk kihatott a személyiségükre, kognitív képességeikre is, ami elősegítette, hogy a saját és a körülöttük lévő világot is jobban megismerjék és megértsék.) Az egyes nemzetközi problémák eredményes kezelése azonban általában nem ezen, hanem nagyon nagy mértékben a politika cselekvő személyiségeinek felkészültségén és akaratán, valamint a rájuk nehezedő kényszereken múltott. Nem állítjuk, hogy a korszakban egyetlen politikus sem rendelkezett államférfiúi képességekkel, és közülük valamennyien súlyosan rosszul mérték fel az országot és a kontinens előtt

tornyosuló nehézségeket. Nagyobb eséllyel voltak azonban sikeresek azok, akik a személyes képességek mellett (és révén) élénk külső kapcsolatokkal rendelkeztek, és az így szerzett tapasztalatukat mások számára is hasznossá tudták tenni. Utóbbi eredményessége azonban már nagyon is kétséges volt. A legnagyobb felismerés, amely valamennyi általunk említett szakember fejében megfogalmazódott, egyetlen rövid mondatban összefoglalható: a 19. századi rendszer a világháború okozta zavarodottság után mutatis mutandis folytatható lett volna, ámde a kooperációt a politikai ellentétek lehetetlenné tették. A domináns aktorok közötti, egyre mélyebb gyökereket eresztő ellentétek miatt szakmán túli körökben a cselekvés és a siker lehetőségei nagyon korlátossá váltak. Aki felismerte, hogy nézetei a politikai körülmények súlya alatt nem hasznosíthatók, „jobb időkre” tartalékolta azokat; aki eddig a felismerésig nem jutott el, az kiesett a politikai tanácsadás folyamatából. Erre sajnálatos példát szolgáltat Hegedüs politikai bukása és Kánya világgazdasági és politikai folyamatokat összefoglaló tanulmánya, amely a maga korszakában nem, csak később, a kutatók kezében vált hasznossá.

HIVATKOZÁSOK

- ALDCROF, D. H. – SUTCLIFFE, A. (2000): *Europe in the International Economy 1500 to 2000*. Cheltenham, Edward Elgar.
- COSER, R. (1975): The complexity of roles as seedbed of individual autonomy. In: COSER, R. (szerk.): *The Idea of Social Structure: Essays in Honor of Robert Merton*. New York, Harcourt Brace Jovanovic, pp. 237–263.
- DOMONKOS ENDRE (2016): *Közép- és Kelet-Európa gazdaságtörténete a két világháború között- A félperiféria és a világgazdasági folyamatoktól való elzárkózás*. Budapest, Aposztróf Kiadó.
- EICHENGREEN, B. (1992): *Golden Fetters. The Gold Standard and the Great Depression, 1919-1939*. New York, Oxford University Press.
- GEPPERT, D. (2007): *Pressekriege. Öffentlichkeit und Diplomatie in den deutsch-britischen Beziehungen (1896-1912)*. München, Oldenbourg Verlag.
- GODSEY, W. (1999): *Aristocratic redoubt. The Austro-Hungarian Foreign Office on the Eve of the First World War*. Central European Studies, West Lafayette, Purdue University Press.
- HEGEDÜS LORÁNT (1926): Krisztus zörgetése. A Magyar Protestáns Irodalmi Társaságban tartott előadás. In: HEGEDÜS LORÁNT: *A halhatatlanok útja*. Budapest, Singer és Wolfner Irodalmi Intézet R.-T.
- JEMNITZ JÁNOS (1996): Hasonlóságok és eltérések a francia és az angol munkásmozgalom helyzetében, törekvéseiben 1919/1921-ben. In: JEMNITZ JÁNOS et al. (szerk.): *A nemzetközi munkásmozgalom történetéből. Évkönyv, 1996, XXII. évfolyam*. Budapest, Magyar Lajos Alapítvány – Politikai történelmi Alapítvány.
- KENYERES ÁGNES (szerk.) (1994): *Magyar Életrajzi Lexikon 1000–1990*. Javított, átdolgozott kiadás. Budapest, Akadémiai Kiadó. <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/> (letöltve: 2016. 06. 11.)
- KEYNES, J. M. (1922): 'An Introduction', *The Manchester Guardian Commercial Supplement: Reconstruction in Europe*. Sec. 2. 18 May.
- KEYNES, J. M. (2000): *A békeszerződés gazdasági következményei*. Budapest, Európa Könyvkiadó.

- KINDLEBERGER, CH. P. (1973): *The World in Depression, 1929–39*. London, Penguin Press.
- MÜLLER JÁNOS – KOVÁCS TAMÁS – KOVÁCS LEVENTE (2014): *A Magyar Bankszövetség története*. Budapest, Tarsoly Kiadó. <http://www.bankszovetseg.hu/Content/Publikaciok/A-Magyar-Banksz%C3%B6vets%C3%A9g-t%C3%B6rt%C3%A9nete.pdf> (Letöltés 2017. 08. 28.)
- NN (1921): *Az 1920. február 16-ra meghirdetett Nemzetgyűlés Naplója*. VII. kötet. Budapest, Athenaeum.
- PÉTERI GYÖRGY (2002): *Global Monetary Regime and National Central Banking. The Case of Hungary, 1921–29*. New York, Columbia University Press.
- PRITZ PÁL (1995): A magyar külügyi szolgálat keletkezése és története az 1930-as évekig. In: PRITZ PÁL (1995): *A magyar diplomácia a két világháború között. Tanulmányok*. Budapest, Magyar Történelmi Társulat.
- RAB VIRÁG (2005a): Memorandum a nemzetközi összefogás szükségességéről. Adalékok az első világháborút követő gazdasági, pénzügyi rekonstrukció történetéhez. In: FISCHER FERENC, VITÁRI ZSOLT, VONYÓ JÓZSEF (szerk.): *Kutatási füzetek 11. Ünnepi szám Harsányi Iván 75. születésnapjára*. Pécs, Történelem Doktori Program, pp. 190–202.
- RAB VIRÁG (2005b): Az 1920-as brüsszeli nemzetközi pénzügyi konferencia előkészítése. In: FISCHER FERENC, VITÁRI ZSOLT, VONYÓ JÓZSEF (szerk.): *Kutatási Füzetek 12. Ünnepi szám Ormos Mária 75. születésnapjára*. Pécs, Történelem Doktori Program, pp. 314–329.
- RAB VIRÁG (2010): *Diagnózisok és terápiaik. Javaslatok az európai gazdaság újjáélesztésére az első világháború után*. Budapest, Gondolat Kiadó.
- RAB VIRÁG (2015): Gerard Visseringnek és kapcsolatainak szerepe az európai gazdaság újjáélesztésében, (1919–1925). *Századok* 149(6), pp. 1521–1544.
- RAB VIRÁG – TÓTH IMRE (2011): Kánya Kálmán és Európa gazdasági újjáépítése. A Közép-Európa Gondolat. Der Neubau Europas. Egy ismeretlen kézirat. *Századok* 146(1), pp. 117–142.
- SZABÓ RICHÁRD – JUDIK JÓZSEF – FABINYI TIHAMÉR – SZLADITS KÁROLY (1944): *Hegedüs Loránt emlékezete. A Sub Auspiciis Regis Et Gubernatoris Doktorok Baráti Körének megemlékezése volt elnökéről*. Budapest, Gazdasági Jog.
- TALLÓS GYÖRGY (1995): *A Magyar Általános Hitelbank (1867–1948)*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- TÓTH IMRE (2016): *Egy polgári arisztokrata: Kánya Kálmán (1869–1945)*. Budapest–Pécs, Kronosz Kiadó – Magyar Történelmi Társulat.

A MAGYAR ÁLTALÁNOS HITELBANK HATTYÚDALA

Kovács Tamás

Róth Miksa üvegablaka a magyar címerrel és a szabadkőművesség szimbólumaival

A Magyar Általános Hitelbank (MÁH) már alapításától kezdve meghatározó pénzügyi intézmény volt nemcsak Magyarországnak s nemcsak a magyar gazdaságnak, hanem a mindenkor magyar kormányoknak is kulcsfontosságú partnere. Bár a MÁH-ot a *Rothschild* családhoz köthető bankházak alapították – igaz, a tulajdonosi szerkezetben többször is történtek változások –, a magyarországi menedzsment, különösen 1931 után, mindent megtett azért, hogy a bécsi központtól minél inkább független legyen, önálló döntéseket hozhasson. A magyar gazdaság talpra állításában, működtetésében és finanszírozásában kulcsfontosságú bank sem kerülhette el a sorsát 1945 után. Az állami befolyás kézzelfogható jele volt a miniszteri biztosok kinevezése, s az 1947–48-as államosítások pedig már nem pusztán egyes bankok állami kézbe vételét, hanem a kétszintű bankrendszer végét is jelentették. Ugyanakkor látnunk kell, hogy a MÁH 1945 utáni története sem emelhető ki a magyar, illetve a nemzetközi kontextusból.

JEL-kódok: N 14, N 40, N 44

Kulcsszavak: Magyar Általános Hitelbank, banktörténet, tulajdonosváltás, államosítás

1. HÁTTÉR

1945-re végképp eldőlt, hogy Németország nagyhatalmi megszállás alá kerül. A győztes nagyhatalmak végül úgy döntöttek, hogy az eredetileg tervezett három (angol–amerikai–szovjet) megszállási övezet helyett négyet (angol–amerikai–szovjet–francia) hoznak létre az egykori Nagynémet Birodalom területén. Bár a hivatalos politika szintjén a győztes nagyhatalmak is az egységes Németország mellett érveltek, valójában látható volt, hogy egyik fél sem hajlandó engedni a saját érdekeiből, vagyis kódolva volt Németország hosszú időn át tartó megosztottsága. Ugyanakkor Németországot gazdasági szempontból egy egységként kívánták kezelni, és ennek megfelelően a különböző gazdasági tervek is – legalábbis kezdetben – egész Németországra vonatkoztak. Mindezek végrehajtását azonban a politikai ellentéteken túl az is nehezítette, hogy az ország katonai közigazgatás alatt állt. A végrehajtott hatalmat egészen 1949-ig az egyes megszálló hadseregek parancsnokai gyakorolták (Németh, 2002; Borhi, 2015).

A német – és tegyük hozzá: az európai – gazdaság szempontjából is alapvető jelentőségű volt a háborús jóvátétel kérdése. Az I. világháború végéhez hasonlóan, 1945-ben is felmerült, hogy Németország kinek és főként mekkora jóvátételt fizessen az okozott károkért. A nyugati hatalmak azonban tanultak az 1919-es Párizs környéki békekézből, és nem kértek számottevő jóvátételt. Sőt az USA a Marshall-terv keretében egyenesen segítette talpra állítani a lényegében teljesen megsemmisült német gazdaságot. Ez azonban csak az ország nyugati, tehát angol–amerikai–francia megszállási övezeteiben történt így. Ugyanakkor a Szovjetunió jelentős hadisarcot, jóvátételt követelt a legyőzött országoktól. Ennek keretében a szovjetek a potsdami konferencián megszerezték a német vállalatok közép- és kelet-európai befektetéseit, másrészt pedig már korábban is tapasztalható volt a „spontán” hadizsákmányszerzés is, amely kiterjedt nemcsak a műkincsekre és nemesfémekre, hanem a különböző gyárak berendezéseire, valamint a stratégiai fontosságúnak nevezhető vállalatok részvénycsomagjaira is.¹

„A krími konferencia (értsd: jaltai konferencia – K. T.) és ama döntésének megfelelően, hogy Németországgal a lehető legnagyobb mértékben meg kell téríttetni az általa az Egyesült Nemzeteknek okozott károkat és szenvedéseket, s hogy a német népnek ezért viselnie kell a felelősséget, a jóvátételre vonatkozólag a következő egyezmény született:

¹ Így például Budapest ostromakor a Dreher–Haggenmacher sörgyár és a Carmen cipőgyár részvényei kerültek a Vörös Hadsereg birtokába, vagyis szovjet kézbe, de nem jóvátételként, hanem hadizsákmányként! Jelen dolgozatnak nem témája a szovjet gazdasági terjeszkedés bemutatása régiós szinten, illetve a szovjetekkel közös vegyesvállalatok történetének leírása sem. Erre vonatkozóan l. CSUKA GYÖNGYI – KOVÁCS TAMÁS (2006): Vegyesvállalatok a szovjet érdekszférában 1945–1956 között, különös tekintettel a szovjet tulajdonra. *Közgazdász Fórum*, 9. évf. 12. sz. (december), 27–36.

1. A Szovjetunió jóvátételi igényeit a Szovjetunió által megszállt németországi övezetből történő elszállításokkal, valamint a megfelelő külföldi német befektetésekből elégítik ki.
(...)
4. A Szovjetunió a saját megszállási övezetéből kapott jóvátétel kiegészítéseként a nyugati övezetektől is kap jóvátételt.
(...)
8. A szovjet kormány jóvátétel címén nem támaszt semmiféle igényt a Németország nyugati megszállási övezeteiben levő német vállalatok részvényeire, sem pedig a bármely más országban levő külföldi német aktívákra, kivéve a 9. pontban felsorolt országokat.
(...)
9. Az Egyesült Államok és az Egyesült Királyság kormánya jóvátétel címén nem támaszt semmiféle igényt a Németország keleti megszállási övezetében levő német vállalatok részvényeire, sem pedig a Bulgáriában, Finnországban, Magyarországon, Romániában és Kelet-Ausztriában levő külföldi német aktívákra.
(...)
10. A szovjet kormány nem tart igényt a szövetséges csapatok által Németországban zsákmányolt aranyra.” (Szanakojev–Cibulevszkij, 1972).

2. A TULAJDONVISZONYOK (NEM) VÁLTOZNAK

Joggal vetődhet fel, hogy vajon mi köze van a Magyar Általános Hitelbanknak a jaltai vagy a potsdami konferenciához és/vagy a német jóvátételhez. Erre a rövid válasz az lenne/lehetne, hogy nagyon is sok! A MÁH 1945 utáni története egyben rávilágít arra is, hogy a nagyhatalmak erőterében milyen könnyen megváltozhatnak a tulajdonviszonyok is.

Ahhoz, hogy megértsük a 8. és 9. pontban rögzített elveket, vissza kell ugranunk az időben néhány évet. Amikor ugyanis a Wehrmacht elfoglalta Nyugat-Európát, akkor nem pusztán katonai megszállásról volt szó, hanem a kontinens gazdasági átpozicionálásáról is. A magyar szempontból is fontos, egyben tragikus sorsú bori rézbányák ugyancsak francia tulajdonban voltak eredendően, majd miután speciális német alakulatok „megszerezték” egy párizsi bank széfjéből a bányatársaság részvényeinek a többségét, hirtelen német tulajdonná vált. De 1941 decembere után számos magyarországi amerikai érdekeltség – például a MAORT, a Vacuum Oil – is magyar „kincstári kezelésbe került”. Ne feledjük, hogy a részvények ekkor még materializáltak voltak, s annál volt a szavazati jog, akinél a részvények!

Némileg szofisztikáltabb módon, de ugyanez történt a MÁH francia tulajdonban lévő részvénytársaságával is. Ugyanis a német tulajdonú Dresdner Bank és a MÁH – mellesleg a Magyar Nemzeti Bank teljes jóváhagyása és asszisztálása mellett – több megállapodást is kötött, amely egyrészt a MÁH-érdekeltségbe tartozó vállalatok francia pénzüzetekben őrzött részvényeinek repatriálására vonatkozott. Másrészt tisztázták a felek, hogy a Franciaországban, Párizsban lévő MÁH-részvények a berlini Dresdner Bankba kerülnek elhelyezésre, hivatalosan letétként. Az ezen MÁH-részvényekre vonatkozó, 1941. szeptember 21-ei megállapodás keretében született az alábbi, a két bank két vezetője által aláírt aktajegyzet:

„Azoknak a megállapodásoknak a keretében, amelyet a berlini Dresdner Bank a budapesti Magyar Általános Hitelbankkal az utóbb nevezett bank francia részvénytársaságainak megszerzését illetően kötött, a Dresdner Bank készségét nyilatkoztatta, hogy előbb 8000 darab és további részvények megszerzése esetén további 10000 darab MÁH-részvényt a MÁH által megnevezett üzletbarátainak az eredeti feltételek alapján átenged.” (MNL OL XXIX-L-2-m 30109. sz.)

3. A MAGYAR ÁLTALÁNOS HITELBANK 1945 UTÁN

A nagy nemzetközi eseményekkel párhuzamosan 1944–45-ben Magyarországon átvonult a front, hihetetlen pusztítást hagyva maga mögött. A MÁH lelkiismeretes dolgozói már 1945 februárjában-márciusában felmérték a bankot ért károkat (MNL OL XXIX-L-2-m 30109.)³, s ezt a Debrecenben székelő kormánynak jelentették is. Továbbá azt is kérték, hogy őriztessék a bank épületét, illetve oda szovjet katona csak engedéllyel léphessen be (XIX-L-1-a 15340/1945 PM. sz.) A dokumentumok fényében bátran kijelenthető, hogy a MÁH 1945 nyarától már a magyar reálgazdaság, az ipari vállalatok és a nemzetközi kereskedelem beindításán munkálkodott.⁴ A bank emellett terjeszkedett is: 1946 nyarán fuzionált a Magyar Országos Központi Takarékpénztárral. A gyanútlan szemlélő számára akár úgy is tűnhetett, hogy minden visszatért a régi kerékvágásba...

A MÁH vezetői azonban tudták, hogy a Dresdner Bankkal kötött megállapodás „időzített bomba” a bank életében. Ezért a MÁH vezetése már 1945 márciusában levelet írt *Vásáry István* pénzügyminiszternek és *Oltványi Imre* mb. MNB-elnök-

2 Vélelmezhetően ennek a megállapodásnak a része volt, hogy a ciszterci rend is a MÁH tulajdonosai közé kerülhetett, s *Hagyó-Kovács Gyula* jószágkormányzó a MÁH igazgatósági tagja lehetett 1942-től.

3 A jelentés főleg a Vörös Hadsereg által okozott károkat próbálta számba venni, de a veszteséget pontosan ekkor sem lehetett megállapítani, ám az ismert adatok így is mutatják a volumenét: körülbelül 113 millió pengő készpénz, ügyfelek számára őrzött 800 bírónd, 1400 felfeszített széfrekesz.

4 1946-ban mintegy 60 darab magyarországi cégben és üzemben volt kisebb-nagyobb tulajdonhányada a MÁH-nak.

nek, amelyben tájékoztatták, hogy a francia tulajdonos által tulajdonolt és birtokolt(!) részvénytársaság hogyan is került német kézbe. A levélben világossá tették, hogy a tranzakció kényszer hatására történt meg, s így a Szovjetunió igénye ezen részvénytársaságra nem tekinthető indokoltnak (MNL OL Z-51-202.). Bár a Szövetséges Ellenőrző Bizottságot (SZEB) tájékoztatta a magyar kormány a MÁH-részvényekkel kapcsolatos kérdésről, illetve problémáról, de megnyugtató választ nem kapott. Teljesen nyilvánvaló volt, hogy a francia fél mindent meg fog tenni, és meg is tett a részvénytársaságja visszaszerzéséért, de ebben a küzdelemben valóban a franciák csak magukra számíthattak, az USA és Nagy-Britannia tiltakozása vajmi keveset ért.

Látni kell, hogy a magyar fél is meglehetősen „dodonai” álláspontot foglalt el. Ebben nyilván szerepe volt a Kommunista Párt szovjeteket kiszolgáló és helyzetbe hozó politikájának. Természetesen a Szovjetunió és a hazai kommunisták erőteljes „nyomulása” sem tetszett sokaknak. S végül ne vitassuk el azt sem, hogy számos tisztességes jogász dolgozott a magyar közigazgatásban, akik számára egyértelmű volt a MÁH részvénytársaság tulajdonosi státusza. A magyar Gazdasági Főtanács 1946. március 26-ai ülésére *Gordon Ferenc* pénzügyminiszter⁵ készítette előterjesztést a MÁH részvénytársaságjáról. Ebben az áll, hogy „...a potsdami szerződés végrehajtása során e részvények a Szovjetunióknak kerülnek átadásra”. A magyar kormány a maga részéről csak annyi feladatot vállalt, hogy közölje a szovjetekkel a francia igényt. Ezt a magyar Jótételi Hivatal meg is tette az 1946. március 28-án *Vlagyimir Petrovics Szviridov* altábornagynak (a SZEB elnökhelyettesének) írott levelében. A teljesség kedvéért meg kell jegyeznünk: a magyar fél felhívta a szovjetek figyelmét arra, hogy szövetségesei, az USA és Anglia a francia igényeket támogatják, valamint hogy ennek jogalapját a szövetségesek 1943. január 5-ei londoni nyilatkozata adja. Ez ugyanis bizonyos tulajdonátruházásokat – így az erőszakkal vagy nyomásra történteket – egyszerűen nem ismer el. A magyar fél érezte magán a nyomást, hiszen az USA megbízottja már 1945. december 20-án, a brit delegált pedig 1945. december 27-én külön jegyzékben hívta fel a figyelmet a fentebb említett londoni nyilatkozatra (*Tallós*, 1995).

---

5 *Gordon* kapcsán érdemes megjegyezni, hogy 1912-től a Magyar Általános Hitelbank alkalmazottja, illetve 1924 és 1946 között a MÁH érdekkörébe tartozó Corvin Áruház Rt. igazgatói posztját töltötte be. A háború alatt kapcsolatba került a magyar ellenállási mozgalommal, *Tildy Zoltán* szűkebb köréhez tartozott. 1945 után átvette a Független Kisgazdapárt gazdasági osztályának vezetését. A háború után a Pesti Hazai Első Takarékpénztár ügyvezető igazgatója lett. Az 1945-ös választás után képviselő az FKgP listájáról, majd pénzügyminiszter (1945–46), ezt követően berni követ (1946–1947). Ekkor azonban lemondott állásáról, előbb Nyugat-Európában élt, majd Argentínában telepedett le.

4. ÁLLAMOSÍTJÁK A BANKRENDSZERT

Mialatt a MÁH, illetve több más vállalat részvénytjeiért komoly harc folyt a diplomáciai csatornákon keresztül, nem is szólva a külföldi, elsősorban nyugati sajtóról, aközben szinte egész Európában tanúi lehettünk egy minden korábbinál erőteljesebb állami szerepvállalásnak. Az államosításnak számos praktikus (az ellátás hatékonyabb megszervezése) és természetesen elvi-ideológia oka is lehetett. Míg Franciaországban például a németekkel kollaboráló cégeket államosították, addig a szovjetek által felszabadított és egyben megszállt országokban – túl a praktikus érveken – a kezdetektől megjelenő és egyre inkább erősödő szovjet, illetve kommunista/bolsevista ideológia állt az államosítások hátterében. Érdeemes megjegyezni, hogy a *Clement Attlee* vezette brit kormány is ugyanazon iparágakat, vagy legalábbis ugyanazok döntő részét államosította, mint az 1945 utáni magyar kormányok.

Magyarországon a nyílt államosítás folyamata a törvényi szabályozás szintjén már 1945-ben elkezdődött. Míg a bányák, vagy éppen a nehézipar államosítása igen korán, 1945–1946-ban megtörtént, addig a gazdaság motorját jelentő bankok esetén ez a lépés, pontosabban ezek a lépések csak 1947-ben és 1948-ban valósultak meg az 1947. évi XXX. és 1948. évi XXXVI. törvények elfogadásával.⁶

Az államosító kommunisták vezette hatalom és kormány először is szembesült a bankrendszer sokszínűségével, a bankok és pénzintézetek mennyiségével, valamint a tulajdonosi szerkezet, illetve tulajdonosi kör sokrétűségével. A hatalom szempontjából nagyon fontos feladat, de egyben mintegy technikai probléma is volt az adott vállalat vagy bank részvényeinek begyűjtése.

Az állami ellenőrzés első lépéseként a törvény hatálya alá tartozó bankokhoz miniszteri biztosokat neveztek ki a 6850/1947. sz. (egyres pénzintézetek tárgyában) M. E. alapján. A MÁH esetében *dr. Földes István* ügyvédet, helyetteseként pedig *dr. Erdélyi Endre* ügyvédet és *Szász Antalt*, az MNB főfelügyelőjét nevesítették (*Botos*, 1999). Ugyanakkor látnunk kell, hogy egy olyan jelentős banknak, mint a MÁH, amely számos iparvállalatnak is tulajdonosa volt, már az ipari területen végrehajtott államosítások is komoly anyagi- és presztízsvesztést jelentettek. A MÁH menedzsmentje ezek után azt a célt tűzte ki, hogy a már meglévő és eddig jól működött üzleti kapcsolatok éljenek tovább a bank és az egykori érdekeltségi körébe tartozó vállalatok között.

Problematis volt a magyar pénzintézeteknél, így különösen a nagybankoknál, hogy portfóliójukban jelentős volt a külföldi tulajdonrész aránya. Ez még az 1924-

⁶ Mindkét törvény teljes szövege, illetve a továbbiakban hivatkozottaké is megtalálható: www.100oev.hu/honlapon.

ben létrejött Magyar Nemzeti Bankra (MNB) is igaz volt. Jogosan vetődik fel a kérdés, hogy vajon egy jórészt külföldi tulajdonban lévő jegybankkal miként lehet egy kommunista elvek szerint központosított gazdaságpolitikához szükséges monetáris politikát támogatni. Az MNB csak 1967-ben került 100%-ig a magyar állam tulajdonába az 1967. évi 36. tvr. egyik következményeként (Botos, 1999). A magyar állam ekkor – elsősorban a külföldi, illetve a külfölddel való tranzakciók lebonyolítását – teljes mértékben az általa felügyelt Pénzügyi Központ (PK)⁷ keresztül hajtotta végre.

Az 1948. évi XXXVI törvény (a Magyar Nemzeti Bank és a Pénzügyi Központ I. kúriájába tartozó, részvénytársasági alapon működő pénzügyi intézetek magyar tulajdonban lévő részvényeinek állami tulajdonba vételéről szóló 1947. évi XXX. törvény kiegészítéséről) a külföldi tulajdonhányadok tekintetében az 1948. évi XXV. törvény 11. §-át (egyes iparvállalatok állami tulajdonba vételéről) tekintette irányadónak:

- 1) *„A jelen törvény alapján történő állami tulajdonbavétel nem terjed ki külföldi állampolgárok és külföldön székhellyel bíró jogi személyek tulajdonára (részvényeire, érdekeltségére), feltéve, hogy a tulajdonszerzés az annak időpontjában hatályos magyar jogszabályoknak megfelelt.*
- 2) *Az (1) bekezdésben foglalt rendelkezést nem lehet alkalmazni abban az esetben, ha a tulajdonszerzés az 1945. évi január hó 20. napja után történt. Ha azonban a tulajdon az 1947. évi XVIII. törvénybe iktatott békeszerződés 28. cikke alá tartozik, vagy a tulajdonszerzés jogszabályon, illetőleg államközi egyezményen alapszik, az állami tulajdonbavétel alól a szerzés időpontjára tekintet nélkül mentes.*
- 3) *Az (1) bekezdés alkalmazása szempontjából külföldi állampolgárnak csak azt lehet tekinteni, aki korábban magyar állampolgár nem volt, vagy akinek magyar állampolgársága az 1931. évi augusztus hó 8. napja előtt elbocsátás vagy más törvényes rendelkezés folytán megszűnt, s valamely külföldi államban ugyanezen határnap előtt állampolgárságot szerzett.*
- 4) *Az (1) bekezdés alkalmazása szempontjából nem lehet külföldinek tekinteni azt a külföldi székhellyel bíró jogi személyt, amely magyar állampolgárok vagy belöldi jogi személyek érdekeltségébe tartozik, feltéve, hogy a belföldi érdekeltség az 50%-ot eléri.”*

⁷ Az 1916. évi XIV. törvénycikk által létrehozott Pénzügyi Központot a törvény eredendően csak öt év időtartamra hozta létre. Érdemes megjegyezni azt is, hogy az Általános Értékforgalmi Bank is eredendően a Pénzügyi Központ kebelében működött (VARGA, 2016).

Bár 1948-ra az államosítás már „csúcsra járt”, csakhamar kiderült, hogy számos pénzügyintézetnél nem sikerült a részvények 100%-át megszereznie, begyűjtenie a magyar államnak, így megfelelő számú szavazat hiányában nem tudta felszámolni ezeket. Mindez nem csupán „szépséghiba” volt. Ez ugyanis azt is jelentette, hogy papíron ezeket a pénzügyintézeteket tovább kellett működtetni, tehát kellett bejelentett székhely, közgyűlés, igazgatótanács, felügyelőbizottság, alkalmazottak, pecsét, folyószámla az MNB-nél stb., stb...

5. A RÉSZVÉNYEK KÉRDÉSE ÉS AZ ÁLLAMI FELÜGYELET

De mi történt a MÁH külföldi kézben lévő részvényeivel? A kulcskérdés ekkor már a szovjetek álláspontja volt, amelyből kirajzolódtak a szovjet „nagypolitika” tervei is. Megkockáztathatjuk, hogy a szovjet fél tisztában volt a MÁH fontosságával. 1947-ben a szovjetek nyíltan kísérletet tettek arra, hogy a MÁH vezetését átvegyék. Első kísérletük egy részvényvásárlási ügylet lett volna a – már említett – Dreher–Haggenmacher-érdekeltségen keresztül. De a Pénzügyminisztérium, illetve a Gazdasági Főtanács egyszerűen és egyben roppant határozottan megtiltott minden ilyen irányú tárgyalást. Vagyis 1947 tavaszán a magyar gazdaságot irányító szervek még ellenállhattak egy ilyen szovjet „ötletnek”.

A következő szovjet lépés már nyílt támadás volt. A szovjet képviselő közölte, hogy mivel a Szovjetunió rendelkezik a legnagyobb részvénycsomaggal, ezért érvényesíteni kívánja főrészvényesi jogait. Vagyis azt, hogy a bank vezető testületeiben, illetve a MÁH érdekeltségi körébe tartozó vállalatokban is képviseltesse magát. Talán érdemes megjegyezni, hogy szovjet részről *K. A. Grazsdanov* alezredes(!) vezette a tárgyalásokat. A magyar fél természetesen hallani sem akart arról, hogy a szovjetek ilyen nyíltan és egyszerűen megszerezzék az egyik legnagyobb magyar bank vezetését. Ugyanakkor azon sem csodálkozhatunk: 1947 nyarán várható volt, hogy a szovjet akarat valahogy előbb-utóbb érvényesülni fog.

A megoldás első lépése egy szovjet tulajdonú pénzügyintézet, a Kereskedelmi Iparbank alapítása volt, amely a szovjet részvényes csoport képviselőjében lépett fel. Lássuk be, van annak némi „pikantériája”, hogy az államosítási hullám közepén a kommunista Szovjetunió bankot alapít Magyarországon. A második lépés pedig az volt, hogy a frissen létrejött Kereskedelmi Iparbank és a MÁH egymással szindikátusi megállapodást kötött (1947. június 12.), mégpedig abból kiindulva, hogy a MÁH és a Dreher–Haggenmacher már 1940-ben hasonló megállapodást kötött egymással (*Tallós, 1995*). Érdemes megemlíteni – s ez is a MÁH fontosságára és/vagy a helyzet kényességére utal –, hogy a szindikátusi szerződést elfogadó értekezlet jegyzőkönyve alapján a MÁH-hal kapcsolatos minden kérdésben a miniszterelnök magának tartotta fenn a döntés és intézkedés jogát (MNL OL XIX-L-m-20–30109).

Ma már nehéz belelátni abba, hogy vajon a MÁH sokat látott és tapasztalt vezetői mit gondoltak/gondolhattak a kialakult abnormális helyzetről. Az egyértelműen kijelenthető, hogy erősen küzdöttek a helyzet normalizálásáért, így például a SZEB angol tagját mindenképpen szeretnék volna a MÁH igazgatóságába bejuttatni (MNL OL XIX-L-m-20-30109.). Tény, hogy a brit kormány is rendezni kívánta egykori, így különösen brit (MNL OL Z-56-3.), illetve német és olasz érdekeltségei sorsát. Erről 1947 nyarán külön jegyzékben tájékoztatták is a szovjet vezetőket. Ebben azt kérték, hogy amíg nem biztos és igazolható, hogy valamilyen vagyonelem tulajdonosa német vagy olasz, addig a szovjet vezetés ne tegyen további lépéseket. Vagyis a britek nem a MÁH-ot vagy a magyar kormányt tekintették tárgyalófélnek, hanem a Szovjetuniót.

A részvények, illetve a tulajdonosi viszonyok rendezetlensége azonban 1947 nyarán is élő probléma volt, annak ellenére, hogy a politikai elit nyilván tudta: a bankok és pénzüzetek államosítása napirenden van. 1947. június 24-én a Pénzügyminisztérium többoldalas előterjesztésben vázolta a részvények körüli problémákat a Gazdasági Főtanácsnak. Ha figyelmesen elolvassuk az anyagot, akkor két momentum tűnik fel. Egyik, hogy a jelentés nem kérdőjelezi meg a szovjet tulajdonrész jogosságát, illetve szót sem ejt a korábbi francia tulajdonosokról. Az előterjesztés szerzője vagy szerzői mintha teljesen elfogadták volna a potsdami megállapodás szovjet értelmezését... Annál hosszabban elemzi viszont a Dreher-Haggenmacher konszern bevonásával, még a tavasszal tervezett szovjet részvényvásárlási tervet. A másik, hogy az előterjesztés azt azért elismeri, hogy ha egy jogot megkap a Szovjetunió mint tulajdonos, akkor azt a jogot az angol érdekeltségnek szintén meg kell kapnia, még ha az csak 12 százalék is... (MNL OL XIX-L-1-n-176100/1947. IV. a.).

1947. július 31-én a MÁH közgyűlése *Alexander Jefimovics Melkov* személyében új vezérigazgató-helyettest választott. Ezzel a szovjet fél elérte célját: részvényesként bekerült delegáltja a bank felső vezetésébe. Az ekkor még hivatalban lévő *Ullmann György* vezérigazgató arra kérte az új vezérigazgató-helyettest, hogy a Magyar Általános Hitelbankért dolgozzon... Nem tudni, mennyi volt a kötelező udvariasság *Ullmann* szavaiban, vagy mennyire szólt mindez a jegyzőkönyvnek. Megítélésem szerint egy olyan sokat látott és tapasztalt bankár, mint ő, nem nagyon gondolhatta komolyan, hogy egy szovjet delegált ne a szovjet érdekeket tartsa szem előtt...

Közben tovább folytatódott a PK I. kúriájába tartozó pénzüzetek államosítása; ez talán a propaganda szintjén jobban és alaposabban elő volt készítve, mint mondjuk jogilag. A vonatkozó törvény értelmében először ideiglenes vezetőt kel-

lett kirendelni a bankokhoz, de a MÁH esetén – nyilván a bank jelentősége és a jelentős szovjet jelenlét miatt – háromfős ideiglenes vezetőséget jelöltek ki dr. Földes István ideiglenes vezető, Szász Antal és Melkov Alexander Jefimovics ideiglenes vezetőségi tagok személyében (MNL OL Z-53.).

Esküjüket(!) 1948. január 26-án tették le az Állami Bankok Intézöbizottsága előtt, amely ekkor már lényegében irányította a bankokat. Az új vezetőség feladatai immár nem a bank fejlesztéséről vagy modernizálásról szóltak, hanem sokkal inkább a tervezett egyszintű bankrendszer létrehozásához való segítségnyújtásról. Nem lehet meglepőnek mondani azt sem, hogy az iratok között egyre nagyobb azok aránya, amelyek már az ideológiai átállást tükrözik. Látni kell, hogy a bank-szektor jövőjét ekkor már a Magyar Dolgozók Pártjának Bankszervező Bizottsága határozta meg.

Természetesen a külföldi tulajdonban lévő részvények sorsa továbbra is függőben volt. Ezek közül a szovjet kézen lévőök ügye zárult le a legegyszerűbben. 1949. december 31-én egy államközi megállapodás keretében megszűnt a szovjet–magyar szindikátus, és a részvények magyar tulajdonba mentek át. A még létező MÁH 1950 márciusában tájékoztatta a PK-t a sikeresen lezajlott szovjet–magyar ügyletről (Tallós, 1995). Arra vonatkozóan nincsenek információink, hogy a francia–szovjet viszonyt mennyire terhelte meg a későbbiekben az egykori MÁH-részvények tulajdonjoga körüli vita, illetve, hogy a későbbiekben folytak-e a két ország között tárgyalások valamiféle kárpótlásról vagy kártalanításról.

Az immár állami felügyelet alá került és jórészt állami tulajdonban lévő Magyar Általános Hitelbankot lényegében már 1948-ban szét is szedték. A függő ügyek lebonyolítása miatt a bank jogi keretei ugyan fennmaradtak, de immár a Pénzintézeti Központ intézte azokat.

1948-ban, túl az egyszintű bankrendszer létrehozásán, immár a 3 éves terv sikeres megvalósításának voltak alárendelve a pénzintézetek. 1948. szeptember 16-án a kormány 43/1948. Mt. sz. rendeletével létrehozta a Magyar Beruházási Bank Nemzeti Vállalatot, amely a mezőgazdasági vállalatok kivételével minden állami vállalati és intézményi beruházás finanszírozásáért felelős volt.⁸ Így zárásként azt mondhatjuk, hogy bár a MÁH-ot államosították, de maga a bank ezt is túlélte...

***

8 A Gazdasági Főtanács eredendően a MÁH keretén belül működő Beruházási osztály szervezéséről döntött, 1948. augusztus 1-től monopoljogot adva az osztálynak. A MÁH 1948. május 31-én készített egy feljegyzést, amelyben lényegében egy beruházási bank létrehozására tett javaslatot, igen részletesen leírva, hogy eme új bank milyen feladatokat láthatna el, de azt sem felejtették el megemlíteni, hogy a bank mekkora kezelési költséggel és éves kamattal dolgozna... (MNL OL Z 50-783).

A magyar gazdaság egykori motorja eltűnt 1950 derekára. Ezzel együtt eltűnt egy banki kultúra, tudás és stílus, egy komoly, nagy tapasztalattal rendelkező bankárnemzedék és a szó szoros és átvitt értelmében, letűntek a bankárdinasztiák. A MÁH megszűnéséért a nemzetközi nagypolitika vagy a Szovjetunió agresszív politikája egyaránt felelőssé tehető. Ugyanakkor azok a nyugati nagyhatalmak (Franciaország, Nagy-Britannia), amelyek ugyan győztek, de maguk is komoly gazdasági kihívásokkal küzdöttek, vajon hogyan és mit tehetek volna a Vörös Hadsereg által megszállt Magyarországon, illetve Közép-Kelet-Európában? A kérdés ma már anakronisztikus, de egyben költői is... Ezek az országok sokkal inkább igyekeztek globális pozícióikat – gyarmataikat – megtartani, s ugyanakkor ódzkodtak egy Szovjetunióval való, nyílt konfliktustól. S azt se feledjük, hogy Londonban ekkor munkáspárti kormány van hatalmon, míg Franciaországban sosem látott módon erősödött meg a Francia Kommunista Párt.

A Szovjetunió mellett a másik szuperhatalomnak, az USA-nak – lássuk be – a régió nagyon távoli volt, stratégiai érdekei itt minimálisak voltak. Az USA számára – lényegében már 1942-től(!) – Németország volt az egyes számú célpont, majd kérdés. Így nem volt várható, hogy az USA kormányszerve a szükséges minimumnál jobban beavatkozzon az ügyek folyásába. A magyar–amerikai pénzügyi kapcsolatok nagysága, bár nem nevezhető teljesen jelentéktelennek, de nem is befolyásolta az amerikai GDP-t vagy államháztartási mérleget.

A Szovjetunió számára pedig a régió stratégiai fontossággal bírt, így a katonai és politikai pozíciók mellett a gazdaságiak megszerzésére is igen nagy hangsúlyt fektetett. Magyarországon, ha jól meggondoljuk, az ipar és a logisztika stratégiai ágazataiban létrehozott vegyesvállalatok mellett teljesen logikus lépés volt, hogy az egyik vezető magyar bankban is döntő befolyást szerezzenek, bármi áron. Bár végül ez a fajta nyílt befolyásolás nem bizonyult hosszán tartónak, de közvetett és közvetlen hatásai alapjaiban meghatározták az 1948 utáni magyar gazdaságot és gazdaságpolitikát.

HIVATKOZÁSOK

- BORHI LÁSZLÓ (2015): *Nagyhatalmi érdekek hálójában – Az Egyesült Államok és Magyarország kapcsolata a második világháborútól a rendszerváltásig*. Budapest, MTA BTK TTI – Osiris.
- BOTOS JÁNOS (1999): *A Magyar Nemzeti Bank története*. Budapest, Tarsoly kiadó.
- KOVÁCS TAMÁS (2009): A magyar-szovjet gazdasági kapcsolatok, különös tekintettel a vegyes vállalatokra 1945–1955. In: RAB VIRÁG (szerk.): *Válságos idők tegnap és ma: Pénz, gazdaság és politika a 19–21. században*. Pécs, Pro Pannonia Kiadó, pp. 167–182.
- KOVÁCS TAMÁS (2015): Nem csonka bank(csonk)ok. *Archivnet*, 2015/6.
- NAGY FERENC (1990): *Küzdelem a vasfüggöny mögött 1–2*. Budapest, Európa Könyvkiadó.
- SÍPOS PÉTER – VIDA ISTVÁN (1985): Az 1945. augusztus 27-én megkötött szovjet-magyar gazdasági egyezmény és a nyugati diplomácia. *Külpolitika* 1985/4., pp. 102–118.
- SZANAKOJEV, S. P. – CIBULEVSKIJ, B. L. (szerk.) (1972): *Teherán, Jalta, Potsdam – Dokumentumgyűjtemény*. Második, bővített kiadás. Budapest, Kossuth Könyvkiadó.
- VARGA BENCE (2015): 100 éve alakult a Pénzügyintézeti Központ. *Hitelintézeti Szemle*, 2016/1, pp. 124–144.

Felhasznált levéltári források:

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

Gazdasági Levéltár

Z 50 – Magyar Általános Hitelbank, Közgyűlés és Igazgatóság

Z 51 – Magyar Általános Hitelbank, Titkárság

Z 53 – Magyar Általános Hitelbank, Személyügyi és szervezési osztály

1478 – Magyar Általános Hitelbank, Miniszteri biztos iratai

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

Pénzügyminisztériumi Levéltára, Pénzügyminisztérium

XIX – L – 1 – a Pénzügyminisztérium debreceni iratai

Pénzügyintézeti Központ

XIX – L – 20 – m Deviza főosztály, felszámolási csoport (LEBOSZ), felszámolt vállalatok, bankcsonkok, biztosító intézetek (1924–1984)

Elektronikus forrás:

www.100oev.hu

BANKRENDSZERÜNK FEJLŐDÉSÉNEK KRITIKUS SZAKASZAI ÉS A RENDSZERVÁLTOZÁSI FOLYAMAT

A visszatekintés relevanciája

Bod Péter Ákos

Kossuth Lajos bronzszobra a miniszteri előtérben (Fekete Tamás, 1988)

A kétszintű bankrendszer visszaállításának kerek évfordulói mindig kiváló alkalmat teremtenek arra, hogy a pénzügyi intézményi rendünk – és abban a magyar gazdaság működése szempontjából kiemelkedően fontos bankrendszerünk – fejlődését szakmai elemzés tárgyává tegyük. Az idő múlásával, immár harminc év távlatából az 1980-as évek második felének pénzügyi folyamatai természetesen lassan gazdaságtörténeti jelleget öltenek. Ez a körülmény egyfelől objektívebb elemzést tesz lehetővé, különösen akkor, ha a gyakorló szakemberek személyes élményanyaga kiegészül a korral foglalkozó gazdaságtörténetészek vizsgálódásaival. Másfelől azt is magával hozza az idő múlása, hogy az akkori események és döntések gyakorlati jelentősége mind kevésbé számít a mai teendők felől nézve. Különösen sokat veszít majd az egy emberöltővel ezelőtt történetek magyarázó ereje, amikor az európai integrációs folyamatokban mélyen beágyazott magyar pénzügyi rendszer egy új korszakba lép; ennek az új korszaknak a gazdasági, pénzügypolitikai, intézményi jellemzői jelenleg még javában formálódnak Eu-

rópában. A bankunió, a közös betétbiztosítás és különösen az euróvezeti tagság (vagy az azokból való kimaradás) hamarosan minden tagországban olyan új viszonyokat teremt, amelyekben az addigi evidenciák zöme elveszti jelentőségét. Ám mindez előttünk álló, többesélyes ügy, amelynek kimenetelét ugyan nem determinálják, de erősen befolyásolják jelenlegi viszonyaink. De ugyanígy az is ismert, hogy milyen fordulatok történtek a mához elvezető történelmi úton, és mennyire erősen rányomják a bélyegüket a mai viszonyainkra. E fordulatok némelyikéről tudható volt a maguk idején is, hogy történelmi jelentőségűek: ilyen az 1987-es esztendővel hivatalossá váló banki intézményrendszeri átalakulás, amely cezúra a magyar pénzügyek történetében. Bekövetkeztek ezt követően más lényeges elágazási pontok, amelyek nem köthetők egyetlen naptári dátumhoz, és talán későbbi hatásuk igazi erejét is kevesen érzékelték annak idején. Ilyen volt a kétezres évek elején a devizahitelezési folyamat beindulása és hirtelen felgyorsulása, egy sajátos magyar pénzügyi buborékképződési mechanizmus kibontakozása. A harmadik említendő kritikus epizód maga a nagy pénzügyi válság, amely a magyar viszonyok között egyértelműen a 2008-as év őszéhez kötődik. A rákövetkező csomópont inkább a politikatudományok vizsgálati területe, a kulcságazatok feletti nemzeti dominancia elérésének (visszaállításának) 2010 után megnyíló magyarországi szakasza.

JEL-kódok: E60, G21, G28

Kulcsszavak: rendszerváltozás, kétszintű bankrendszer, pályafüggőség, konvergencia

1. BEVEZETÉS

Az alábbi elemzés ezen kritikus történelmi pillanatok áttekintésére vállalkozik, nem az utólagos bölcsesség, még kevésbé az ítékezés szándékával. Nem vállalkozik a pénzügyi közvetítőrendszer fejlődési vonulatainak sokoldalú, részletesen adatolt leírására, mivel ez a cikk nem banktörténeti vagy pénzügyi intézményi elemzés; ilyen munkák megszülettek és hozzáférhetők. Ám amint az említett, nagy horderejű epizódok egyszerű felvillantása rögtön nyilvánvalóvá teszi, a magyar hitelintézeti szektorban és a szektorral történtek közvetlenül és erőteljesen összekapcsolódnak a politikai körülményekkel, a gazdaságra vonatkozó nézetekkel (ideológiákkal), valamint a praktikus gazdasági viszonyok alakulásával. Ezek együttesének figyelembe vétele nélkül nem értelmezhetők helyesen a korábbi események és azok máig kiható következményei. Holott ez utóbbiak léte és érvényre jutása az, ami miatt nem csupán a múltunk iránti érdeklődésből, hanem a mai

stratégiai irányok felismerése, értelmezése felől nézve is érdemes visszapillantani a megelőző időszakokra. A máig befutott pályát erősen formálták, noha nem determinálták a megelőző időszakokban meghozott (és elszalasztott) döntések, az uralkodó nézetek, a jellemző várakozások, és természetesen az anyagi- és humántőke képződésének mindenkori adottságai.

A *pályafüggőség* (útvonalfüggőség) minden társadalmi jelenségre vonatkozik valamilyen mértékben. A magyar bankrendszer sem kivétel: a jelenbeli állapotot nem kis mértékben magyarázzák a megelőző korszakban fennálló viszonyok és az akkori döntések. Az idő előrehaladásával azonban a korábbi korszak magyarázó hatása fokozatosan gyengül. *Ceremoniális, érzelmi* és csak másodlagosan *tartalmi* és *érdemi* jelentőségű mindaz, ami harminc éve történt – gondolhatják sokan. A nagybankok vagy a nemzetközi pénzügyi intézmények mégis komoly anyagi és szellemi erőforrásokat mozgósítva íratják meg banktörténészekkel az intézmény hivatalos történelmét. Ennek jó okai vannak. Működő pénzintézetek esetén a minél hosszabb múlt, a megszakítatlan fennállás dokumentálása önmagában növeli a cég iránti üzleti és társadalmi bizalmat, és emiatt a jól dokumentált múlt a cégnév értékének mérhető komponensét alkotja. Az intézmény vezetőinek pedig segít a szervezeti kultúra megértésében, az erős és gyenge pontok azonosításában a kellően objektív, jól adatolt leírás a múltbeli folyamatokról és a korábbi szereplőkről.

Egy ország pénzügyi rendszere eredetének és kialakulásának kritikai dokumentálása azonban más jellegű, mint egy ma is aktív bank vagy pénzügyi vállalkozás eredettörténetének ügye, hiszen a történelmi visszatekintésnek nincs egyetlen olyan konkrét érintettje, mint egy üzleti cég esetében. A nemzeti pénzügyi közvetítő rendszernek rengeteg közvetlen érintettje mellett sok további közvetlenül érintettje (stakeholdere) létezik. Valójában nem is a bankos/bankári kör múltértelmezése a leginkább lényeges a mai magyar pénzügyi rendszer problémáinak megértéséhez és a szakmai jövőkép formálásához. A szakmának is lehet fontos a megelőző történelmi időtáv üzenete, de sokkal inkább a pénzügyekhez közvetlenül kapcsolódó, sokféle érintett fél mai percepciója és a mához elvezető útról élő, társadalmi emlékkép az, aminek a legközvetlenebb relevanciája van a jelen viszonyai szempontjából.

Ezért az alábbiakban a magyar bankrendszer legújabb kori szakaszának néhány kritikus elágazását tekintjük át, ám nem elsősorban a szóban forgó „iparág” belső dinamikája felől nézve az eseményeket, hanem a társadalmi-gazdasági rendszer átalakulásának kontextusát tekintve. Ehhez azonban előbb terminológiai kérdésekkel kell foglalkoznunk; ám nem valamiféle maradi akadémiai szokásnak engedve. Hanem pontosan azért, mert a bankszektor és az annak keretétől szolgáló társadalmi-gazdasági rendszer viszonyában mind korábban, mind a jelenben fontos a helyzetet leíró, a lehetséges irányokat megfogalmazó narratíva. A bank-

szektor fejlődési pályáját sokszor drámaian érintették a társadalmi környezetben beálló változások; e változó viszonyrendszer bármilyen leegyszerűsített tárgyalásához tudatosítani kell azt, hogy a használt fogalmak, megnevezések gyakran értékítéletet hordoznak.¹

2. BANK, BANKÁR, PIACGAZDASÁG, RENDSZERVÁLTOZÁS

A kétszintű bankrendszer kialakítása olyan téma, amely már a korabeli gazdasági, politikai és pénzügyi szakirodalomban kiterjedt elemzés tárgya volt.² Az intézményi rend gyökeres átalakításának gondolata lényegében az 1968-ban bevezetett „mechanizmusreform” óta benne volt a szakmai, sőt a politikai közgondolkodásban. Az áruviszonyok érvényesülése előtt addig álló akadályok mérséklésével (ha nem is teljes lebontásával) ugyanis kezdettől kérdéses lett, hogy miként kellene az új rendszerben áramoltatni a pénzeket. Másképp szólva: hol és kik döntsének a folyó finanszírozás, de főleg a beruházás és fejlesztés erőforrásai dolgában. A sokáig lappangó szakmai viták, amelyeket csak részben tápláltak a kutatói körökből érkező impulzusok, inkább a ténylegesen fennálló – kevert, de inkább zavarosnak mondható – gyakorlat ellentmondásai és diszfunkciói, hirtelen magasabb szintre kerültek az 1980-as évek elején, amikor a Magyar Népköztársaság felvételét kérte a Bretton Woods-i intézményekbe.

A Nemzetközi Valutaalapban (IMF) és a Világbankban (IBRD) elnyert tagság révén a kormányzat képes volt elkerülni a lengyel típusú, nyílt nemzetközi fizetésképtelenséget: a magyar állam az IMF-től rövid lejáratú fizetésimérleg-finanszírozó forrásokhoz jutott megfizethető kamatkondíciók mellett, kedvező lejáratú és kamatozású világbanki hiteleket vehetett fel. A kondíciók azonban *szerkezeti reformok* vállalását is tartalmazták. A két washingtoni szervezettől érkező tanácsadók kezdettől fogva észlelték és szóvá tették a piaci folyamatok keretek között tartásához szükséges pénzügyi és jogi intézmények magyarországi elmaradottságát, hiányát. Így került fel az 1980-as években a magyar gazdaságpolitikai agenda sok egyéb mellett a személyi jövedelmek és a fogyasztási cikkek nyugaton szokásos adóztatásának ügye, a versenyszabályozás kereteinek kialakítása, a (kis) vállalkozások legalizálásának sürgetése. A korabeli magyarországi szakcikkek és politikusi interjúk ugyan nem utalnak rá, de elég valószínű, hogy a pénzügyi in-

¹ A közgazdasági elemzés fogalmi eszközeinek, szóhasználatának és az érvelés, következtetésre jutás folyamatának nyelvi determináltságáról átfogó elemzést adott MCCLOSKEY (1998).

² Lásd például CSERESZNYÁK-KISMARTY-JÁRAI (1987), BÓDY (1988), ANTAL-SURÁNYI (1987), LIGETI (1987).

tézményrendszer kérdése is hamar felmerült az IMF-fel való tárgyalások során nyomatékos tanács, esetleg hitelkondíció formájában.³

Az IMF-tagság elnyerését követően a kormányzaton belüli hatalmi pozícióikat tekintve megerősödtek azok a szervek, amelyek e két nemzetközi intézménnyel alku- és tárgyalási kapcsolatban álltak: az Országos Tervhivatal, de mindinkább a Magyar Nemzeti Bank és a Pénzügyminisztérium. Utólag lehetetlen kibogozni, hogy a washingtoni hitelezőinkkel megkötött (és a legfelsőbb politikai szinten engedélyezett) megállapodások milyen hányada volt „nyugati diktátum”, és milyen reformfelajánlások gondolata eredt belső körökből. Hazánk számos akkori tervgazdaságot megelőzve lépett be az IMF-be, ám akik követték, azoknál hasonló módon szerepelt a szerkezeti reformok listáján a kereskedelmi banki rendszer létrehozása csakúgy, mint az szja és az áfa intézményének kialakítása.⁴ Feltehetjük, hogy a kétszintű bankrendszer általános javaslat, sőt hitelkondíciós ügy volt a washingtoni intézmények részéről. Ugyanakkor olyan engedmény volt magyar részről, amelynek ügyében a pénzügyminisztériumi és jegybanki szakapparátus zöme valójában egy oldalon állt a hitelezőinkkel: addigra elfogadott nézetté vált, hogy a pénzfolyamatok hatékony(abb) áramoltatása olyan kalkulatív ismereteket és döntési rutinokat feltételez, amelyeknek a bankrendszerben van a természetes helye. Megjegyzendő, hogy a bankreformot sokan mind a hatalmi körökön belül, mind az ipari, gazdasági élet szereplői között a PM-esek, MNB-sek befolyásnyerésével, hatalmi pozícióba jutásával kötötték össze. A Pénzügyminisztériumnak és az MNB-nek a továbbiakban az évtized végére gyorsan kifejlődő pénzügyi krízis menedzselésében kulcsszerep jutott, ezen intézmények ereje és aktivitása megnőtt – de éppen ezért számos kellemetlen és népszerűtlen ügy is kapcsolódott hozzájuk. Emiatt viszont a kereskedelmi bankok újbóli megjelenése (ami önmagában lehetett volna hazánkban a haladás kézzelfogható bizonyítéka, társadalmi szintű sikerélmény) összekapcsolódott a pénzügyesek által diktált fiskális szigorításokkal, a megszorító intézkedések tömkelegével. A hitelélet és a tőkepiac újbóli kiépítése az érintett szakma számára nagy esélyeket, gyors karrierlehetőségeket és számos előnyös változás esélyét jelentette; ám a társadalomban sokaknál mindez marginális és nem is szükségszerűen ünneplendő változásként jelent meg.

3 Abban az időben az IMF elemzési anyagai és különösen tárgyalási dokumentumai nagyon szűk körben mozogtak, és csak bizalmas (azaz titkos) ügykezelés révén voltak hozzáférhetők.

4 Jugoszlávia a kezdetektől, 1945-től tag a Bretton Woods-i két intézményben, a szocialista Románia 1972-ben lépett be. A magyar belépés így is megelőzi a lengyelek 1986-os csatlakozását (a másodikat, hiszen a még nem szovjetizált Lengyelország már 1946-ban tag lett, de 1950-ben kilépett). Csehszlovákia csak a politikai váltást követően, 1990-ban lett tag, Oroszország 1992-ben.

2.1. Létrehozás kontra helyreállítás

Figyelemre méltó az akkori szóhasználat, sőt a mai is, amely a kétszintű bankrendszer *létrehozása* kifejezéssel írja le a fejleményeket. Holott minálunk (és természetesen igaz ez a cseh/szlovák vagy a lengyel esetre is) a *helyreállítás* vagy újraalkotás terminusa felelt volna meg a történelmi hűségnek. A „kétszintű bankrendszer kialakítása” szófordulat az 1980-as évek második felének politikai viszonyai között érthető. Elég megpróbáltatás lehetett a felső pártvezetés számára a dolog érdemi részét elfogadni. Különösen az ágazati minisztériumi, tröszti vezetők, az ideológiai- és propagandaügyekért felelős pártvezetők között volt erős ellenérzés. Nem szívesen szembesültek volna a ténnyel: a rezsim korai szakaszában, az 1940-es évek végén szétzúzott pénzügyi rendszernek és üzleti kultúrának a lépésenkénti helyreállításáról van szó. Az már kevésbé nyilvánvaló, hogy a nemzetközi intézmények munkatársai, a szakmai körök képviselői miért vették át ezt a szóhasználatot. Egyébként az egész rendszerváltozási folyamat menetében az *átmenet* (tranzíció) vált az elfogadott szóhasználatá, holott a kelet-közép-európai térségben a *piacgazdaságra való visszatérés* a történelmi valóság.

A narratívák, a szóhasználat jelentőségét ismerve, nem tekinthetjük retorikai véletlennek azt, hogy a végső szakaszába lépő államszocialista rendszer milyen fogalmi keretben helyezte el folyamatos kompromisszumait. A visszatérés, a helyreállítás (restauráció) szó használatának elkerülését, a „létrehozás” szó elterjedtségét nemcsak közvetlen hatalmi okok magyarázták. Bizonyosan az a körülmény is lényeges, hogy a magyar (vagy akár lengyel, cseh) felnőtt generációnak akkorra már nem nagyon lehetett személyes élménye a második világháború előtti világról. A szocialista oktatási rendszer pedig tudatosan negatív beállításban taglalta a múltat, hiszen az állampárti korszakban a rendszer önlegitimációját szolgálta a második világháborút megelőző időszak gyengéinek kidomborítása. A nemzetközi szakmai és politikai körökben pedig nem tudatosult kellően, hogy a térség hasonló geopolitikai helyzetű, többi népével együtt a magyar társadalom már kifejlett (bár peremvidéki vonásokkal bíró) kapitalizmust hagyott hátra a szovjet érdekszférába kerüléskor. A gazdasági fejlettséget illető, újabb gazdaságtörténeti kutatás megmutatta, hogy a nálunk általános referenciaként szolgáló *osztrák* szinthez a második világháború előtti években jutott a legközelebb a magyarországi egy főre jutó gazdasági teljesítmény.⁵

A két világháború közötti pénzügyi intézményrendszerünk fejlettsége, a gazdaság monetizáltsága, a Magyar Nemzeti Bank létrejötte és monetáris politikai teljesítménye szolgál alapul ahhoz az értékeléshez, hogy Magyarország a *kornak*

5 A magyar relatív fejlettség nyugati szomszédunk 75 százalékát érte el 1938-ban, ami meghaladja a dualizmus korában, 1880-ban mért 60 százalékos szintet (Томка, 2011, 108. o.). Ehhez mérendő a jelenlegi mintegy 56–60 százalékra tehető helyzetünk az osztrák GDP/fő szinthez mérve.

jól megfelelő pénzügyi rendszerre támaszkodhatott a II. világháborúval lezáruló történelmi időszakban.⁶ Ez azonban már valóban történelmi múlttá vált az 1980-as évtizedre; addigra nagyon megkopott a szakmai tudás, az üzleti pénzügyeket illetően egy generáció csaknem teljesen kiesett. Valamit segíthetett az, hogy mai szemmel már meglepően korán megjelentek külföldi vegyesvállalatok, tartós exportkapcsolatok, sőt külföldi pénzintézetek is. Már 1975-ben képviseleti irodát nyitott Budapesten a Creditanstalt, majd 1979-ben offshore intézményként megkezdte működését a később CIB Bank néven működő, nemzetközi háttérű pénzintézet. Mindezt egy olyan országban, amelynek gazdasága még mindig domináns módon kötődött a KGST elnevezésű, Moszkva-központú termelészakosodási rendszerhez; amely tagja a NATO ellenében felállított Varsói Szerződésnek, és amely a döntés időpontjában egypártrendszerű ország, ahol a létrehozandó bankok állami tulajdonban állnak, a vezetők szerepelnek a Párt hatásköri listáján.

Ilyen eszmei és politikai háttérrel, ellentmondásos külső környezetben, a rendszer gyorsuló dezintegrációjának időszakában zajlik le a pénzintézeti fordulat. Az 1986-ban gyors előkészítéssel, hiányos jogi alapokon és korlátos menedzsmenttudással ellátva létrehozott, állami tulajdonú bankok a nyugati mintákat követő hitelintézetek és az államigazgatási rutinokkal működő intézményeknek furcsa egyvelegét adták. Néhány éves működésük alapján *Kornai János* a „kvázi-piac”, „kvázi-bankok” fordulattal írta le a helyzetet az 1980-as évek végén: a megreformált szocialista rendszer úgy utánozta a nyugati piacgazdasági modellt, hogy annak alapértékeit és politikai keretfeltételeit nem fogadta el.⁷

Ennek a múltbeli szakasznak a sokféle kompromisszuma hosszú árnyat vetett a rákövetkező évekre, és a bank-társadalom, illetve a bank-politika közötti viszonyra. A bankszakma önértékelése és sok külső elemző véleménye igen pozitív volt, a bankvezetők társadalmi befolyása erős, a presztízsük (a nemsokára bekövetkező megrázkódtatásokig, sőt botrányokig) nagy. A maig uralkodó felfogás szerint a magyar rendszerváltozás induló pozícióján sokat javított az 1990-es nagypolitikai fordulatot megelőző reform-előélet, benne kiemelten az 1986–87-es bankreform, valamint az ár- és külkereskedelmi liberalizálás, a (spontán) privatizáció, a nagy szervezetbe beépülő kisvállalkozás („vállalati munkaközösség”). Ugyanakkor egyáltalán nem biztos, hogy a kellő jogi keretek, politikai előfeltételek megteremtése előtt létrejött kompromisszumos ügyek sokasága közép- és

---

6 BOD (1995)

7 KORNAI (1989)

hosszabb távon versenyelőnyt adott volna a Magyar Köztársaságnak.⁸ A magyar gazdaság tranzíciós visszaesése belesimul a későbbi V4-es átlagba az 1990-es évtized elején, az évtized második felének növekedési teljesítménye jó, noha nemzetközi összevetésben nem kivételes; ám ez a társadalom egészére nézve csak annyit jelent, hogy az 1989-es (nem túl magas) nemzeti jövedelmi szint újbóli eléréséhez csaknem egy évtized kellett.⁹

A valóság a pénz világában is hamar új színben tűnik fel. A tárgyalt korszak örökségeként létrejött állami bankok mindegyike súlyos krízisbe került. Az utókor számára az MHB, OKHB a múlt kódéba veszett, a Postabank, Ybl Bank, Iparbankház, Ibusz Bank és egy sor más pénzintézet inkább már csak emlékeztetőül szolgál egy zavaros korszakról. Más volt szocialista országokban is nagy pénzügyi megrázkódtatásokat hozott az első néhány év, hiszen a tulipanosított gazdasági szerkezet elkerülhetetlen összeomlása, az állami szabályozás és felvigyázás gyengesége és a szakmai ismeretek érthető hiánya együtt robbanóelegyet alkotott.

A magyar üzleti bankrendszer sajátos átmeneti körülmények közötti helyreállítása, majd rá két-három esztendőre a sokkok sorozata mindenesetre megterhelte egyfelől a pénzügyi szektornak, az abban tevékenykedőknek és másfelől a társadalom széles rétegeinek a viszonyát. Nem volt várható, hogy teljes vértetben kipattanjon egy érett, társadalmi presztízst hordozó bankári réteg – nem is így lett, bár az akkor induló közép- és felső vezetők közül sokan még fontos pozíciókban vannak. Figyelemreméltó egyébként, hogy a magyar szóhasználatban ritka a bankári öndefiníció; még ma is gyakoribb a *bankos* kifejezés, mint a *bankár*. Arra is emlékezhetünk, hogy az egyik politikai oldal a politikai ellenfeleit egy évtizedre rá a „bankárkormány” stigmával látta el, hogy lejárassa a nagyközönség előtt.¹⁰

---

8 Az ENSZ szervezeteként működő UNECE 2001-es visszatekintő elemzése a térség rendszerváltató országai között a magyar általános induló helyzetet a lengyel, bolgár, szlovák, román fölé helyezte, de a cseh szint alá, holott Csehszlovákiában az 1968-as ambiciózus reform erőszakos elfojtása nyomán kimaradt a magyar típusú reformkommunista időszak. A piacgazdaságra való cseh visszatéréshez a világos politikai fordulat („bársonyos forradalom”) és alkotmányos cezúra meghúzása után került sor. Ugyanakkor Magyarország igen jó osztályzatot kapott az EBRD tranzíciós indexelése keretében a többi térségbeli országgal együtt (azoknál némileg jobbat) a liberalizálás és intézményépítés terén az 1990-t követő első néhány évben. Továbbá a tőkebeáramlás (FDI) imponálható számai is jelzik az e téren megnyilvánuló (átmeneti) magyar előnyt.

9 A folyamatok kritikai elemzéséhez lásd pl. BOD (2014).

10 Ez még jóval a 2008-as pénzügyi válság előtt volt, amikor angolra fordítva a magyar belpolitikai csetepatét, őszinte értetlenséget láttam a brit újságírók tekintetében, hiszen – legalábbis az angol-amerikai kultúrában – ez a minősítés inkább érdekességnek, mintsem sértésnek számított.

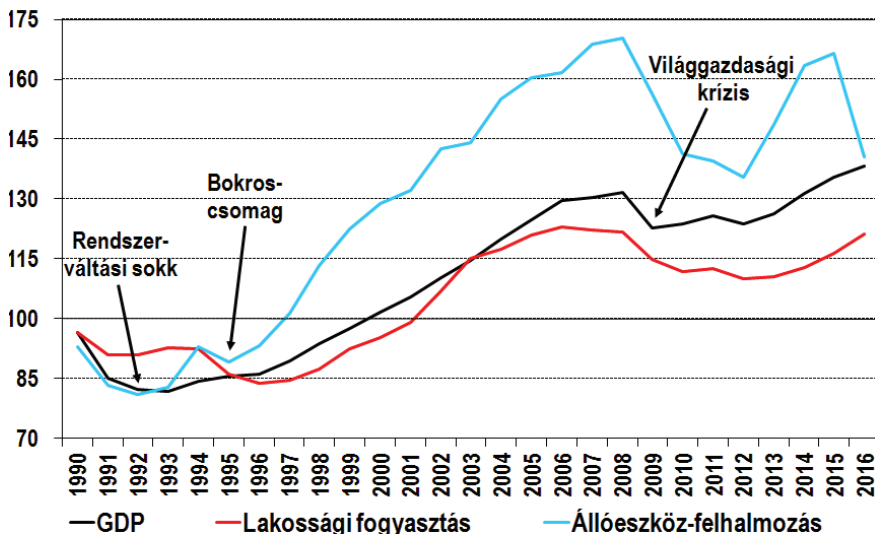
2.2. Növekedés elfojtott feszültségekkel

A rendszerváltozás előtti történelmi pillanatban létrejött magyarországi banki (és az itt nem érintett biztosítási) szektor 1990 után nem sokkal általános válságba került, és hatalmas állami, azaz adófizetői kimentés tárgyává vált. Ami ezután következett privatizációkkal és nagy presztízsű külföldi szereplők megjelenésével, immár jól dokumentált időszaka a magyarországi pénzügyi rendszernek (lásd a hivatkozott irodalomjegyzéket). Egy tízéves átmeneti időszak végére a magyar banki struktúra lényegében belesimult a térségi trendekbe. Van abban persze valami különös, hogy azon nemzetekéhez lett hasonló a magyar szerkezet, amelyek meglehetősen eltérő pozícióból indultak ki, és más rendszerváltoztató felfogást hirdettek meg. A cseh privatizációs gyakorlat, vagy a szlovák, a román, bolgár és a lengyel nagyon sokban eltért egymástól, és természetesen eltért a mienktől, de különös módon a piaci szerkezet, a bankok tulajdoni arányai meglehetősen hasonlókká váltak a kétezres évek elejére. Akkor még leginkább Szlovénia viszonyai különböztek a többitől, mivel náluk a helyi politikai egyetértés következtében többségi nemzeti, azaz gyakorlatilag állami tulajdoni szerkezet állt elő; amely majd a később beálló pénzügyi válságidőszakban súlyosan megrendül.

Ebből az időszakból mindenképpen kiemelendő, hogy a vállalatok hitellel, pénzügyi termékekkel, üzleti szolgáltatásokkal való ellátása valóban nagyot javult. Ezt a Világbanknak az üzletvitel hazai viszonyait felmérő értékelései („Doing Business”) és egyéb nemzetközi versenyképességi országgrangsorokban elfoglalt helyezéseink jól mutatják a hitelhez jutás műfajában. A színvonaljavulás nálunk is főként a külföldi háttérű, tőkeerős, fejlett bankkultúrájú pénzügyi csoportos megjelenésének tudható be. A corporate üzletágban talán túl sok is lett a szereplő; bizonyos külföldi nagybankok részben bíztak a magyar piac folyamatos bővülésében, mások egyszerűen követték nemzeti nagyvállalataikat az egyébként szűk, de ígéretes magyar piacra. Majd később, amikor a magyar gazdaság növekedési üteme tartósan elmaradt az 1997–2005 közötti „aranykor” dinamikájától, és nagyot romlottak az állam felől érkező impulzusok, hamar fény derült a magyar bankpiac túlnépesedésére.

A lakossági üzletágban azonban már távolról sem mutatkozott olyan verseny, modernizáció és akvizíciós erőfeszítés, mint amilyen a cégekre irányult. Nem is annyira meglepő ez a fejlemény, hiszen a lakossági jövedelmek dinamikája az 1995-ös makrogazdasági kiigazítást (*Bokros*-csomagot) követően hosszú időn át elmaradt a GDP növekedésétől, és a csak lassan bővülő lakossági forintjövedelmek csupán mérsékelt banki aktivitásbővülést tettek lehetővé.

1. ábra
A GDP és főbb komponensei

Forrás: GKI

A táblázatban bemutatott magyar GDP-pálya és a két nagy jövedelmi komponens alakulása ma már beláthatóan szerény gazdasági dinamikára utal. A tényadatok az időszak második felében kétségtelenül lehűtötték azok reményeit, akik a magyar piaci szereplők és családok finanszírozására szerettek volna banki növekedési stratégiát építeni. Ennyire lassan bővülő piacon előbb-utóbb elkerülhetetlenné vált a szervezeti konszolidáció, egyesek exitálása, mások összeolvadása. Ez természetesen már az utólagos tudásunk; akik 1998-ban léptek be a magyar piacra, a rendszerváltozás első évtizedének talán legsikeresebb országát látták maguk előtt, és az ezredfordulós optimista várakozásokkal néztek a magyarországi fejlődés felgyorsulása elé. A második évtized hozott is gazdasági növekedést, főleg az exportszektorokban, és a lakossági jövedelmek is emelkedtek, noha szerény szintről és mérsékelt ütemben. Majd a devizában denominált termékek megjelenése és gyors terjedése változtatott a helyzeten: a 2000-es évtized lett a magyarországi bankoknak is az aranykora.

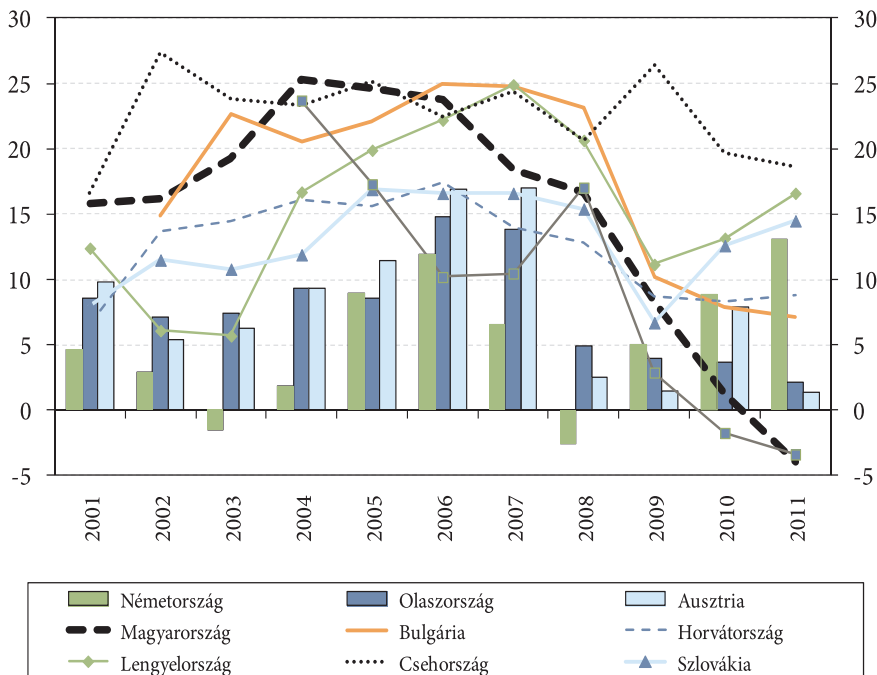
Ami ezen aranykorszak alatt és azt követően történt, nevezetesen a devizaadósság felgyülemelése, majd a válság és annak sokféle politikai és szakmai következménye, szintén rengeteg elemzés tárgya; taglalása itt fölösleges lenne. Ám a svájci frank-hitelek diktált árfolyamú előtörlesztésétől a bankok „elszámoltatásáig” terjedő, állami intervenció hullám már maga is következmény. Az okok egyike természetesen az a hitelezési felfutás, amely a magyar uniós tagság elnyerése kö-

rüli időkre esik. Ehelyütt megtakaríthatjuk az akkori – utólag buboréknak minősíthető – túlfutás kifejtését és a bankári döntések kritikájának megismétlését. Viszont érdemes tudatosítani, hogy akkor még a magyar politikai osztály a korai eurózóna-belépés híve volt. *Orbán Viktor* még 2002-ben, a tagság elnyerése előtt mielőbbi euróátvételtől beszélt, és a rákövetkező kormányfők a belépési tesztadataink nagyarányú leromlásig végig azt a várakozást erősítették az ügyfelekben és a bankárokbán, hogy záros határidőn belül megszűnik a forint.

Bárhogy alakultak is a politikai irányok és ösztönzők, a tény az, hogy a magyarországi bankoknak hosszú éveken át, lényegében 2010-ig igen jól ment. Különösen éles a kontraszt a német, az osztrák vagy olasz bankok tőkearányos nyereségességéhez mérve. Ezek persze megállapodott piacok, amelyeken a kelet-közép-európai országokéhoz mérten sokkal élesebb a verseny, az ottani bankok hazai nyereségessége rendre kisebb, mint az európai peremvidéken. Ami a magyarországi (kétharmad részben külföldi tulajdonban álló) bankok profitabilitását illeti a 2010 előtti évtized során, az a többi új tagországhoz mérve nem volt extrém értékű, de jóval meghaladta a nyugat-európai mércét. A magyarországi rekordnyereségességnek számos oka volt: a hitelezés gyors felfutása; a máshol megszokottnál nagyobb kamatrés felszámítása; a laza adósminősítés, ami persze később visszaütött a nemteljesítő ügyfelek számának megnövekedésében. Mindenesetre a 2010-es magyar politikai változások nyomán utólag már semmiképpen nem meglepő, hogy a hatalomra jutó politikusok úgy érezték: itt olyan szektorról van szó, amelynek a bőre alatt is pénz van. Igen sokatmondó, hogy a bankadó bevezetése (amely mint új adó, elvileg népszerűtlen, megszorító intézkedésnek számít a közvélemény szemében) növelte a kormány népszerűségét. Az ilyen különös társadalmi reakálás mögött a szektor, sőt az egész piacgazdaság társadalmi presztízsének és támogatottságának hirtelen megroppanása állt, amely természetesen nem magyar sajátosság.

2. ábra

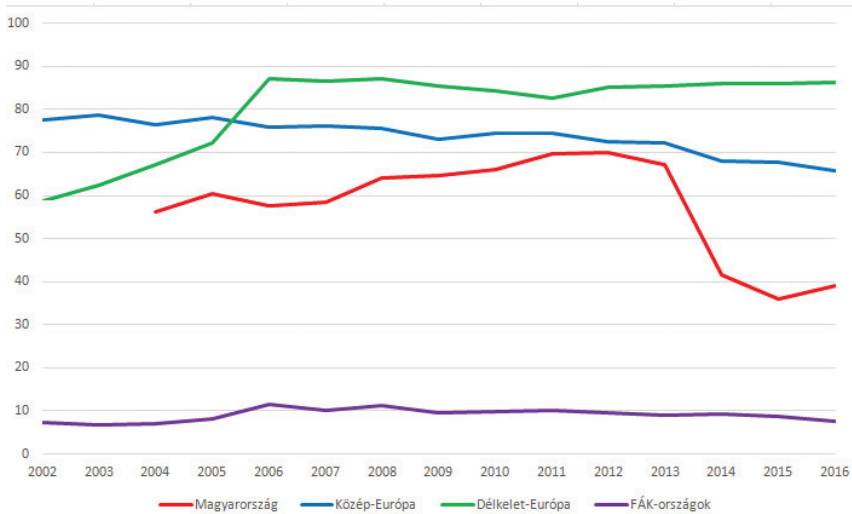
A magyar bankrendszer nyereségessége
(Tőkére jutó nyereség [ROE], százalékban)

Forrás: MNB (2012): Jelentés a pénzügyi stabilitásról (2012. november)

Így jutunk el a magyarországi bankszektorttal kapcsolatos, markáns kormány-politika megfogalmazásáig („ötven százalék fölé kell vinni a magyar tulajdoni hányadot”) és a tulajdoni viszonyok ténylegesen bekövetkező átalakulásáig.

3. ábra

A külföldi tulajdonú bankok piaci részesedésének aránya

Forrás: Raiffeisen Research, 2017

A tulajdonosi arányok szerves, üzleti úton is változhatnak, ha mind a külföldi, mind a hazai tulajdonú banki kör növeli mérlegfőösszegét és tőkéjét, de – élvezve például bizonyos helyismereti, nyelvi, kulturális és költségbeli előnyt – a hazai dinamikusabb a külföldi tulajdonú versenytársánál. Ez volt a helyzet a magyar bankrendszert illetően az Osztrák–Magyar Monarchián belül az 1870-es évektől, egészen annak megszűnéséig. A bankszektor vegyes tulajdonú maradt, és a tulajdoni arányok a maguk természetes útján elég lassan változtak.

A türelmetlen politikus akarataéhoz, a nemzeti érzelmű publicista indulatához képest azonban túl lassú az ilyen változás. A kelet-közép-európai térség legtöbb országában 1990 körül szintén hirtelen vált nyugati többségűvé a pénzügyi szektor, ám egy évtizedre rá a nemzeti hányad emelkedésének folyamata, ha lassan is, kezdett már megjelenni. A magyar pálya más: a politikai szándék érvényesítése mutatkozik meg az adatokban. A térségben egyébként sokféle mozgás ment végbe az utóbbi évek során, például Szlovéniában megnőtt (elég alacsony szintről) a külföldi bankok részaránya a többi országhoz képest, mégpedig a később indított privatizációs folyamat révén, reagálva a hazai tulajdonú bankok nagy tőkevesztésére. Nálunk viszont jelentősen csökkent a külföldi hányad, különösen amennyiben az OTP magyar tulajdonú szereplőnek számít (ábránk ezt az osztályozást követi). Mivel az OTP tőzsdei cég, többféle módon lehet besorolni, de a közvélemény, sőt az irányítási adottságok miatt a szakma is magyarnak tartja. Mindenesetre az Orbán Viktor miniszterelnök által kijelölt cél – amely szerint a magyarországi

bankszektor nagyobb fele magyar tulajdonban legyen – néhány év alatt teljesült. Ez azonban nem szerves piaci fejlődés következménye, legalábbis nehéz kimutatni a hazai szereplők versenyképesség-javulásának a gazdaságtörténelemből ismert folyamatát. A meglévő külföldi bankok állam általi kivásárlása, másoknál a magyar piaci működés perspektívájának romlása miatti azonnali vagy fokozatos kivonulás is szerepet játszott a kitűzött cél elérésében.

Néhány ország a térségben, miként cseh és szlovák társaink vagy a balti országok mind, jól megvannak a külföldi tulajdonú bankjaikkal, amelyek az anyacég technikai, vezetési és pénzügyi tőkéjét is maguk mögött tudva, jó színvonalú szolgáltatással járulnak hozzá az említett országok versenyképességéhez. Az majd egy következő kritikus szakasz során derül ki, hogy a nemzetközi pénzügyi intézményrendszerbe szervesen beépült (és a tulajdoni viszonyokat tekintve, nagymértékben globalizált) bankrendszerű, kis nyitott gazdaságok számára milyen lesz az előnyök-hátrányok mérlege.

3. KÖVETKEZTETÉSEK

Ugyanezt a kérdést mi sem kerülhetjük meg az utóbbi években bejárt, sajátos magyar pálya ismeretében. Láthattuk: a magyar kereskedelmi banki szektor 1987-es újraszületése politikai döntések következménye volt, noha azok mögött súlyos pénzügyi, gazdasági tényezők húzódtak meg. A későbbi pályaelágazásokban is kritikus szerepet kapott a politika. Ezért a szakmai elemzésnek mindig számolnia kell a determináló külső tényezők alakulásával. Az utóbbi évek magyar politikai viszonyai között a nyugati gazdasági térbe való, eddigi beágyazottsághoz fűződő elégedetlenség nyomán, arra hivatkozva fordultak a kormányerők a fejlesztő állam, a centralizáló kormányzat koncepciója felé. Ez vadonatúj helyzetet teremtett a magyarországi hitelintézeti szektor számára. Hogy e fejlesztő, aktív és gyakran piacpótló állam mennyire válik sikeres modellé az európai viszonyok közepette hazánk adottságai mellett, és egyáltalán, mindez mennyire fenntartható, itteni témánktól messze vezet. A következtetésünk nem lehet más, mint hogy a természetét, működési logikáját tekintve, a nemzetközi pénzfolyamatoknak keretet adó hitelintézeti rendszer erős társadalmi, politikai hatások között működik. További fejlődési útjára, annak elágazásaira erősen hatnak e külső társadalmi tényezők.

HIVATKOZÁSOK

- ÁBEL ISTVÁN – SZAKADÁT LÁSZLÓ (1997): A bankrendszer átalakulása Magyarországon 1987–1996 között. *Közgazdasági Szemle* XLIV (7–8), pp. 635–652.
- ANTAL LÁSZLÓ – SURÁNYI GYÖRGY (1987): A bankrendszer átalakításának előtörténete. *Külgazdaság*, 31 (1), p. 3–12.
- ASZTALOS LÁSZLÓ GYÖRGY (1988): Tőkepiac és bankrendszer. *Külgazdaság* 32 (6), pp. 21–29.
- BÁCSKAI TAMÁS (1988): A magyar bankrendszer a reform útján. *Bankszemle*, 32 (11–12), pp. 43–46.
- BOD PÉTER ÁKOS (1995): A pénzügyi rendszer újraalakítása Magyarországon. *Bankszemle*, 39 (6).
- BOD PÉTER ÁKOS (2014): *Nem szokványos gazdaságpolitikák*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- BÓDY LÁSZLÓ (1988): Az új bankrendszer működése és fejlődése. *Pénzügyi Szemle*, 1988/1.
- CSERESZNYÁK ISTVÁNNÉ – KISMARTY LORÁNDNÉ – JÁRAI ZSIGMOND (1987): *Bankrendszerünk változásai, a kétszintű bankrendszer kialakítása*. Budapest, Saldo.
- GÁL ZOLTÁN (2017): A magyar bankrendszer fejlődésének két évszázada: helyi bankoktól a globálisan függő bankrendszerig. *Közép-Európai Közlemények* 36, 10 (1), pp. 23–35., http://www.regscienc.hu:8080/jspui/bitstream/11155/1423/1/gal_magyar_2017.pdf.
- HUSZTI ERNŐ (1980): A szocialista bankrendszerek és -szervezetek fejlődésének főbb vonásai. *Gazdaság*, No 2.
- KORNAI JÁNOS (1989): *Indulatos röpirat*. Budapest, HVG Kiadó.
- LIGETI SÁNDOR (1987): A bankrendszer átszervezése. *Külgazdaság*, 31 (1), pp. 13–20.
- MCCLOSKEY, DEIDRE N. (1998): *The Rhetoric of Economics*. The University of Wisconsin Press.
- MIHÁLYI PÉTER (2000): A bank- és biztosítási rendszer átalakítása I. 1989–1995. In: *Bankszemle*, 44 (1–2), pp. 31–53.
- MNB (2012): Jelentés a pénzügyi stabilitásról (2012. november)
- SPÉDER ZOLTÁN (1987): *Pórázra kötvé? Bank, verseny, reform*. Budapest, MNB.
- TOMKA BÉLA (2011): *Gazdasági növekedés, fogyasztás és életminőség*. Budapest, Akadémiai Kiadó,
- UNECE (2001): *Economic Survey of Europe*, No. 2.
- VÁRHEGYI ÉVA (2005): A magyar bankrendszer átalakulása, fejlődése és jellegzetes vonásai. *Pénzügyi Szemle*, 50 (1), pp. 108–113.
- VÉKÁS ISTVÁN (1985): Bankszervezet, bankrendszer és szabályozás. *Közgazdasági Szemle*, 32 (5), pp. 573–578.

OPTIMISTA BANKÁROK

Madar László

Kovács Levente – Sipos József
Ciklusváltó évek, párhuzamos életrajzok
Arcképek a magyar pénzügyi szektorból,
2014–2016
Budapest, 2017, p. 244.
Magyar Bankszövetség – Semmelweis Kiadó
ISBN 978-963-331-407-4

Tudta-e, hogy *Zolnay György* mikor festett baseballpálya-öltözőt? Hogy *Csányi Sándor* az agrárszektor tartja a leginnovatívabb iparágnak? Vagy éppenséggel azt, hogy *Jelasity Radován* egy parókián lakott felsőfokú tanulmányai idején? No persze, nemcsak a hazai bankvezetők maganéletről, hanem a hazai pénzügyi szektorról is számot ad *Kovács Levente* és *Sipos József* könyve, a Magyar Bankszövetség nevével fémjelzett *Ciklusváltó évek, párhuzamos életrajzok* című kötet, amely a hazai bankszektor 2014–2016 közötti éveit dolgozza fel.

De ki adhatna hívebb képet a hazai bankszektor elmúlt három évről, ha nem azok, akik ezen intézményeket vezetik? Ismerjük meg gondolataikat, azokat az embereket, családapákat, vezetőket, akik az intézmény mögött állnak. Egy ilyen átfogó művet tarthat a kezében az olvasó ezzel a bankszövetségi kiadvánnyal.

Ritka az olyan könyv, ahol egyszerre sikerül megszólítani szinte valamennyi hazai bank első számú vezetőjét, elénk tárni gondolataikat hazánkról, a pénzügyi szektorról és nem utolsósorban, önmagukról. Az interjúk formájában megjelenő írásokban a vezetők személyes élményeikről is beszámolnak, közérthetően beszélnek a hazai szektor múltjáról és jelenéről, a pénzügyi szakmáról. Ennélfogva a könyv mindenki számára érdekes, aki szeretné megismerni, milyen a hazai bankárok életútja, és hogyan vélekednek a bankszektor szerepéről a jövőben.

A könyv, amely a Magyar Bankszövetség gondozásában jelent meg, Kovács Leventének, a szövetség főtítkárának az összefoglalójával kezdődik, a pénzügyi szektor folyamatait és jövőbeli kihívásait felrajzolva. A szabályozás szigorodása és a digitális transzformáció mind arra fogja ösztökélni a hazai szereplőket, hogy tevékenységük révén hatékonyan és egyre kényelmesebben, biztonságosabban tudjuk intézni pénzügyeinket. Emellett látható az is, hogy a világgazdaságban a 2014–2016-os időszakot változatlanul a lassú növekedés és a korábbi egyensúlytalanságok megmaradása jellemezte. Ez a globális piacokon – így a bankpiacon

is – tovább erősíti azt a nyomást, amely új utak keresésében, a digitális transzformáció kiaknázásában rejlik. Kedvezően hathat a hazai szektorra az egyedi állami beavatkozások mérséklődése és a kormányzati támogatási formák megjelenése a jelzáloghitel-piacokon, valamint a kkv-szegmensben, amely Magyarországon jellemzően az európai átlagos növekedést meghaladó hitelvolumen-bővülést okozott. A főtitkár szerint a 2016 óta tartó időszak újból kedvező terepet teremthet a hazai bankszektor versenyképességének visszaállítására. A bizonytalanság csökkenésének, a jogbiztonság növelésének következtében a hazai szektor a jelenleginél is erősebb mértékben lenne képes támogatni a hazai gazdaság növekedését.

A bevezető tanulmányt követően a hazai bankvezetők közvetlenül mutatják be a magyar bankszektor sokszínűségét és saját intézményeiket. Egymás után megismerhetjük a kisebb-nagyobb intézményeket; valamennyi interjúból kitűnik, hogy a saját szerepükbe vetett hit és a vezetői elhivatottság fontos szerepet tölt be a bankok működésében. Természetesen az egyes bankokat különbözőképpen érintette a 2008 után bekövetkezett gazdasági visszaesés, így jelentős különbségek fogalmazódnak meg az egyes intézmények pozicionálásánál, növekedési potenciáljuk megítélésénél.

A hazai vezetők interjúi személyes hangvételűek, megismerhetjük belőle a vezetőt mint embert. Megtudhatjuk, ki volt Afrikában, ki Kanadában, ki máshol a világon vezető, mielőtt hazai pályán, a bankszektorban kamatoztatta volna széles körű tudását. Szavaikból kiderül vezetői szemléletmódjuk, amely meglepően sokszínű, ezzel is biztosítva a hazai szektor komplexitását. Emellett természetesen nem maradhat el a bankvezérek megfogalmazásában az irányított cég pozicionálása és jövőbeli stratégiájának megfogalmazása sem – mindegyiküknél azt láthatjuk, hogy a hazai bankárok optimisták a magyarországi szektor jövőjét illetően. A kor kihívásait szeretnék meglovagolni, fejleszteni az ügyfélkapcsolatot és ügyfélményt. Senki sem kíván lemaradni a versenyben, amely elsősorban nekünk, a pénzügyi termékek fogyasztóinak jó.

Mit hoz a jövő? Nem biztos, hogy mindenkiben ugyanaz a kép fogalmazódik meg, de az kétségtelen, hogy a jövő a szabályozói változásokkal, a digitális technológiák adaptálásával és a hagyományos bankolás átalakulásával, a fiatalabb nemzedékek megszólításával jelentős mértékben lép előre, és unokáink már a ma-tól merőben eltérő, remélhetőleg könnyebben érthető és egyszerűbben kezelhető pénzügyisziglatás-palettával találkozhatnak.